

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Πάτρα, Σεπτέμβριος 2018 / Τεύχος 7
Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης
ISSN: 2459-2862

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
με κριτές

**Πολιτικές
και
Κοινωνικές Επιστήμες**

Τεύχος 7

Πάτρα, Σεπτέμβριος 2018

Title: Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

ISSN: 2459-2862

σ.σ. 110, σχήμα 17,5 X 25 εκ.

Εκδότης:

Παντελής Γεωργογιάννης
Αντ. Οικονόμου 8, 26504 - Αγ. Βασίλειος, Πάτρα Αχαΐας
Tel/Fax: 2613019948
website: <http://politika.inpatra.gr>
email: politika@inpatra.gr

Γραμματεία:

Σπανού Αικατερίνη, Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια στο Ε.Α.Π. στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, Πτυχιούχος ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών
Μελιτζάνη Ειρήνη, Πτυχιούχος Τουριστικών Επιχειρήσεων ΤΕΙ Πάτρας, ΜΔΕ στις Επιστήμες της Αγωγής, Υπ. Διδάκτωρ ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, Συνεργάτης Ελεύθερου Πανεπιστημίου Πολιτών

Copyright ©:

Παντελής Γεωργογιάννης
Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο, χωρίς σχετική άδεια του κατόχου του Copyright.

Πολιτική δημοσίευσης άρθρων:

Η Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση «**Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής**» δημοσιεύει άρθρα τα οποία έχουν υποστεί διαδικασία τυφλής κρίσης. Ωστόσο, οι απόψεις που εκφράζονται σε κάθε άρθρο απηχούν εκείνες των συγγραφέων και δεν είναι απαραίτητως αποδεκτές από την Συντακτική Επιτροπή.

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Περιοδική έκδοση

Για την επιλογή της ύλης εφαρμόζεται το σύστημα των κριτών

Διευθυντής σύνταξης

Γεωργογιάννης Παντελής, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Αναπληρωτές διευθυντές σύνταξης

Παναγιωτόπουλος Δημήτριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος της
Διεθνούς Ενώσεως Αθλητικού Δικαίου (ΔΕΑΔ)

Φουριπής Εμμανουήλ, Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Βενετσανοπούλου Μαρία, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών

Επιστημονική Επιτροπή

Ασημάκη-Δημακοπούλου Άννυ, Λέκτορας Πανεπιστημίου Πατρών

Βεργίδης Δημήτριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Βενετσανοπούλου Μαρία, Καθηγήτρια στο Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης Παντείου
Πανεπιστημίου

Δαμανάκης Μιχάλης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Villar Lecumberrí Alicia, Profesora honoraria Universidad Autónoma de Madrid

Θάνος Θεόδωρος, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Καλεράντε Ευαγγελία, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Καλοσπύρος Νικόλαος Α.Ε., Επισκέπτης Καθηγητής Ιστορίας και Ερμηνευτικής της
Κλασικής Φιλολογίας, Τμ. Μ.Ι.Θ.Ε., Σχολή Θετικών Επιστημών, Ε. Κ. Παν/μιον Αθηνών

Καψάλης Γεώργιος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Κουτσογιάννης Αλέξανδρος, Επιστημονικός Συνεργάτης του Επιστημονικού Συμβουλίου

της Βουλής των Ελλήνων, Λέκτορας Πανεπιστημίου Κρήτης
Μάγος Κωνσταντίνος, Επίκουρος Καθηγητής ΠΤΝ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Μαλαφάντης Κωνσταντίνος, Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου
Αθηνών
Μήτσος Ναπολέων, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Μουζακίτης Άγγελος, Λέκτορας Πανεπιστημίου Κρήτης
Μπάκας Θωμάς, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Μπάρος Βασίλειος, Professur für Pädagogik mit Schwerpunkt Vergleichende
Bildungsforschung, Universität Augsburg
Μπρίνια Βασιλική, Επιστημονική Υπεύθυνη και Διδάσκουσα Προγράμματος Σπουδών
στις Επιστήμες της Αγωγής και της Εκπαίδευσης Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών
Ντίνας Κωνσταντίνος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
Παπαδάκη Πολυξένη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
Ρεράκης Ηρακλής, Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Σαββάκης Μάνος, Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σαραφίδου Γιασεμή-Όλγα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Σταυρόπουλος Αναστάσιος Αθ., Δρ. Τμήματος Μέσων Επικοινωνίας και Πολιτισμού
της Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Φυριππίς Εμμανουήλ, Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Χατζηπαναγιώτου Παρασκευή, Επίκουρη Καθηγήτρια Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου
Κύπρου

Περιεχόμενα

Η εμφάνιση του περιβαλλοντικού κινήματος και η μετεξέλιξή του σε πράσινο κόμμα	7
<i>Νοβάκος Ιωάννης Ν.</i>	
Δημόσια ιστορία. Εκεί που η κοινωνία συναντάει το παρελθόν	27
<i>Μπέλσης Κώστας</i>	
Τα ανθρώπινα δικαιώματα υπό θεολογικό πρίσμα	45
<i>Κυριακουλόπουλος Ευάγγελος-Καννά Ελένη</i>	
Fake News και Δημοκρατία: Η Επικοινωνία στην Ψηφιακή Εποχή	57
<i>Σταυρόπουλος Αναστάσιος Αθ.</i>	
Συνεργατικά-ασύρματα κοινοτικά δίκτυα και τοπική κοινωνία	93
<i>Ντάφλου Ι. Αικατερίνη</i>	

Νοβάκος Ιωάννης Ν.

Η εμφάνιση του περιβαλλοντικού κινήματος και η μετεξέλιξή του σε πράσινο κόμμα

Περίληψη

Στις δεκαετίες του '60 και του '70, άρχισε να εμφανίζεται ένα νέο είδος κοινωνικών κινήματων διαφορετικά απ' τα άλλα. Ένα από τα κινήματα αυτά, φυσικά, είναι και το περιβαλλοντικό κίνημα. Η στοχοθεσία των κινήματων αυτών, βέβαια, δεν είναι η κατάκτηση του κράτους, αλλά η αλλαγή των πολιτισμικο-υλικών δομών. Το κίνημα ειρήνης, το φεμινιστικό κίνημα και το «περιβαλλοντικό κίνημα», υπάγονται στην παραπάνω κατηγορία των νέων κοινωνικών κινήματων. Στο προκείμενο άρθρο, αναφέρουμε και πραγματευόμαστε εκτενώς και διεξοδικά τους τρόπους και τις μορφές μετασχηματισμού του περιβαλλοντικού κινήματος σε πράσινο κόμμα. Υπό την έννοια αυτή, επιχειρούμε να περιδιαβούμε μέσω επιστημονικά τεκμηριωμένων αναφορών και δεδομένων τους λόγους και τη ανάγκη αλλαγής κάποιων περιβαλλοντικών κινήματων σε πράσινα κόμματα.

Λέξεις-κλειδιά: Περιβαλλοντικό κίνημα, Μετεξέλιξη, Θεσμική εκπροσώπηση, Πράσινο κόμμα, Επίσημη διεκδίκηση αιτημάτων

The emergence of the environmental movement and its transformation into a green political party

Abstract

In the 1960s and 1970s, a new type of social movement began to appear in a different way comparing to the others. One of these movements, of course, is the environmental movement. The target of these movements is not the conquest of the state but the change of the cultural-material structures. The peace movement, the feminist movement and the “environmental movement” fall under the above category of new social movements. In this article, we report and discuss in detail and extensively the ways and forms of transformation of the environmental movement into a green political party. In this point of view, we try to navigate through scientifically documented references and data, the reasons and the need of change of some environmental movements into green political parties.

Keywords: Environmental movement, Transformation, Institutional representation, Green political party, Official claim requests

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία έτη το οικονομικό σύστημα με τις πολιτικές της παγκοσμιοποίησης, της φιλελευθεροποίησης και της απορρυθμίσσης που τήρησε και εφάρμοσε, έχει ενισχύσει τους όρους της δικής του αστάθειας, τρωτότητας και αντιφατικότητας. Στην πραγματικότητα παρατηρείται μια ανελέητη επίθεση των εχόντων εναντίον των μη εχόντων, μέσω της ανεξέλεγκτης παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου. Εντούτοις σ’ ένα πλαίσιο εκτενούς ανισότητας, η αναπαραγωγή της οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι βιώσιμη¹. Κατά την άποψη αυτή, αναφαίνεται ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος του πλανήτη περιθωριοποιείται, μένοντας ουσιαστικά έξω από τις διαδικασίες της παγκόσμιας οικονομικής εξέλιξης και αναδιάρθρωσης. Όλες αυτές οι ενδείξεις για την ανισότητα, αναπαριστώνται μέσα από το σχήμα διαχωρισμού του διεθνούς χώρου σε τρία μέρη: στο κέντρο, την ημι-περιφέρεια και περιφέρεια – ένας διαχωρισμός– που οδηγεί νομοτελειακά το παγκόσμιο σύστημα προς μια ολοκλήρωση γεμάτη συγκρούσεις.

Συγκεκριμένα, επισημαίνεται ότι με την απορρύθμιση, τη φιλελευθεροποίηση και την επίκληση ελευθερίας των παγκόσμιων αγορών, οι κοινωνικά ισχυροί μεταθέτουν ουσιαστικά το κόστος της δικής τους σταθεροποίησης στους κοινωνικά ανίσχυρους². Τόσο ο πλούτος της προνομιούχας μειονότητας όσο και η φτώχεια της εξαθλιωμένης και εξαφανισμένης πλειονότητας, διατρανώνει την ανησυχία, την απόγνωση και το άγχος σ’

1 World Bank (1992), *World development Report, 1992*. New York: Oxford University Press, p. 1.

2 Βεργόπουλος, Κ. (1999), *Παγκοσμιοποίηση, η Μεγάλη Χίμαιρα*. Αθήνα: Λιβάνης.

όλους. Η πολιτική της παγκοσμιοποίησης στην εποχή μας, εφαρμόζεται σαν τυφλοσούρτης αδυσώπητα και οπωσδήποτε προσχηματικά για την ανάκληση των ποικίλων μεταπολεμικών κοινωνικών κατακτήσεων από τον κόσμο της εργασίας. Επιπρόσθετα, καταδεικνύεται χαρακτηριστικά ότι δεν υπόκειται ούτε σε μια αξιολόγηση, έλεγχο ή/και ακόμη σε διάλογο, ούτε ακόμη λιγότερο σε δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Άλλωστε, αναγνωρίζεται ότι η πρακτική του μύθου της ιστορικής αναγκαιότητας, δε χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από την πλευρά της εξουσίας, προκειμένου να εξασθενήσει και να χειραγωγήσει τις μάζες³.

Δεδομένων τούτων, οι άνθρωποι βρίσκονται μπροστά σ' ένα δίλημμα σχετικά με το εάν πρέπει να καταστούν μέρος της παγκοσμιοποίησης ή εάν πρέπει να αυτοτοποθετηθούν στο περιθώριο, όπου δεν θα ενοχλούν κανέναν και δεν θα συνιστούν διακύβευμα για τους «άλλους». Η πλειονότητα των διαμορφωτών (*opinion makers*) της κοινής γνώμης, όπως είναι οι συγγραφείς, διανοούμενοι, ακαδημαϊκοί, πολιτικοί και δημοσιογράφοι, επιπλέον, ασπάζονται με τρόπο μοιρολατρικό και άκριτο απόψεις που ενισχύουν και καταστούν αποδεχτά όλα τα θλιβερά και ζοφερά φαινόμενα της κοινωνίας. Μολαταύτα η ηγεμονία που εδράζει αυτόν τον οικονομικά παράλογο και κοινωνικά άδικο τρόπο χειραγώγησης της παγκόσμιας αγοράς, δε φέρει το ίδιο του αναπόδραστο, αιώνιο και αμετάτρεπτο, εξ ου και δύναται να αλλάζει τόσο ενδογενώς όσο και εξωγενώς⁴.

2. Εννοιολογήσεις περί κοινωνικών κινήματων

Οι αγώνες σ' ένα ολοκληρωμένο ή ανολοκλήρωτο κοινωνικό σύστημα, οροθετούν ως επί το πλείστον τη συλλογική συμπεριφορά, η οποία συλλαμβάνεται ως η απάντηση σε μια τέτοια κατάσταση. Εξάλλου, αποδεικνύεται ότι η δύναμη της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, συνίσταται στο γεγονός ότι ερείδεται σ' ένα είδος κοινωνικού νεοδαρβινισμού όπου επικρατούν και «*θριαμβεύουν πάντα οι άριστοι και οι λαμπρότεροι όπως λένε στο Χάρβαρντ*». Παρά ταύτα, δεν θα έπρεπε να συνιστούν μέρος της προόδου η σύγχρονη εξαθλίωση και φτώχεια. Ως εκ τούτου, θεωρείται ότι τα νεο-αναδυόμενα κοινωνικά κινήματα αμφισβητούν την πορεία της κοινωνίας προς την παγκοσμιοποίηση, φρονώντας ότι «*Η παράδοξη φυσικότητα του καπιταλισμού είναι μια καθαρή και εκλαιευμένη μυθοποίηση που πρέπει να σπεύσουμε να βγούμε από αυτήν την πλάνη*»⁵. Υπό το φως μιας περιοδολόγησης των κοινωνικών κινήματων, αναφαίνεται ότι η κατανόησή τους συναρτάται από άλλες εξαιρετικά σύνθετες έννοιες, όπως είναι λόγου χάριν αυτή του «συμφέροντος». Κατά την άποψη του Connolly⁶, η έννοια του συμφέροντος

3 Βεργόπουλος, Κ. (2002), *Το Τέλος του Κύκλου, Καταστολή και Ηγεμονία στον 21ο Αιώνα*. Αθήνα: Λιβάνης.

4 Μουζέλης, Ν. (2003), *Το Ευρωπαϊκό Μοντέλο Ανάπτυξης*. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Α4.

5 Hardt, M. & Negri, A. (2002), *Αυτοκρατορία*. Αθήνα: SCRIPTA, σ. 511.

6 Connolly, W.E. (1983), *The Terms of Political Discourse*. Oxford: Martin Robertson.

συνιστά μια εξαιρετικά συνθετική απόδοση νοήματος, καθότι δύναται να καταστεί κατανοητή μέσα από την έννοια της συλλογικής δράσης, έτσι ώστε να συλληφθεί στις σύνθετες σχέσεις της μ' ένα σύνολο άλλων αλληλοσυνδεόμενων εννοιών.

Ωστόσο, υφίσταται η δυνατότητα να σταχυολογηθούν κάποια χαρακτηριστικά στοιχεία, που συντείνουν στην αναγνώριση και διάκριση των συγκεκριμένων κοινωνικών κινήματων από άλλα ιστορικά, μέσα από τις θετικές ή αρνητικές απόψεις και παραδοχές των διανοητών και αναλυτών. Κατά συνέπεια, είναι δυσχερές να ορισθεί η κοινωνική ταυτότητα των κοινωνικών κινήματων, διότι η ετερογενής τους φύση καθιστά προβληματική τη στοιχειοθέτηση κοινών χαρακτηριστικών. Με δεδομένη την οικολογική κρίση, ο Καστοριάδης⁷ διατείνεται ότι ζούμε σε μια φάση αποσύνθεσης και όχι κρίσης, αναρωτηθείς ποιο είναι το απαιτούμενο σ' αυτή τη ζωή. Η απόλυτη σχεδόν αδυναμία του σημερινού συστήματος να συνεχίσει την πορεία του και η ακραία ανισότητα της κατανομής των πόρων μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, φιλοτεχνούν πάραυτα την αναγκαιότητα μιας νέας φαντασιακής δημιουργίας. Με τον τρόπο αυτό, τοποθετούνται στο κάδρο της ζωής των ανθρώπων άλλες συνεπαγωγές από την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, και ως εκ τούτου, διαφορετικοί αξιακοί στόχοι που αλλάζουν το ρου της ιστορίας τους.

Κατά την επιστημονική εννοιολόγηση και απόδοση του Μπαμπινιώτη⁸, τα κοινωνικά κινήματα συνιστούν μεθοδευμένες συλλογικές ενέργειες που εκδηλώνονται από το σύνολο των οργανώσεων και προσώπων, μέσα από ανομοιογενείς και διαφορετικούς συχνά πολιτικούς, επαγγελματικούς και κοινωνικούς χώρους, που δραστηριοποιούνται για την επίτευξη ή/και εξυπηρέτηση ενός κοινού στόχου και σκοπού. Υπό τη λογική αυτή, η δράση αυτών των οργανώσεων και προσώπων κατατείνει στην κατάκτηση των διεκδικήσεών τους. Πέραν των άλλων, υπογραμμίζεται ότι ο ορισμός των κοινωνικών κινήματων, ενέχει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και στοιχεία που διακρίνουν αυτές τις συλλογικότητες, όπου και οπουδήποτε συστάθηκαν και λειτούργησαν ανά τους αιώνες. Κατά συνέπεια, αναφαίνεται ότι τα κοινωνικά κινήματα ορίζονται ως «η χαλαρά οργανωμένη αλλά συνεχής εκστρατεία που υποστηρίζει έναν κοινωνικό σκοπό, χαρακτηριστικά είτε την εφαρμογή είτε την πρόληψη μιας μεταβολής, στη δομή ή στις αξίες μιας κοινωνίας... Δηλαδή, είναι το αποτέλεσμα της περισσότερο ή λιγότερο αυθόρμητης συγκέντρωσης ανθρώπων, οι σχέσεις των οποίων δεν καθορίζονται από κανόνες και διαδικασίες και οι οποίοι απλώς μοιράζονται μια κοινή άποψη για την κοινωνία»⁹.

Υπό το φως της προρρηθείσας συλλογιστικής, επισημαίνεται ότι τα κοινωνικά κινήματα αναδεικνύονται σε ομόθυμα δίκτυα δράσης – όπου ιδιαιτέρως

7 Καστοριάδης, Κ. (2000), *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*. Αθήνα: Ύψιλον, σ.σ. 119-120.

8 Μπαμπινιώτης, Γ. (2002), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (2η έκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, σ. 892.

9 Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα. Λήμμα «Κοινωνικό Κίνημα», Τόμος 34, σ. 260.

τα πολιτικά τους τμήματα – συνιστούν άτυπα δίκτυα κοινής αλληλεγγύης και πεποιθήσεων, που αντιτίθενται και αντιβαίνουν στα διάφορα επίκαιρα θέματα με τη μορφή συλλογικών διαμαρτυριών¹⁰. Οι Eyerman και Jamison¹¹ από την πλευρά τους, θεωρούν ότι τα κοινωνικά κινήματα είναι οργανώσεις γνωστικών παροδικών συμφερόντων. Μολαταύτα, αναφέρουν ότι αποδομούνται στα διάφορα συνθετικά τους μέρη, καθώς φθίνει το γνωστικό τους σχέδιο. Εξ ου και είναι δόκιμο να μην συγχέουμε τις οργανώσεις των κοινωνικών κινήματων με τα καθαυτά κοινωνικά κινήματα.

Κατόπιν τούτων, αξίζει να αναφερθεί ότι υφίστανται και κάποια άλλα συμπληρωματικά συστατικά στοιχεία των κοινωνικών κινήματων που χαρακτηρίζουν τη δομή και λειτουργία τους: α) η ιδιότητα του μέλους καθορίζεται απλά από την πίστη του ατόμου στους στόχους του κοινωνικού κινήματος, γι' αυτό και δεσπάζει ο άτυπος χαρακτήρας της συμμετοχικότητας. Παρά ταύτα, συμερίζονται και ασπάζονται τυπικά μια κοινή ιδεολογική θέση και την αίσθηση μιας ομαδικής ταυτότητας, που χαρακτηρίζει όλα τα μέλη ενός κοινωνικού κινήματος, β) αναφαίνεται μια διαφοροποίηση ή/και μετατόπιση των μελών, σε συνάρτηση με την ιδεολογία, τους στόχους και την προοπτική τους, γ) παρατηρείται ένας συσχετισμός μεταξύ της μη γενεσιουργού αιτίας και της έκβασης. Φυσικά μία από τις εγγενείς ιδιότητες των κοινωνικών κινήματων είναι να πείθουν την κοινωνία για την υιοθέτηση των ηθικών τους αξιών και για την προοπτική επίτευξης των κοινωνικών μεταβολών και δ) η απροσδιόριστη διάρκεια και βιωσιμότητα της λειτουργίας και δράσης των κοινωνικών κινήματων¹².

Σημειωτέον ότι στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες, τα νέα κοινωνικά κινήματα θεωρούνται και συνιστούν ρηξικέλευθες μορφές πολιτικής συμμετοχής, που εγείρουν και προωθούν νέους πολιτικούς, πολιτισμικούς και κοινωνικούς πόρους. Εντούτοις, δεν είναι οι οργανώσεις κυρίως που χαρακτηρίζουν τα κοινωνικά κινήματα, αλλά ο πολιτικός αγώνας και η αέναη αλληλεπίδρασή τους με τους στόχους και τα αντικείμενα δράσης τους. Με άλλα λόγια, υποστηρίζεται ότι η μελέτη των κοινωνικών κινήματων δεν πρέπει να αρχίζει και να τελειώνει με την ανάλυση των οργανώσεών τους. Τουναντίον, πρέπει να πραγματεύεται και να αναλύεται το σύνολο των πράξεων διαμαρτυρίας ενός κινήματος, και όχι μόνο οι δημόσιες και φανερές εκδηλώσεις του¹³.

10 della Porta, D. & Diani, M. (1999), *Social movements: an introduction*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 16-26.

11 Eyerman, R. & Jamison, A. (1991), *Social movements: a cognitive approach*. Penn: State Press.

12 Burris, S. (2004), Governance, microgovernance and health. *Temple Law Review*, 77, pp. 335-361.

13 Giugni, G.M. (1998), Introduction: Social Movements and Change: Incorporation, Transformation, and Democratization. In M.G. Giugni, D. McAdam & C. Tilly (Eds.), *From Contention to Democracy*. Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishers, pp. 6-10.

3. Η ανάδυση του περιβαλλοντικού κινήματος

Όλοι γνωρίζουν ότι τα παλιά κοινωνικά κινήματα κατέτειναν στη διεκδίκηση δικαιωμάτων, όπως είναι λόγου χάριν το δικαίωμα στην υλική ισότητα ή το δικαίωμα στην ψήφο. Στον αντίποδα, διαπιστώνεται ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα επιδιώκουν την ανάπτυξη και διαμόρφωση νέων ταυτοτήτων, οι οποίες παρέχουν στους συμμετέχοντες ένα νέο πλαίσιο διεκδίκησης. Τοιουτοτρόπως, οι κοινωνικοί δρώντες δύνανται να αμφισβητούν τα αμετάβλητα δεδομένα και σταθερά χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής και να αναορθωθούν τις εμπειρίες, απόψεις και ιδέες τους. Εντούτοις τα νέα κοινωνικά κινήματα της δεκαετίας του '60, δεν δύνανται να ειπωθούν και να ερμηνευθούν από τη σκοπιά των προηγούμενων θεωριών¹⁴. Ο περιβαλλοντικός ακτιβισμός της εποχής, φερ' ειπείν, δεν μπορεί να συνδεθεί άμεσα με τις προγενέστερες δεσπόζουσες συγκρούσεις, οι στόχοι του δεν δύνανται να συσχετιστούν αυτοματοποιημένα και μηχανιστικά με συγκεκριμένα κοινωνικοοικονομικά στρώματα ή ομάδες, ενώ είναι εξίσου δυσχερές εγχείρημα η ταυτοποίηση των αντιπάλων του¹⁵.

Εξάλλου, αναφαίνεται ότι οι χειραγωγημένες οικονομίες παραγωγής του δυτικού κόσμου –δεν δικαίωσαν ούτε τον καπιταλισμό ούτε το σοσιαλισμό– ως παραλλαγές του ίδιου πρότυπου. Το προκείμενο εγχείρημα έχασε μετά από την κατάρρευση του υποτιθέμενου υπαρκτού σοσιαλισμού αρκετή από τη λάμψη και το ενδιαφέρον του. Οι οικο-σοσιαλιστές λόγου χάρη, αντιλαμβάνονται ότι εάν δεν απαλλαγούν από πολλά θεμελιώδη κεκτημένα του μαρξισμού που συνδέονται με την τεχνογραφειοκρατική αυταρχικότητα των παλαιών λαϊκών δημοκρατιών, δεν έχουν πολλές ευκαιρίες και πιθανότητες να προσαρμοστούν και να δράσουν σύμφωνα με τα νέα δεδομένα και συνθήκες¹⁶.

Σύμφωνα με τα μέσα που διαθέτουν τα κοινωνικά κινήματα, επομένως, μετέρχονται νέους ευρηματικούς τρόπους έκφρασης και διαμαρτυρίας. Τα κοινωνικά κινήματα έχουν την ικανότητα να δημιουργούν και να προωθούν στις δημοκρατικές κοινωνίες νέους πολιτικούς πόρους, υπό τη μορφή μιας ρηξικέλευθης πολιτικής συμμετοχής. Σε αντιδιαστολή με την πολιτική των δημοκρατικών καθεστώτων και των θεσμοποιημένων πολιτικών κομμάτων, διακρίβώνεται ότι η «ορθολογική πολιτική» των κοινωνικών κινήματων ξεχωρίζει λόγω μιας σειράς αναφορών. Ως επί το πλείστον, εδράζονται στην ανένη αμφιλογία των υφισταμένων κατόχων της εξουσίας στο όνομα ενός εξαπατημένου και πάντα αδικούμενου πληθυσμού, μέσω επαναλαμβανόμενων και επίμονων δημοσίων εκδηλώσεων. Τα κοινωνικά κινήματα στη λογική

14 Norton, P. (2003), A critique of generative class theories of environmentalism and of the labour-environmentalist relationship. *Environmental Politics*, 12(4), pp. 112-113.

15 Keck, M.E. & Sikkink, K. (1998), *Activists beyond borders: advocacy networks in international politics*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

16 Lowy, M. (1996), Από τον Καρλ Μαρξ στον Εμιλιάνο Ζαπάτα: Η μαρξιστική κριτική της προόδου και το σημερινό στοίχημα των κοινωνικών κινήματων. *Ουτοπία*, 22, σ.σ. 57-68.

του πλαισίου αυτού, λαμβάνουν υπόψη τους και τους υπόλοιπους θεσμούς και κοινωνικές ομάδες που διεπιδρούν μεταξύ τους, όπως είναι οι εχθρικοί ανταγωνιστές, οι αντιδιαδηλωτές, η αστυνομία κ.λπ.^{17, 18}.

Στον αντίποδα, αναφαίνεται ότι ένα κοινωνικό κίνημα αναπτύσσεται, λειτουργεί και δρα σε συνάρτηση μ' όλες τις άλλες οργανώσεις και κοινωνικές ομάδες, είτε αυτές είναι φίλα διακείμενες είτε αντίπαλες ομάδες ή/και ουδέτερες τόσο με τους αντιπάλους του όσο και με το συγκεκριμένο κοινωνικό κίνημα. Τα ερευνητικά και εμπειρικά ευρήματα και δεδομένα, άλλωστε, αναδεικνύουν και προτάσσουν την επιδιωκόμενη αποφασιστικότητα του έκαστου κοινωνικού κινήματος να συνάψει σχέσεις και δεσμούς με μια σειρά από κοινωνικές ομάδες, ώστε με τη στρατηγική αυτή να εδραιωθεί έναντι των αντιπάλων του. Η μέθοδος αυτή αποκαλείται στην επιστημονική κοινότητα «πολυ-οργανωσιακή» (*multi-organizational*), αφού με τη συγκεκριμένη μέθοδο κατανοούνται οι ομάδες – στόχοι που το κάθε κοινωνικό κίνημα επιθυμεί να συνεργαστεί μαζί τους. Οι κατηγορίες των πολιτών που συνιστούν αυτές τις ομάδες, θεωρούνται ότι διαθέτουν εξίσου κοινά χαρακτηριστικά με τους φορείς του κινήματος¹⁹.

Αξιομνημόνευτη, επίσης, είναι η συμβολή του Tilly²⁰ στην εισαγωγή της έννοιας των «ρεπερτορίων» του κοινωνικού ανταγωνισμού. Ο εν λόγω ερευνητής σκιαγραφεί τα διαθέσιμα μέσα συλλογικής δράσης που μετέρχονται αυτοί που κατέχουν τα μέσα εξουσίας σ' ένα δεδομένο κοινωνικό μόρφωμα. Επιπρόσθετα, αποσαφηνίζει με ποιο τρόπο παράγοντες όπως είναι η ιστορία της αμφισβήτησης και της διαμαρτυρίας, το περιβάλλον, οι αιτιάσεις των διαμαρτυρομένων, η ποικιλομορφία των στόχων τους, οι διάφορες πολιτικές ευκαιρίες που διαμορφώνουν την καθημερινή εμπειρία και η κουλτούρα, οροθετούν και καθορίζουν τα όρια και τα μέσα της συλλογικής δράσης. Η συνθετική μέθοδος των «ρεπερτορίων», ως εκ τούτου, χρησιμεύει ως υπόδειγμα που επιχειρεί να συγκεράσει και να ενσωματώσει διάφορα δημιουργικά στοιχεία άλλων θεωρητικών προσεγγίσεων, όπως είναι η θεώρηση των νέων κοινωνικών κινήματων, το μοντέλο της ανάλυσης και διαμόρφωσης του πλαισίου, η κοινωνικο-στρουκτουραλιστική και η νεομαρξιστική θεωρία και ανάλυση²¹.

Κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα, παρατηρείται η σημαντική συνεισφορά του θεωρητικού προβληματισμού περί των «νέων κοινωνικών κινήματων», για τη σύλληψη και κατανόηση των αλλαγών και μετασχηματισμών

17 McCarthy, J. & Zald, M. (2003), *Social Movement Organizations*. In J. Goodwin & J. Jasper (Eds.), *The Social Movements Reader: Cases and Concepts*. Malden Mass, Oxford, UK: Blackwell Publishing, pp. 169-186.

18 Morris, A. (1986), *Origins of the Civil Rights Movement: Black Communities Organizing for Change*. NY: Free Press.

19 Klandermans, B. (1992), *The Social Construction of Protest and Multi-organizational Fields*. In A. Morris & M.C. McClurg (Eds.), *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven: Yale University Press, pp. 77-100.

20 Tilly, C. (1978), *From mobilization to revolution*. New York: Random House, pp. 193-220.

21 Αποστολίδης, Α. (2002), *Το εθελοντικό κίνημα στην Ελλάδα και η κοινωνία των πολιτών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

που επήλθαν στην οργάνωση, τη θεματολογία και την κοινωνική βάση των κινημάτων²². Τα κοινωνικά κινήματα στις σύγχρονες γραφειοκρατικές κοινωνίες, βάσει της άνωθεν θεωρίας, εκλαμβάνονται είτε ως συμπτώματα είτε ως λύσεις των αντιθέσεων που χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες. Εν ολίγοις, σημειώνεται ότι τα κοινωνικά κινήματα υπό το φως της λογικής της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, εκφράζουν την ένταση μεταξύ των αδιάκοπα διευρυνόμενων σφαιρών της ανθρώπινης αυτονομίας και της αυξανόμενης ρύθμισης που είναι εγγεγραμμένη και αποτυπωμένη σ' αυτή τη λογική. Η δράση κατά των μηχανισμών και ο αντικρατισμός, είναι δύο από τα βασικά χαρακτηριστικά που συνέχουν τα νέα κοινωνικά κινήματα. Επίσης, η αύξηση της χρήσης μη θεσμικών και αντισυμβατικών μορφών πολιτικής συμμετοχής και η άνοδος των συμμετοχικών και αλληλέγγυων ιδεολογιών και διαθέσεων, συνιστούν τις επιπτώσεις αυτών των κινημάτων^{23, 24}.

Δεδομένων των συνθηκών, διακρίνεται ότι το περιβαλλοντικό κίνημα συνδύασε σύμφωνα με μια μεταχριστιανική ηθική σύλληψη του κόσμου –όπου ο άνθρωπος συνιστά μια μικρή οντότητα (μονάδα) σ' ένα ευρύτερο οικολογικό σύστημα– τη δυνατότητά του (ανθρώπου) να αντικαταστήσει προϊόντα και ουσίες που καταστρέφουν και βλάπτουν το περιβάλλον, με υποκατάστατα που στην πραγματικότητα συντελούν στην προστασία του. Το περιβαλλοντικό κίνημα, ως εκ τούτου, δεν αρκέστηκε για το σκοπό αυτό να επηρεάσει μόνο τους επιστήμονες, αλλά απ' την άλλη, δραστηριοποίησε και κινητοποίησε τεράστιες στρατιές εθελοντών, οι οποίες στην προσπάθειά τους να συμβάλουν στη συλλογή πληροφοριών και δεδομένων για τις κλιματικές αλλαγές, τα απειλούμενα είδη, το περιβάλλον κ.ά., ταξίδεψαν σ' όλο τον πλανήτη²⁵.

Συνεπώς, διαπιστώνεται ότι οι μεταϋλιστικές αξίες των ανθρώπων, όπως είναι η συμμετοχή τους στα κοινά, η περιβαλλοντική τους ταυτότητα και η ποιότητα της ζωής, συνιστούν μια στροφή των δρώντων υποκειμένων στις έως τώρα κλασικές, οικονομικές και υλιστικές ανησυχίες και πρακτικές. Εξάλλου, είναι κοινός τόπος ότι οι αξίες αυτού του είδους, είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς και εδραιωμένες μεταξύ των μελών της νέας μεσαίας τάξης. Τούτων δοθέντων, υφίστανται ενδείξεις και αποχρώσεις που μας οδηγούν στη συνεπαγωγή ότι η «νέα μεσαία τάξη», συνιστά τη δεξαμενή απ' την οποία οι περιβαλλοντικές οργανώσεις και τα πολιτικά πράσινα κόμματα (όπως θα δούμε παρακάτω) αντλούν τα μέλη και τις γήφους τους. Φυσικά, είναι πολύ δυσχερές και ανεδραφικό να αναδειχθεί ο ρόλος που διαδραματίζουν οι μεταϋλιστικές αξίες τόσο στη

22 Δημούλης, Δ. (2001), Κοινωνία των πολιτών και κοινωνικός μετασχηματισμός. Από τη φιλανθρωπία στον αντικαπιταλισμό. *Θέσεις*, 77, σ.σ. 25-52.

23 Λιοναράκης, Ν. (2005), ΜΚΟ τρίτης γενιάς. *Τα Νέα*, Α4.

24 Kousis, M. & Dimopoulou, E. (2000), Environmental Movement Organizations in Greece in the 1990s.: A preliminary assessment. *Paper presented in the ECPR Joint Sessions Environmental Organizations: A Comparative Assessment*, Copenhagen 14-19 April 2000.

25 Ψημίτης, Μ. (2006), *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*. Αθήνα: Ατραπός.

συμμετοχή των ατόμων στις περιβαλλοντικές οργανώσεις όσο και στην ψήφο τους στα πράσινα κόμματα²⁶.

4. Ο μετασχηματισμός του περιβαλλοντικού κινήματος σε πολιτικό κόμμα

Το πρώτο εθνικό πράσινο κόμμα ιδρύεται το '79 στη Δυτική Γερμανία και συνιστά τον προπομπό εμφάνισης πολλών άλλων σημαντικών οικολογικών κινήματων, όπως στην Αυστρία από το '86, στο Βέλγιο από το '81, στη Φιλανδία από το '87, στη Γερμανία από το '82, στο Λουξεμβούργου από το '86 και στην Ελβετία από το '87. Εκτός των άλλων, παρατηρείται ότι στα λιγότερο αναπτυγμένα μέρη της Δυτικής Ευρώπης, η πράσινη πολιτική θεωρούνταν δευτερευούσης σημασίας. Ωστόσο, αναφαίνεται ότι και στη Νότια Ευρώπη και Ιρλανδία υφίσταται έλλειψη πράσινων κομμάτων. Αντί αυτών, διακρίβωνουμε ότι υφίστανται κάποια κοινωνικά κινήματα που ονομάζονται αυτόνομα εκλογικά κινήματα περιβαλλοντισμού. Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικό να λάβει ένα κόμμα το 4 με 5% των ψήφων των πολιτών, ούτως ώστε να εκπροσωπηθεί στο κοινοβούλιο. Το Σουηδικό Περιβαλλοντικό Κόμμα έλαβε στις εκλογές του '88 το 5,5% των ψήφων και εισήλθε στο κοινοβούλιο. Στις εκλογές του '91, όμως, συγκέντρωσε 4% και δεν κατόρθωσε να εκπροσωπηθεί στο κοινοβούλιο, επιστρέφοντας στην πολιτική σκηνή πάλι με τις εκλογές του '94²⁷.

Οι ευρωπαϊκές εκλογές συνιστούν ένα σημαντικό κομμάτι και ένα σταθμό ορόσημο για τα πράσινα κινήματα από το '79 και εντεύθεν. Προφανώς καταδεικνύεται ότι όλα τα ευρωπαϊκά πράσινα κόμματα, ανταγωνίζονται –με πολύ όμως μικρή αποτελεσματικότητα– τα Βρετανικά και Γερμανικά πράσινα κόμματα. Μολαταύτα, αξίζει να αναφερθεί ότι πρωτοπόροι ευρωπαίοι περιβαλλοντιστές ήταν οι Γάλλοι «Φίλοι της Γης». Η αλλαγή του εκλογικού νόμου στη Γαλλία και η σοσιαλιστική επιλογή, περιθωριοποίησε στην πραγματικότητα τους Γάλλους οικολόγους. Ταυτόχρονα τους μετέτρεψε σε μια αυτόνομη πολιτική δύναμη, χαρίζοντάς τους στις ευρωπαϊκές εκλογές του '89 το υψηλό ποσοστό του 10,6%.

Στις ίδιες εκλογές οι πράσινοι της Βρετανίας έλαβαν το 14,9% των ψήφων, αλλά δεν κατάφεραν να κερδίσουν ούτε μία έδρα. Η απειλή και ο φόβος ενός πυρηνικού πολέμου, ήταν οι βασικές αιτίες που κινητοποίησαν τη συλλογική δράση υπέρ της επιλογής των πράσινων κομμάτων, διατρανώνοντας με τον τρόπο αυτό την απήχησή τους στους περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένους πολίτες. Το Νοέμβριο του '81 και τον Οκτώβριο του '83, έλαβαν χώρα δύο από τα μεγαλύτερα συνέδρια διαμαρτυρίας στην Ολλανδία ενάντια στην απειλή καταστροφής από τις πυρηνικές βόμβες. Στην πρώτη συγκέντρωση ο αριθμός των ανθρώπων ήταν 400.000 και στη δεύτερη 500.000. Η αναγωγή

26 Μποτετζιάγας, Ι. & Καραμύχας, Γ. (2008), *Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Κριτική, σ.σ. 138-144.

27 Therborn, G. (1995), *European modernity and beyond: the trajectory of European societies 1945-2000*. London: Sage, pp. 313-319.

των παραπάνω μεγεθών ισούται με το 3,5% της ολλανδικής κοινότητας ως εκπροσώπηση στη βουλή²⁸.

Το 1970 αναφαίνεται να υφίσταται μια σειρά συμπτωματικά δραματικών συλλογικών γεγονότων. Συγχρόνως, διαπιστώνεται να υφίσταται από τις γυναίκες και τους φοιτητές μια ολική στροφή και προσήλωση προς τα οικολογικά ζητήματα και προβλήματα. Επιπλέον την ίδια εποχή ο βιομηχανισμός είναι στην κορύφωσή του, με έκβαση την ενίσχυση του εργατικού δυναμικού και την νομοτελειακή πρόοδο της εργατικής τάξης. Κατά τη διάρκεια της κρίσης μετά το '74, έχουμε τη στροφή προς την αποβιομηχανοποίηση. Η μεταπολεμική βιομηχανική έκρηξη και η αύξηση των ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, εκφράζει την έλευση της μεταβιομηχανικής εποχής. Υπό τη λογική αυτή, καταδεικνύεται ότι ο αγώνας των γυναικών συνιστά προϊόν του υψηλού μορφωτικού επιπέδου τους. Το ανώτερο μορφωτικό επίπεδο της μεσαίας τάξης, αποτέλεσε το έναυσμα για την εξάπλωση του περιβαλλοντισμού στη μετα-φοιτητική γενιά. Πέραν των άλλων, επισημαίνεται ότι η προκλητική στάση των Η.Π.Α. στο Βιετνάμ, σήμανε την έλευση των αντιιμπεριαλιστικών και αντιρατσιστικών αγώνων σ' όλο τον κόσμο, και συνάμα, αποτέλεσε ένα σημαντικό δρώμενο στη Δυτική Ευρώπη²⁹.

Τα πρώτα πράσινα κόμματα ιδρύονται στη Νέα Ζηλανδία το 1972 με την ονομασία *Values Party* (Κόμμα Αξιών)³⁰ και στη Βρετανία το 1973 με την ονομασία *The People* (Ο λαός). Το τελευταίο μετονομάστηκε αργότερα σε «Κόμμα Οικολογίας» και το (1985) σε *Green Political Party* (Πράσινο Κόμμα), λαμβάνοντας ουσιαστικά την οριστική του μορφή. Μολονότι υφίσταται μια καθυστέρηση στην εμφάνιση των περιβαλλοντικών ή/και πράσινων κομμάτων στην πολιτική σκηνή, απ' την άλλη, έχουμε τη θεαματική εξέλιξη και εδραίωσή τους. Στη Γερμανία το κόμμα των Πράσινων (*Die Grunen*) ιδρύεται πέντε χρόνια νωρίτερα, ενώ το 1983 εισέρχεται στο Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο με το σύνθημα «Δεν είμαστε ούτε Αριστερά ούτε Δεξιά, είμαστε μπροστά!». Το γερμανικό μοντέλο του πράσινου κόμματος, θεωρείται ως το «πρότυπο» πράσινο κόμμα που προσέφερε τα φώτα του στα μεταγενέστερα και σύγχρονα περιβαλλοντικά κόμματα³¹.

Τα μέλη του πράσινου κόμματος, προέρχονται από ένα σύμφυρμα και κράμα αναρχικών, φεμινιστριών, σοσιαλιστών, οικολόγων και εξεγερμένων φοιτητών –όλοι τους παιδιά της γενιάς του '68– που αποφάσισαν να συνασπισθούν υπό την ομπρέλα και το πέπλο του πράσινου κόμματος, συγκροτώντας ουσιαστικά ένα πράσινο μωσαϊκό³². Με την είσοδό του στη Βουλή το γερμανικό περιβαλλοντικό

28 Μποτετζάγιας, Ι. (2003), Η ομοσπονδία οικολόγων εναλλακτικών: το ελληνικό πράσινο πείραμα. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22, σ.σ. 69-105.

29 Louloudis, L. (1987), Social demands: From the protection of the environment to political ecology. In C. Orfanidis (Ed.), *The ecological movement in Greece* (pp. 8-22). Athens: Meta ti Vrochi.

30 Το Κόμμα των Αξιών που ιδρύθηκε το 1972 στη Νέα Ζηλανδία, αναφέρεται απ' όλες τις πηγές ως το πρώτο περιβαλλοντικό κόμμα στον κόσμο.

31 Bomberg, E. (1998), *Green Parties and Politics in the European Union*. London: Routledge, p. 27.

32 Φωτόπουλος, Τ. (1998), Άνοδος και πτώση του οικολογικού κινήματος. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, Α4. Στο: http://www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos/greek/grE/gre1998/10_10.htm (προσπελάστηκε στις 18/06/2017).

κόμμα, κατέτεινε στη θεσμική οργάνωση, σχηματοποίηση και μορφοποίηση της οργανωτικής του βάσης, έτσι ώστε να κινητοποιηθεί και να δράσει χρησιμοποιώντας τα αντίστοιχα εργαλεία (οικονομικοί πόροι και ιδιοποίηση των Μ.Μ.Ε.) που έχουν στη φαρέτρα τους τα άλλα πολιτικά κόμματα, για να προτάξουν και να εδράσουν τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις τους στο ευρύ κοινό. Εν τωιαύτη περιπτώσει, διαπιστώνεται ότι οι πράσινοι έχουν καταφέρει να εισέλθουν μόνο στα εθνικά κοινοβούλια των χωρών που διαθέτουν εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής αντιπροσώπευσης. Αντιθέτως, έχουν εκλεγεί πολύ περισσότερες φορές στα διάφορα νομοθετικά σώματα και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Ως εκ τούτου, καταφαίνεται ότι οι Γερμανοί Πράσινοι πέτυχαν την είσοδό τους στη Βουλή ελέω του εκλογικού τους συστήματος³³.

Ουσιαστικά, αναγνωρίζεται ότι οι Γερμανοί Πράσινοι γεννήθηκαν μέσα από την ευρεία λαϊκή βάση των ταραγμένων κοινωνικών κινημάτων της Δυτικής Γερμανίας³⁴. Στον αντίποδα, παρατηρείται ότι η μετατροπή και ο μετασχηματισμός των περιβαλλοντικών κινημάτων σε κοινοβουλευτικά κόμματα, είχε και μία άλλη διαφορετική όψη, πτυχή, διάσταση και επίπτωση. Οι πράσινοι οικοσοσιαλιστές της Ευρώπης, αφενός οραματίστηκαν και επιχείρησαν να εφαρμόσουν μία εναλλακτική, πιονερίστικη και ριζοσπαστική κοινωνικοπολιτική παρέμβαση στο ρου του κοινωνικού γίγνεσθαι και στην ίδια την πολιτική σκηνή με την ενεργό κινητοποίηση και συμμετοχή τους στη λειτουργία των θεσμών, αφετέρου, αφομοιώθηκαν από την εγγενή και ολοκληρωτική δύναμη του πολιτικού μορφώματος. Η προσαρμογή τους στην εξουσιαστική, συμβατική και αντιπροσωπευτική δομή και δεσποτεία της πολιτικής πραγματικότητας τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ιταλία και Γαλλία, συνιστά ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός³⁵.

Ωστόσο, είναι γνωστό ότι το «Πράσινο Κόμμα» της Γερμανίας, παρότι διέρχεται ακόμη και σήμερα κάποια προβλήματα πολιτικού προσανατολισμού και οργάνωσης, εξακολουθεί να συνιστά μια αρκετά σταθερή και πολιτικά υπολογίσιμη δύναμη, ικανή και αποτελεσματική –έως ένα βαθμό– στο χώρο του κοινοβουλίου, που επηρεάζει προς το θετικό τις πρωτοβουλίες και τα μέτρα που λαμβάνονται στη Γερμανία εν σχέσει με την περιβαλλοντική πολιτική. Η επιτυχία του περιβαλλοντικού κόμματος στη Γερμανία, δεν είχε ανάλογους μιμητές και στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη. Πέραν των άλλων, θεωρείται ότι η έντονη πολιτικοποίηση του περιβαλλοντικού κινήματος, πιθανόν να μην έχει και την ανάλογη αποδοχή και ανταπόκριση στον κόσμο, με έκβαση την περιορισμένη εμβέλεια, απίσχνανση και απομαζικοποίησή του³⁶.

33 Demertzis, N. (1995), Greens at the Periphery: Greece. In D. Richardson & C. Rootes (Eds.), *The Green Challenge: the development of Green parties in Europe*. London: Routledge, pp. 193-207.

34 Ρουσσόπουλος, Δ. (1996), *Πολιτική Οικολογία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ.σ. 92-93.

35 Koutalakis, C. (2004), Environmental Compliance in Italy and Greece: The Role of Non-state Actors. *Environmental Politics*, 13(4), pp. 754-774.

36 Lowe, P. & Goyder, J. (1983), *Environmental Groups in Politics*. London: George Allen and Unwin.

Όσον αφορά τα πράσινα αισθήματα των ψηφοφόρων, παρατηρείται ξεκάθαρα πως υφίστανται πολλές δυσχέρειες στα πράσινα κόμματα, ούτως ώστε να προωθηθεί μια εκλογικά ελκυστική πρόταση που θα είναι ειλικρινής. Στα διάφορα περιβαλλοντικά κόμματα, άλλωστε, έχουν δημιουργηθεί πάρα πολλές συμπλεγματικές και ποικιλόμορφες παθογένειες στις καταστατικές τους λειτουργίες. Βάσει των διακηρύξεων της πολιτικής οικολογίας, είναι ακατόρθωτο να λειτουργούν επιτυχημένα στις συγκαιρινές δυτικές κοινωνίες τα πράσινα πολιτικά κόμματα. Με τον ίδιο τρόπο που τα εκλογικά επιτυχημένα σοσιαλιστικά κόμματα άμβλυαν το σοσιαλισμό τους, με τον ίδιο τρόπο και τα πράσινα κόμματα οδηγούνται σε μετριοπαθή στροφή, κατόπιν ισχυρής άσκησης και σημαντικών πιέσεων. Επομένως, αντιλαμβανόμαστε ότι τα πράσινα κόμματα δέχονται μία αέναη και διαρκή ιδεολογική πίεση και επίθεση³⁷.

5. Η περίπτωση του ελληνικού περιβαλλοντικού κόμματος

Η εμφάνιση του ελληνικού περιβαλλοντικού κόμματος συνυφαίνεται με ακαθόριστους και ευρύτερους παράγοντες, εντός του πλαισίου που αρθρώνονται τόσο χωρικά όσο και χρονικά τα διάφορα περιβαλλοντικά ζητήματα και προβλήματα. Στην Ελλάδα επικρατεί και δεσπόζει το πολιτικό μοντέλο της «κορυφής-βάσης» (*top-down*), που έχει αφενός ως έκβαση την εδραίωση του κρατικού μηχανισμού, αφετέρου, την αποδιάρθρωση, αποδυνάμωση και αποδιοργάνωση των τοπικών επιτροπών δράσης της κοινωνίας των πολιτών³⁸. Το σχήμα που εγκαθιδρύθηκε και εδραιώθηκε στη μεταπολιτευτική Ελλάδα, ήταν το δίπολο του «δωροθέτη-δωρολήπτη», που ουσιαστικά λαφυραγόησε τις φιλότιμες προσπάθειες και ενέργειες των πολιτών για ισονομία και ισοπολιτεία σε οιοσδήποτε εκφάνσεις της καθημερινής τους ζωής.

Μολαταύτα, υπογραμμίζεται ότι ο πατερναλιστικός και πελατειακός χαρακτήρας του ελληνικού κράτους, παρέμεινε ακλόνητος, αρραγής και αδιάσπαστος ακόμη και μετά την κατάρρευση της δικτατορίας το '74. Σημειωτέον ότι όχι μόνο αποδυναμώθηκε και εξασυλώθηκε ο πελατειακός και πατερναλιστικός χαρακτήρας του κράτους, αλλά ενδυναμώθηκε και ενισχύθηκε μέσα από την άνευ προηγουμένου παρέμβαση του κρατικού και γραφειοκρατικού τομέα σ' όλους τους θεσμούς και σ' όλα τα επίπεδα της κοινωνικής σφαίρας. Ως εκ τούτου, διαφαίνεται ότι η περιβαλλοντική κινητοποίηση, πρωτοβουλία και δράση στην Ελλάδα, διαμορφώνεται και τελείται υπό το καθεστώς ενός αυστηρού κρατικού πατερναλισμού και μιας αγκυλωτικής και αρτηριοσκληρωτικής κομματικότητας, που δυσχεραίνει και περιστελλει τις κινήσεις των φορέων της δράσης, για συλλογική και συνεργατική

37 Yearly, S. (2003), Περιβαλλοντικές προκλήσεις. In S. Hall, D. Held & A. McGrew (Eds.), *Η Νεωτερικότητα Σήμερα*. Αθήνα: Σαββάλας, σ.σ.199-210.

38 Μαυρογορδάτος, Γ. (1988), *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη. Οι επαγγελματικές οργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Οδυσσεάς.

κίνηση αναφορικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα³⁹.

Η ανάπτυξη και εδραίωση της πολιτικής οικολογίας στην Ελλάδα και κατ' επέκταση του περιβαλλοντικού/πράσινου κόμματος, δύναται να ειπωθεί μόνο –από και σε αντιδιαστολή– με άλλες «ημι-περιφερειακές» χώρες του Τρίτου και Τέταρτου κόσμου και δη των λατινοαμερικάνικων χωρών. Κατά συνέπεια, υφίσταται αποπροσανατολισμός και πλάνη, ότι υπάρχει λογική και γραμμική σχέση ανάμεσα στο περιβαλλοντικό κίνημα της Ελλάδας και στο αντίστοιχο πράσινο κόμμα. Επίσης, συνιστά τρανό λάθος η διερεύνηση και πραγμάτευση του συγκεκριμένου φαινομένου, χρησιμοποιώντας ως αναλυτική και ταξινομητική κατηγορία το μοντέλο του άκρως πετυχημένου γερμανικού πράσινου κόμματος⁴⁰.

Υπό το πρίσμα αυτό, αναγνωρίζεται ο τρόπος με τον οποίο τα περιβαλλοντικά προβλήματα υποστασιοποιούνται και προτάσσονται ως κοινωνικά ζητήματα προς επίλυση. Ακολουθώντας οι κάτοικοι των τοπικών κοινωνιών το μοντέλο του πελατειακού κράτους, επιζητούν και διεκδικούν συγκεκριμένα πολυποίκιλα και πλειομορφικά οικονομικά ανταλλάγματα εν είδει ευεργετημάτων, για να συναινέσουν υπόρρητα/αθέατα στην πιθανή καταστροφή του περιβάλλοντος. Κοντολογίς οι κάτοικοι των τοπικών περιοχών, επιχειρούν να υπερασπιστούν το δικαίωμά τους για εργασία στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα –που είναι η αλιεία, ο τουρισμός, η γεωργία κ.ά.– χρησιμοποιώντας το περιβάλλον μ' έναν εργαλειακό τρόπο και επικαλούμενοι την εις βάθος χρόνου προστασία του⁴¹.

Οι στάσεις που διαμόρφωναν τα δρώντα υποκείμενα αναφορικά με το περιβάλλον εκείνης της εποχής, συνυφαίνονταν με τις συνθήκες οικονομικής ανασφάλειας και με τις συνδηλώσεις που συνάγονται από τις πράξεις κινητοποίησης και δραστηριοποίησης των ανθρώπων αυτών, προκειμένου να εξαργυρώσουν και να ποσοτικοποιήσουν το κεφάλαιο περιβάλλον. Μετά τη δεκαετία του '70, άρχισε να διαφαίνεται μία βελτίωση του οικονομικού πλαισίου στην Ελλάδα και ως εκ τούτου, μία αλλαγή και βελτίωση της συμπεριφοράς και νοοτροπίας του πληθυσμού, όσον αφορά τη θέση του σχετικά με τη σύλληψη και κατανόηση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Υπό το φως της προρρηθείσας αναφοράς και συλλογιστικής, υποστηρίζεται ότι το περιβαλλοντικό κόμμα της Ελλάδας, συνιστά τον απότοκο της πατρωνίας και του νεποτισμού του κοινωνικοοικονομικού και πολιτικού συστήματος της χώρας^{42, 43}.

39 Karamichas, J. (2001), Political Ecology in Southern Europe: A comparison of green party formation and development in Greece and Spain. *Paper presented in the 1st ECPR General Conference*. University of Kent at Canterbury, 6-8 September 2001.

40 Lowe, P. & Goyder, J. (1983), *Environmental Groups in Politics*. London: George Allen and Unwin.

41 Σαρντεδάκης, Ν. (1996), *Διαδικασίες παραγωγής και συγκρότησης των κοινωνικών κινήματων: Τα νέα κοινωνικά κινήματα στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών. Ρέθυμνο, σ.σ. 243-244.

42 Kousis, M. (1995), A Sociological Overview of the Environmental problems in Greece. In M. Skourtos & K. Sofoulis (Eds.), *The Environmental Policy in Greece: Analysing the environmental issue through the social sciences*. Athens: Typothito-Dardanos, pp. 277-291.

43 Τσουκαλάς, Κ. (2001), Αμφισβήτηση και Κρίση του Πολιτισμού. Στο Π. Καλογεράτος (Επ.), *Τα Κοινωνικά Κινήματα ως Γνωστικό Αντικείμενο της Πολιτικής Επιστήμης και της Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Η δημιουργία και βραχύβια βιωσιμότητα του ελληνικού πράσινου κόμματος, οφείλεται στην ενδογενή μάχη και τριβή των στελεχών του κόμματος. Τούτο συνεπάγεται ότι οι συγκρούσεις, οι αντιπαλότητες, οι διαμάχες και οι διαξιφισμοί εντός του κόμματος, ήταν περισσότερο καταστρεπτικές στο ελληνικό οικολογικό κόμμα –αφού ήταν στο ξεκίνημα της λειτουργίας του ως αναδυόμενο κόμμα– απ’ ό,τι σ’ ένα καθιερωμένο και δοκιμασμένο ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό κόμμα. Η πολιτική και κοινωνική διαμαρτυρία, όπως και η πρόταξη και ανεκτικότητα των διάφορων αιτημάτων που αφορούν τη φύση, αναδύθηκαν μέσα από την αναδιάρθρωση, αναγέννηση και αποκατάσταση του κοινοβουλευτικού συστήματος μετά το ’74 στην Ελλάδα, υπό τη μορφή ενός πρωθύστερου σχήματος. Με τη σταθεροποίηση του μεταπολιτευτικού κλίματος στην Ελλάδα, εμφανίζονται πάραυτα και οι πρώτες οικολογικές και περιβαλλοντικές ομάδες των οποίων η σύνθεση καλύπτει το αριστερό ιδεολογικοπολιτικό φάσμα. Τούτων δοθέντων, αξίζει να σημειωθεί ότι οι ομάδες αυτές επηρεάζονται από τις εξελίξεις των δυτικοευρωπαϊκών νέων κινήματων⁴⁴.

Στην ουσία η πολιτική κουλτούρα, ο πελατειακός μηχανισμός, ο κορπορατισμός (*συντεχνιασμός*) και το τεχνογραφειοκρατικό σύνδρομο έχουν εμφιλοχωρήσει στο γνωστικό μαλακό υπογάστριο των Ελλήνων. Όλα αυτά, εξηγούν και ερμηνεύουν τους λόγους που οι τοπικοί φορείς αποκλείουν συγκεκριμένα μοτίβα διαμαρτυρίας και διεκδίκησης των κοινωνικοοικονομικών θεμάτων και προβλημάτων τους. Με τον τρόπο αυτό, στρέφουν το ενδιαφέρον τους στη γνωστή και δοκιμασμένα πεπατημένη λύση μέσω του πολιτικού σχήματος και μηχανισμού. Η γκάμα των μεθόδων που μετέρχονται οι κινηματικές ομάδες, αφορά μια σειρά από μοτίβα και πρακτικές, όπως είναι οι διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες και διαφημιστικές εκστρατείες για τη διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος και οι κινηματικές δράσεις για την αειφορική ανάπτυξη του ελληνικού οικοσυστήματος. Όσον αφορά το περιβαλλοντικό εναλλακτικό κόμμα της Ελλάδας, συνιστά στην ουσία ένα συνονθύλευμα ετερόκλητων οικολογικών, περιβαλλοντικών και μονοθεματικών κινηματικών ομάδων, που εκλείπει από την οργάνωση και λειτουργία τους ο ιδρυτικός καταστατικός χάρτης και οι πολιτικές προγραμματικές δεσμεύσεις⁴⁵.

Κατόπιν πολλών παλινοδιών, αντιδράσεων και αναβολών, ιδρύεται μέσα από σαράντα κύματα το κόμμα των «Οικολόγων Εναλλακτικών» το 1989, για να συμμετάσχει στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου. Το νεοπαγές πράσινο κόμμα απέτυχε να εκλεγεί οριακά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, συγκεντρώνοντας ποσοστό 1,12% του εκλογικού σώματος. Παρά

44 Αλεξανδρόπουλος, Σ., Σαρντεδάκης, Ν. & Μποτετζάγιας, Ι. (2007), Το Ελληνικό Περιβαλλοντικό Κίνημα: Από τη Γένεση στην Ενσωμάτωσή του. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 30, σ.σ. 5-31.

45 Καλογεράτος, Π. (2001), *Τα Κοινωνικά Κινήματα ως γνωστικό αντικείμενο της Πολιτικής Επιστήμης και της Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 38-110.

ταύτα, κατάφερε να ισχυροποιηθεί στην εκτίμηση των εσωκομματικών αντιπάλων του και αποσχισθέντων έως εκείνη τη στιγμή οργανώσεών του. Η δημιουργία των «Οικολόγων Εναλλακτικών» με στόχο τη συμμετοχή τους στις εθνικές εκλογές το Νοέμβριο του '89 είναι πλέον μια πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, αξίζει να αναφερθεί ότι συνιστούσε ένα μωσαϊκό από αντικυβερνητικούς, απογοητευμένους ριζοσπάστες, αντιμιλιταριστές, οραματιστές και προοδευτικούς ακτιβιστές, που συναρθρώθηκε και συνασπίστηκε υπό τη σκέπη του μορφώματος των «Οικολόγων Εναλλακτικών»⁴⁶.

Παρά ταύτα, καταδεικνύεται ότι ο μετασχηματισμός του περιβαλλοντικού κινήματος σε πράσινο κόμμα, προέβαλε ως η μοναδική και πιο ενδεδειγμένη κίνηση στο τότε πολιτικό πλαίσιο και κατεστημένο της Ελλάδας. Η προώθηση των περιβαλλοντικών αιτημάτων από τις διάφορες περιβαλλοντικές ομάδες και οργανώσεις, μπορούσε να τελεσφορήσει μόνο μέσα από ένα αντίστοιχο πολιτικό σχήμα, έτσι ώστε να εισακουστεί και η περιβαλλοντική φωνή των διεκδικούμενων ακτιβιστών⁴⁷. Συνεπαγωγικά, το κόμμα των «Οικολόγων Εναλλακτικών» δεν κατάφερε να συναρθρώσει και να συσπειρώσει τις διασπαρμένες ψήφους διαμαρτυρίας του κύριου σώματος και όγκου του, ήτοι, όλων των νέων ανθρώπων και φοιτητών, των αριστερών, καθώς και των απογοητευμένων διανοούμενων. Εν συγκρίσει με το ελληνικό πράσινο κόμμα, βέβαια, τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά περιβαλλοντικά κόμματα πέτυχαν ακριβώς την αντίθετη έκβαση αναφορικά με τη συσπείρωση όλων των προρρηθέντων κατηγοριών πολιτών. Με τον τρόπο αυτό, οι σχέσεις των «Οικολόγων Εναλλακτικών» με τις ζώσες και ενεργοποιημένες δυνάμεις της κοινωνίας – που έπρεπε να τους στηρίζουν και να αντλούν ψήφους από τη δεξαμενή τους – παρέμειναν στάσιμες, ανενεργές και παντελώς υποτυπώδεις. Υπό το πρίσμα αυτό, καθίσταται αντιληπτό ότι ακόμη και το ελάχιστο ποσοστό που έλαβαν στις εκλογές, συνιστά μία αναλαμπή των ανεξάρτητων θυλάκων και εστιών κάποιων υποστηρικτών του πράσινου κόμματος, που ονειρεύονταν μια πράσινη καινοφανή αλλαγή της κοινωνίας⁴⁸.

6. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Το ζήτημα της προόδου σήμερα, συνιστά το στοίχημα πολλών εκ των κοινωνικών κινημάτων. Ουσιαστικά, πρόκειται για κοινωνικά κινήματα που αντιστέκονται, λειτουργούν και δρουν στο όνομα της προάσπισης των συμφερόντων των εργαζόμενων, του περιβάλλοντος, των κοινοτικών παραδόσεων, της καταστροφής

46 Botetzagias, I. (2001b), *Between Devil and Deep Sea: Towards the formation of the Greek Green Party. Paper presented in the 1st ECPR General Conference*, University of Kent at Canterbury.

47 Botetzagias, I. (2001a), *Nobody does it better: Intra-movement conflict concerning species conservation in Greece. Paper presented in the ECPR Joint Sessions 2001 Environmental Politics at the Local Level*, Grenoble France.

48 Snow, D.A. & Benford, R.D. (1992), *Master frames and cycles of protest*. In A. Morris & C. McClurg Mueller (Eds.), *Frontiers in social movement theory*. New Haven: Yale University Press.

του αστικού βιομηχανικού πολιτισμού, της ανεξέλεγκτης ανάπτυξης των «παραγωγικών δυνάμεων» και της λογικής της καπιταλιστικής «προόδου». Υπό το φως της λογικής αυτής, υπογραμμίζεται ότι η αντίσταση των περιβαλλοντικών κινημάτων κατατείνει και στοχεύει στη διαφύλαξη των απειλούμενων τοπικών μορφών ζωής από τον οδοστρωτήρα του «εκσυγχρονισμού» και στην παρεμπόδιση του επιταχυνόμενου αγώνα δρόμου της ανθρωπότητας προς την καταστροφή⁴⁹.

Κατά συνέπεια, τα κοινωνικά κινήματα θεωρούνται τόσο ως συμπτώματα όσο και ως λύσεις των αντιθέσεων που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες γραφειοκρατικές κοινωνίες. Στη λογική της «μεταβιομηχανικής» ανάπτυξης, τα νέα κοινωνικά κινήματα εκφράζουν την ένταση ανάμεσα στην αυξανόμενη ρύθμιση των αδιαλείπτως διευρυνόμενων σφαιρών της ανθρώπινης αυτονομίας. Όπως διατείνεται, εξάλλου, και ο Bourdieu⁵⁰, οι αντιφάσεις αυτές εκφράζουν τις νέες κοινωνικές συγκρούσεις που δεν προκύπτουν από τις περιοχές της υλικής αναπαραγωγής και δεν χειραγωγούνται πλέον από κόμματα και οργανώσεις, αλλά εμπίπτουν στις περιοχές της πολιτισμικής διατήρησης και της κοινωνικής βιωσιμότητας. Η κύρια αντίληψη που διακατέχει και διαπερνάει όλα τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι ο αντικρατισμός και η δράση κατά των επιβαλλόμενων μηχανισμών. Πέραν των άλλων, η βάση τους αποτελείται από τη «μεσαία τάξη», ενώ δίνουν έμφαση στις αξίες, στον τρόπο ζωής και στην ομαδική ή συλλογική ταυτότητα. Εν ολίγοις, μετέρχονται ως μεθόδους δράσης μη θεσμικές και αντικομορμιστικές μορφές πολιτικής συμμετοχής, όπως είναι οι πορείες, οι ανεπίσημες απεργίες και οι διαδηλώσεις, για θέματα που χαρακτηρίζονται οικονομικά και ηθικά και τα οποία, ως επί το πλείστον, δεν διευθετούνται με τις γνωστές κρατικίστικες λύσεις ή/και με τη λεγόμενη κλασική πολιτική ρύθμιση.

Βάσει του θεωρητικού μοντέλου διάρθρωσης και τρόπου λειτουργίας της παλαιάς σχολής της πολιτικής, τα κοινωνικά κινήματα διαπραγματεύονταν τα αιτήματά τους απευθείας με τους εξουσιαστικούς φορείς. Τουναντίον, διαπιστώνεται ότι τα αιτήματα των νέων κοινωνικών κινημάτων δεν τίθενται υπό διαπραγμάτευση, αφού είναι κινήματα ταυτότητας. Με τον τρόπο αυτό, καθίσταται φανερό ότι τα αιτήματά τους δεν εκφράζονται πλέον ως ταξικά, αλλά μετατρέπονται σε οικουμενικά. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος. Στις παραπάνω αράδες, παρουσιάστηκαν οι διάφορες θεωρίες που επιχειρούν να εξηγήσουν την εμφάνιση, δομή, διάρθρωση, οργάνωση και λειτουργία του περιβαλλοντικού κινήματος, τα χαρακτηριστικά των δρώντων υποκειμένων των κοινωνικών κινημάτων και τα στάδια μετασχηματισμού και μετατροπής του περιβαλλοντικού κινήματος σε πράσινο κόμμα.

Φυσικά, πλανάται το ερώτημα στην κοινωνία, τι έχουν επιτύχει έως σήμερα τα περιβαλλοντικά κινήματα και τα πράσινα κόμματα και ποια φάση

49 Doherty, B. (2002), *Ideas and actions in the green movement*. New York: Routledge.

50 Bourdieu, P. (2001), *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα-Αντεπίθεση Πορών II*. Αθήνα: Πατάκης, σ.σ. 85-88.

της εξέλιξής τους διανύουν αυτή τη στιγμή. Προφανώς οι οργανωμένες και στοχευμένες περιβαλλοντικές διαμαρτυρίες και οι ίδιες οι κινητοποιήσεις των πολιτών σχετικά με τα περιβαλλοντικά θέματα, συνιστούν τα μοναδικά επιστημονικά ευρήματα που έχουμε στα χέρια μας ως δεδομένα για τα περιβαλλοντικά κινήματα και τα πράσινα κόμματα. Διαπιστωμένα, εφεξής, είναι γνωστό ότι ο στόχος των περιβαλλοντικών παρεμβάσεων είναι περισσότερο διαδικαστικός, καθόσον αφορά την ευαισθητοποίηση και λιγότερο τις δομικές και ουσιαστικές παρεμβάσεις. Εντούτοις, δεν πρέπει να διαφεύγει της αντίληψής μας η αέναη ανανέωση και αλλαγή όλων των φαινομένων και καταστάσεων, μολονότι παραμένει αδιαμφισβήτητη τις τελευταίες δεκαετίες η καταλυτική και εμπροσθοβαρής συνεισφορά των περιβαλλοντικών κινήματων στην περιβαλλοντική προστασία και στην ευαισθητοποίηση των πολιτών. Τα περιβαλλοντικά κινήματα, επομένως, οφείλουν να προτείνουν κάτι διαφορετικό και πραγματικά ενδιαφέρον και ουσιαστικό από τα κλασικά και κοινότοπα θέματα προστασίας του περιβάλλοντος.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αλεξανδρόπουλος, Σ., Σαρντεδάκης, Ν. & Μποτετζάγιας, Ι. (2007), Το Ελληνικό Περιβαλλοντικό Κίνημα: Από τη Γένεση στην Ενσωμάτωσή του. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 30, σ.σ. 5-31.
- Lowy, M. (1996), Από τον Καρλ Μαρξ στον Εμιλιάνο Ζαπάτα: Η μαρξιστική κριτική της προόδου και το σημερινό στοίχημα των κοινωνικών κινήματων. *Ουτοπία*, 22, σ.σ. 57-68.
- Yearly, S. (2003), Περιβαλλοντικές προκλήσεις. Στο S. Hall, D. Held & A. McGrew (Eds.), *Η Νεωτερικότητα Σήμερα* (σ.σ. 199-210). Αθήνα: Σαββάλας.
- Αποστολίδης, Λ. (2002). *Το εθελοντικό κίνημα στην Ελλάδα και η κοινωνία των πολιτών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bourdieu, P. (2001), *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα-Αντεπίθεση Πυρών II*. Αθήνα: Πατάκης.
- Βεργόπουλος, Κ. (1999), *Παγκοσμιοποίηση, η Μεγάλη Χίμαιρα*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Βεργόπουλος, Κ. (2002), *Το Τέλος του Κύκλου, Καταστολή και Ηγεμονία στον 21ο Αιώνα*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Δημούλης, Δ. (2001), Κοινωνία των πολιτών και κοινωνικός μετασχηματισμός. Από τη φιλανθρωπία στον αντικαπιταλισμό. *Θέσεις*, 77, σ.σ. 25-52.
- Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα. Λήμμα «Κοινωνικό Κίνημα», Τόμος 34.

- Hardt, M. & Negri, A. (2002), *Αυτοκρατορία*. Αθήνα: SCRIPTA.
- Καλογεράτος, Π. (2001), *Τα Κοινωνικά Κινήματα ως γνωστικό αντικείμενο της Πολιτικής Επιστήμης και της Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Καστοριάδης, Κ. (2000), *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Λιοναράκης, Ν. (2005), ΜΚΟ τρίτης γενιάς. *Τα Νέα*, Α4.
- Μαυρογορδάτος, Γ. (1988), *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη. Οι επαγγελματικές οργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μουζέλης, Ν. (2003), Το Ευρωπαϊκό Μοντέλο Ανάπτυξης. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, Α4.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (2η έκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ.
- Μποτετζάγιας, Ι. & Καραμίχας, Γ. (2008), *Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Κριτική.
- Μποτετζάγιας, Ι. (2003), Η ομοσπονδία οικολόγων εναλλακτικών: το ελληνικό πράσινο πείραμα. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22, σ.σ. 69-105.
- Ρουσσόπουλος, Δ. (1996), *Πολιτική Οικολογία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Σαρντεδάκις, Ν. (1996), *Διαδικασίες παραγωγής και συγκρότησης των κοινωνικών κινήματων: Τα νέα κοινωνικά κινήματα στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών. Ρέθυμνο, σ.σ. 243-244.
- Τσουκαλάς, Κ. (2001), Αμφισβήτηση και Κρίση του Πολιτισμού. Στο Π. Καλογεράτος (Επ.), *Τα Κοινωνικά Κινήματα ως Γνωστικό Αντικείμενο της Πολιτικής Επιστήμης και της Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Ψημίτης, Μ. (2006), *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*. Αθήνα: Ατραπός.

Ξενόγλωσση

- Bomberg, E. (1998), *Green Parties and Politics in the European Union*. London: Routledge.
- Botetzagias, I. (2001a), Nobody does it better: Intra-movement conflict concerning species conservation in Greece. *Paper presented in the ECPR Joint Sessions 2001 Environmental Politics at the Local Level*, Grenoble France.
- Botetzagias, I. (2001b), Between Devil and Deep Sea: Towards the formation of the Greek Green Party. *Paper presented in the 1st ECPR General Conference*, University of Kent at Canterbury.
- Burris, S. (2004), Governance, microgovernance and health. *Temple Law Review*, 77, pp. 335-361.
- Connolly, W.E. (1983), *The Terms of Political Discourse*. Oxford: Martin Robertson.

- Della Porta, D. & Diani, M. (1999). *Social movements: an introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Demertzis, N. (1995), Greens at the Periphery: Greece. In D. Richardson & C. Rootes (Eds.), *The Green Challenge: the development of Green parties in Europe* (pp. 193-207). London: Routledge.
- Doherty, B. (2002), *Ideas and actions in the green movement*. New York: Routledge.
- Eyerman, R. & Jamison, A. (1991). *Social movements: a cognitive approach*. Penn: State Press.
- Giugni, G.M. (1998), Introduction: Social Movements and Change: Incorporation, Transformation, and Democratization. In M.G. Giugni, D. McAdam & C. Tilly (Eds.), *From Contention to Democracy* (pp. 6-10). Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Karamichas, J. (2001), Political Ecology in Southern Europe: A comparison of green party formation and development in Greece and Spain. *Paper presented in the 1st ECPR General Conference*. University of Kent at Canterbury, 6-8 September 2001.
- Keck, M.E. & Sikkink, K. (1998), *Activists beyond borders: advocacy networks in international politics*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Klandermans, B. (1992). The Social Construction of Protest and Multi-organizational Fields. In A. Morris & M.C. McClurg (Eds.), *Frontiers in Social Movement Theory* (pp. 77-100). New Haven: Yale University Press.
- Kousis, M. & Dimopoulou, E. (2000), Environmental Movement Organizations in Greece in the 1990s.: A preliminary assessment. *Paper presented in the ECPR Joint Sessions Environmental Organizations: A Comparative Assessment*, Copenhagen 14-19 April 2000.
- Kousis, M. (1995), A Sociological Overview of the Environmental problems in Greece. In M. Skourtos & K. Sofoulis (Eds.), *The Environmental Policy in Greece: Analysing the environmental issue through the social sciences* (pp. 277-291). Athens: Typothito-Dardanos.
- Koutalakis, C. (2004), Environmental Compliance in Italy and Greece: The Role of Non-state Actors. *Environmental Politics*, 13(4), pp. 754-774.
- Louloudis, L. (1987), Social demands: From the protection of the environment to political ecology. In C. Orfanidis (Ed.), *The ecological movement in Greece* (pp. 8-22). Athens: Meta ti Vrochi.
- Lowe, P. & Goyder, J. (1983), *Environmental Groups in Politics*. London: George Allen and Unwin.
- McCarthy, J. & Zald, M. (2003), Social Movement Organizations. In J. Goodwin & J. Jasper (Eds.), *The Social Movements Reader: Cases and Concepts* (pp. 169-186). Malden Mass, Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Morris, A. (1986), *Origins of the Civil Rights Movement: Black Communities Organizing for Change*. NY: Free Press.

- Norton, P. (2003), A critique of generative class theories of environmentalism and of the labour-environmentalist relationship. *Environmental Politics*, 12(4).
- Snow, D.A. & Benford, R.D. (1992). Master frames and cycles of protest. In A. Morris & C. McClurg Mueller (Eds.), *Frontiers in social movement theory*. New Haven: Yale University Press.
- Therborn, G. (1995). *European modernity and beyond: the trajectory of European societies 1945-2000*. London: Sage.
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. New York: Random House.
- World Bank (1992). *World development Report, 1992*. New York: Oxford University Press.

Ιστοσελίδες

- Φωτόπουλος, Τ. (1998, 10 Οκτωβρίου). Άνοδος και πτώση του οικολογικού κινήματος. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, Α4. Στο: http://www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos/greek/grE/gre1998/10_10.htm (προσπελάστηκε στις 18/06/2017).

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο κ. **Νοβάκος Ιωάννης Ν.** είναι ειδικός παιδαγωγός και Προϊστάμενος του ΚΕ.Δ.Δ.Υ. Λασιθίου. Επίσης, είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου με ειδίκευση στην ειδική αγωγή, πτυχίου κοινωνιολογίας και διδασκαλείου ειδικής αγωγής, όλα αποκτημένα από το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Τέλος, είναι συγγραφέας τριών επιστημονικών συγγραμμάτων, με τίτλους «**Επισκόπηση της Συμμετοχικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα**» εκδόσεων «Θερμαϊκός-Ιανός», «**Διοίκηση Οργανισμών (ΚΕ.Δ.Δ.Υ.) διαμέσου της χαρισματικής ηγεσίας**» εκδόσεων «Ζυγός» και «**Η συμβολή της υπολογιστικής τεχνολογίας στη διδασκαλία των ατόμων με ειδικές μαθησιακές δυσχέρειες**» εκδόσεων «Ζυγός». Στοιχεία Επικοινωνίας: novakos@sch.gr.

Μπέλσης Κώστας

Δημόσια ιστορία. Εκεί που η κοινωνία συναντάει το παρελθόν

Περίληψη

Το παρόν άρθρο επιχειρεί έναν θεωρητικό προβληματισμό με αφορμή σημαντικές μετατοπίσεις που παρατηρούνται στον χώρο της ιστορικής επιστήμης. Πρόκειται για τη δυναμική είσοδο της δημόσιας ιστορίας στην κοινωνική και πολιτική ζωή και συνακόλουθα την ακαδημαϊκή. Οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος, οι χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, η σχέση των κοινωνιών με το βίωμα και τη μνήμη καθώς και η πρόσληψη του γεγονότος αποτελούν μερικά από τα θέματα που τίγονται όχι αναλυτικά αλλά παραδειγματικά. Οι λεγόμενοι «πόλεμοι της ιστορίας» θέτουν επιτακτικά ζητήματα πολιτικής και ιδεολογικής χρήσης της ιστορικής πληροφορίας. Η εμπλοκή των Μέσων μαζικής επικοινωνίας ως διαύλων μετάδοσης και αναπαραγωγής ιστορικού λόγου καθιστά τις κοινωνίες πιο ευάλωτες στη χειραγώγηση. Κάτω από ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσε η συγκρουσιακή σχέση της ακαδημαϊκής με τη δημόσια ιστορία να μετατραπεί σε διαλεκτική; Η πρόκληση της δημόσιας ιστορίας είναι μία νέα ευκαιρία για την Ιστορία και τις κοινωνίες που διψούν για απαντήσεις, όραμα και κατανόηση.

Λέξεις-κλειδιά: δημόσια ιστορία, προφορική ιστορία, μνήμη

Public history. Where society meets the past

Abstract

This article attempts a theoretical reflection on significant changes occurring in History in Greece. It is about the dynamic entrance of public history in social and political life, also academic. The reconstruction of the past, the history uses and misuses, the relationship between societies, experience and memory, the interpretation of the event as well, are some of the issues addressed not in detail but as examples. The so-called “history wars” pose considerable issues of history political and ideological use. The mass media involvement as channels of historical discourse transmission and reproduction makes societies more vulnerable to manipulation. Under what conditions could the relationship between academic and public history turn into dialectic? The challenge of public history is a new opportunity for History and societies that are looking for answers, vision and understanding.

Keywords: public history, oral history, memory

1. Εισαγωγή

Ο J. L. Gaddis στο εξώφυλλο του βιβλίου του *The landscape of history: How historians map the past*, οπτικοποιώντας το έργο του ιστορικού σε σχέση με το αντικείμενό του χρησιμοποίησε έναν πίνακα του Caspar David Freidreich με τίτλο *Wanderer above the Sea of Fog* (1818). Μία ανδρική φιγούρα οδοιπόρου εικονίζεται με την πλάτη γυρισμένη να κοιτάζει από την άκρη ενός βράχου, στην κορυφή μιας οροσειράς, ένα τοπίο πλημμυρισμένο στην ομίχλη. Το τοπίο, άγριο και αφιλόξενο, δημιουργεί αισθήματα αβεβαιότητας, ανασφάλειας, μυστηρίου και γοητείας. Όπως το παρελθόν ή το μέλλον. Στο χείλος του γκρεμού, στο κέντρο του πίνακα, μια ανθρώπινη φιγούρα, μοναχική μπροστά στο άγνωστο. Με στιβαρή κορμοστασιά, πατώντας γερά την κορυφή. Με μαλλιά ανακατεμένα από τον άνεμο. Γεμάτη αποφασιστικότητα και αυτοπεποίθηση, ατενίζει από ψηλά και από απόσταση. Κατά μία ερμηνεία, ο άνθρωπος και το παρελθόν ή το μέλλον, κατά μία άλλη, ο ιστορικός και η ιστορία¹. Όσο δυσπρόσιτο και αόρατο, άλλο τόσο μαγευτικό και ελκυστικό, το παρελθόν προσελκύει τον άνθρωπο σε μία ερευνητική περιπέτεια προς το άγνωστο. Ένα ταξίδι γνώσης και αυτογνωσίας στο αλλού και το άλλοτε από την ασφάλεια του παρόντος, όταν τίποτε πια δεν είναι όπως τότε.

Σήμερα το ενδιαφέρον για την ιστορία αυξάνεται ταχύτατα. Ο ιστορικός λόγος διαχέεται στη δημόσια σφαίρα από ποικίλες κατευθύνσεις και με αμείωτη

1 Gaddis, J.L. (2002), *The landscape of history: How historians map the past*. New York: Oxford University Press.

ένταση. Η ελληνική κοινωνία αναζητά στο παρελθόν απαντήσεις ή ερμηνείες που να κάνουν το παρόν λιγότερο ακατανόητο και ανυπόφορο. Οι διαδοχικές αναπαραστάσεις του παρελθόντος όμως και ο δημόσιος χαρακτήρας που προσλαμβάνει η ιστορία δημιουργούν νέα δεδομένα στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε το παρελθόν. Η μνήμη, το βίωμα, το τραύμα, η κοινωνική ηθική, η ιδεολογία και η πολιτική διάσταση των επιλογών μας απασχολούν όλο και περισσότερο όχι μόνο την κοινότητα των ιστορικών αλλά και την κοινωνία των πολιτών.

Το παρελθόν ασκεί μία παράξενη έλξη σε ένα ολόενα και πλατύτερο κοινό, όχι μόνο σε όσους συνδύασαν τα επιστημονικά και ερευνητικά τους ενδιαφέροντα με την επιστήμη της ιστορίας. Η μαζικότητα των ανθρώπων που ενδιαφέρονται, διαβάζουν, γράφουν και γενικά καταγίνονται με ιστορικά θέματα είναι πλέον αναμφισβήτητη και τεκμαίρεται εύκολα. Κοντά στις ακαδημαϊκές μελέτες και έρευνες που εκπορεύονται θεσμικά από το πανεπιστήμιο και αποτελούν τη ναυαρχίδα της ιστοριογραφικής μας παραγωγής ως έγκυρα και έγκριτα δείγματα γραφής των νέων καιρών, μία ολόκληρη κοινωνία εν κρίση δείχνει να στρέφεται στην ιστορία σχεδόν ανακλαστικά, αυτοματικά. Εφημερίδες φιλοξενούν στήλες με ιστορικό περιεχόμενο, ειδικά ένθετα και φάκελοι ιστορικού ενδιαφέροντος καταχωρίζονται σχεδόν καθημερινά, ενώ τα αφιερώματα γίνονται ολόενα και πιο πλούσια σε υλικό και πηγές. Ιστορικά περιοδικά, τηλεοπτικές σειρές και ραδιοφωνικές εκπομπές, δημοσιογραφικές έρευνες, επετειακές εκδόσεις, κινηματογραφικές ταινίες, θεατρικά έργα, ιστοσελίδες, δραστήριες ερευνητικές ομάδες, ιστορικά μυθιστορήματα, λευκώματα, ιστορικές βιογραφίες, ιστορικές μονογραφίες, συνέδρια και δημόσιες συζητήσεις, περιηγήσεις και οργανωμένες επισκέψεις σε τόπους συλλογικής μνήμης αλλά και μουσειακές εκδηλώσεις κάθε είδους δίνουν την εικόνα μίας κοινωνίας που διψάει για ιστορία, που διψάει για απαντήσεις. Ευπώλητα ιστορικού ενδιαφέροντος για κάθε εποχή και για κάθε κοινό κατακλύζουν τη δημόσια σφαίρα.

Παράλληλα ένας νέος τύπος αναγνώστη-τηλεθεατή διαμορφώνεται. Δραστήριος, κριτικός, ενημερωμένος, πολιτικοποιημένος, ανήσυχος, ασυμβίβαστος. Διψασμένος αλλά και πολύ συχνά φανατισμένος για ιστορία. Όσο τα προβλήματα που παράγει με την κίνησή της η ίδια ιστορία αυξάνουν, τόσο οι άνθρωποι και οι κοινωνίες του παρόντος καταφεύγουν στο παρελθόν σαν νομοτελειακή επιστροφή της ζωής στη μήτρα απ' όπου προήλθε. Η επιστροφή όμως αυτή δεν γίνεται ανυστερόβουλα, απροϋπόθετα. Αυτοδικαίωση ή κατηγορία, αθώωση ή καταδίκη, επιβεβαίωση ή διάψευση, τεκμηρίωση ή παραπλάνηση, αλήθεια ή ψέμα, ιδεολογική χρήση και πολιτικός καιροσκοπισμός ή επιστημονικός αναστοχασμός και ιστορικοποίηση, όλα τελούν υπό αίρεση και αποτελούν ανοιχτές προκλήσεις. Οι κίνδυνοι είναι πολλοί. Κυριότερος φαίνεται η πολιτική εργαλειοποίηση της ιστορίας για τη χειραγώγηση των κοινωνιών.

Η συνάντηση της ακαδημαϊκής με τη δημόσια ιστορία, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, αποτελεί μεγάλη πρόκληση τόσο για την ίδια την ιστορία και όσο την κοινωνία και ίσως δείχνει προς τα πού πρέπει να κατευθυνθούμε. Στον βαθμό που η δημόσια ιστορία διαπερνά τον κοινωνικό ιστό η επιστημονική ιστοριογραφία αποτελεί επιπλέον μέτρο για την ηθική, ιδεολογική και πολιτική ποιότητα των καιρών μας. Εδώ θα συναντηθεί η ιστορία με την πολιτική και την παιδεία.

Το παρελθόν λοιπόν μπορεί να γίνει μέσο απόλαυσης, αντικείμενο έρευνας, δικανικό επιχείρημα αλλά και μέσο χειραγώγησης. Ανασύρεται μέσα από τις στάχτες του και ανασυστήνεται, άλλοτε υπακούοντας εργαλειακά στα κελεύσματα των παραχαρακτών, άλλοτε ανακαλώντας νοσταλγικά και «λογοκριμένα» τις μνήμες των ανθρώπων, άλλοτε παίρνοντας κάποια μορφή στα χέρια των ερασιτεχνών του είδους και άλλοτε υποβάλλεται σε αυστηρές πειθαρχίες με μέθοδο και επιστημονικό διάλογο – πάντα, ωστόσο, καθρεφτίζοντας την ηθική και τον πολιτισμό των χρηστών ή καταχραστών της, ιστορικών και μη. Αντικείμενα, ζητήματα, προκλήσεις, επιλογές, αγώνες, ρήξεις, διαφωνίες, βία, αίμα και αβάσταχτος πόνος αναδύονται μέσα από ιδιωτικά και επίσημα αρχεία, αποθετήρια, συλλογές, απομνημονεύματα, σημειωματάρια, ημερολόγια, έργα Τέχνης, μνημεία, σχολικά εγχειρίδια. Ένα υλικό πολύτιμο και ανεπανάληπτο, φορτισμένο με εμπρόθετες ή απρόθετες ενέργειες, όνειρα και ιδέες, έτοιμο να απελευθερώσει τα νοήματα που επαγγελματίες ιστορικοί αλλά και απλοί ερασιτέχνες της Ιστορίας (ιστοριοδίφες, δημοσιογράφοι κλπ) θα ανασύρουν. Τότε οι άνθρωποι και οι κοινωνίες τους ξυπνούν από τον αιώνιο ύπνο τους και επιστρέφουν από το παρελθόν. Θαρρείς ακούν κάθε φορά που εμείς οι σύγχρονοι τυμβωρύχοι ενοχλούμε με την αγωνία και τα ερωτήματα μας τη μακάρια σιωπή τους, κάθε φορά που μιλούμε για κείνους με τη γλώσσα μας - όχι τη γλώσσα τους.

2. Αναπαραστάσεις και διακυβεύματα στην εποχή της δημόσιας ιστορίας

2.1. Κοινότητες ιστορίας και κοινωνίες πολιτών

Η έκρηξη των αναπαραστάσεων του παρελθόντος επιβεβαιώνει το γεγονός ότι εξακολουθεί να είναι μία άγνωστη χώρα και ταυτόχρονα έλκει το ενδιαφέρον ενός ολοένα και ευρύτερου κοινού. Υποδηλώνει δε ότι οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις του, αυτές δηλαδή που μέχρι πρότινος συγκροτούσαν το κραταιό και μοναδικό αποδεκτό αφήγημα της εκάστοτε εξουσίας, δεν είναι πλέον αρκετά ισχυρές ή συνεκτικές. Η κοινωνική και πολιτική νομιμοποίηση που συναντούσαμε κάποτε απέναντι στις αδιάσειστες και ιερές αλήθειες της Ιστορίας των εθνών, των κρατών και των κυρίαρχων ελίτ έχει πληγεί σοβαρά. Οι νέες ιστορικές συνθήκες όχι μόνο ενέπλεξαν ενεργά πλατύτερες μάζες στις αναπαραστάσεις του παρελθόντος αλλά αμφισβήτησαν και τον κυρίαρχο ιστορικό λόγο, που εκπορευόταν αποκλειστικά από τον ακαδημαϊκό χώρο, στον βαθμό που αυτός

συνεργαζόταν αγαστά με την εξουσία.

Έτσι η ιστορία των σχολικών εγχειριδίων, των αμφιθεάτρων, της νομιμοφροσύνης και του πολιτικά ορθού βρέθηκε «ζαφνικά» να απειλείται από τις αφηγήσεις των άλλοτε σιωπηλών, των αποκλεισμένων, των περιθωριοποιημένων, των χωρίς ενδιαφέρον, των ασυμβίβαστων, των επικίνδυνων. Όλων όσων εύρισκαν στην ιστορία τα νοήματα, τις απαντήσεις και τα σχήματα που εξυπηρετούσαν καλύτερα τις εμμονές, τις ανασφάλειες, τη δίψα τους για αλήθειες, τα ομολογημένα ή ανομολόγητα πάθη τους. Όλων όσων εύρισκαν στην ιστορία τον τρόπο για να αρθρώσουν λόγο ή κραυγές. Μα έτσι, δυνητικά όλοι γίνονταν ιστορικοί, παραγωγοί και καταναλωτές ιστορικού λόγου. Όλοι ένιωθαν όχι απλά ικανοί αλλά και ηθικά δεσμευμένοι να αποκαταστήσουν την αλήθεια που κρυβόταν από τα διεφθαρμένα κέντρα εξουσίας και τους οργανικούς διανοούμενους της - αρχικά να εξηγήσουν και εν συνεχεία να προσφέρουν έτοιμες λύσεις ή απαντήσεις. Σε κάθε περίπτωση να σπάσουν τις αλυσίδες τους και να μιλήσουν.

Αυτός ήταν ο καμβάς πάνω στον οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες δεξιώθηκαν αυτό που αποκλήθηκε *δημόσια ιστορία*. Μία ιστορία «από τα κάτω», μη ακαδημαϊκή, συγκρουσιακή και κατ' εξοχήν ρυθμιστική. Οι κοινωνικοί χώροι στους οποίους εκδηλώνεται ο δημόσιος διάλογος για την ιστορία προσδιορίζουν την ποιότητα, την ισχύ και τις προθέσεις των συμμετεχόντων. Ο δημόσιος χώρος είναι ανοικτός και τα όριά του ολοένα διευρύνονται μέσα από την ενεργητική εμπλοκή των ανθρώπων του παγκόσμιου διαδικτυακού χωριού. Κυβερνοχώρος και μέσα μαζικής επικοινωνίας όχι μόνο παράγουν ιστορία αλλά προσφέρουν προς κατανάλωση ιστορικό λόγο². Η αξιολόγηση και αποτίμηση αυτού του λόγου όμως συνδέεται άρρηκτα με τις πραγματικές προθέσεις όσων ελέγχουν τα μέσα αυτά. Δεν πρόκειται απλά για την ικανοποίηση του καταναλωτικού κοινού με όρους προσφοράς και ζήτησης αλλά για έναν νέο τρόπο διαμόρφωσης της κοινής γνώμης διά της ιστορίας. Η ιστορική πληροφόρηση ή παραπληροφόρηση θα δημιουργήσει δηλαδή αυτές τις συνειδήσεις ή συμπεριφορές που θα μπορούσαν ευκολότερα να ελεγχθούν ή να αντισταθούν, να χειραγωγηθούν ή να χειραφετηθούν, να συμπεριφερθούν κριτικά ή να φανατιστούν, να καλλιεργηθούν πολιτισμικά με γνώση και ήθος ή να αποκτηνωθούν.

Η δημόσια ιστορία περιλαμβάνει όλες αυτές τις αφηγήσεις, προφανώς και τις προθέσεις τους. Έχει συνεπώς πολιτικό-ιδεολογικό πρόσημο και γι' αυτό, εκτός των άλλων, μπορεί να καταστεί επικερδής ή/και υποβολιμαία για τους πομπούς της, επικίνδυνη και αποπροσανατολιστική για τους αποδέκτες της. Δίνει βήμα σε όλους, υποστηρίζει τον διάλογο και έχει ως όπλο τον πλουραλισμό. Αποσκοπεί κατά περίπτωση στην εκλαίκευση, την ιστορική εγγραμματοσύνη, την καταγραφή της βιωμένης εμπειρίας, αλλά και στην παραπληροφόρηση, την απλή ψυχαγωγία, την αύξηση της ακροαματικότητας ή τηλεθέασης, το

2 Ενδεικτικά, <http://webtv.ert.gr/ert1/istorikoi-peripatoi/31okt2017-istoriki-peripati-nea-ekpobi/>, <http://www.askiweb.eu/index.php/el/2015-09-21-08-27-59/2015-09-21-09-35-38>, <http://www.mixanitouxronou.gr/>

κέρδος, πολιτικό ή επιχειρηματικό. Είναι όμως πάνω απ' όλα γνήσιο παιδί της δημοκρατίας. Άλλωστε η συζήτηση και η διαφάνεια αποτελούν τόσο για τη δημόσια ιστορία όσο και για τη δημοκρατία δυτικού τύπου κοινούς τόπους. Διά του ελεύθερου διαλόγου επιδιώκεται η προαγωγή της γνώσης, η διασταύρωση της πληροφορίας, η σύνθεση των αντιθέτων και η προσέγγιση της αλήθειας, πολιτικής ή επιστημονικής. Διά της διαφάνειας επιδιώκεται η απρόσκοπτη ανακοίνωση, η πλατιά και ανεμπόδιστη κοινοποίηση των θέσεων, των πορισμάτων, των προβλημάτων και των προτεινόμενων απαντήσεων, που δεν είναι ποτέ τελικές.

Και η περίφημη «αντικειμενικότητα»; Το γεγονός ότι ξαναγράφεται η ιστορία δεν σημαίνει ότι δεν είναι αντικειμενική. Η άποψη αυτή δυστυχώς επικρατεί στη δημόσια σφαίρα και αναπαράγεται σχεδόν στερεοτυπικά σε κάθε ευκαιρία. Στην πραγματικότητα οφείλεται στην εκούσια (από υπολογισμό) ή ακούσια (από άγνοια) ταύτιση του γνωστικού αντικειμένου με τη γνωστική πειθαρχία. Δηλαδή του αντικειμενικού γεγονότος με την κάθε φορά μέθοδο προσέγγισης και ερμηνείας του. Οι αναλύσεις, ερμηνείες και νέες αφηγήσεις ή αναπαραστάσεις του παρελθόντος προκύπτουν από τα ερευνητικά ερωτήματα κάθε εποχής σε συνάρτηση με τα ερευνητικά-επιστημονικά εργαλεία που έχει στη διάθεσή του ο ιστορικός. Η πρόοδος των επιστημών συνεπώς υποβοηθά το έργο του ιστορικού, το ανανεώνει και το εμπλουτίζει. Κατά τούτο οι αναλύσεις μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο εύστοχες, αληθείς ή ψευδείς. Σε κάθε περίπτωση το μέτρο της αντικειμενικότητας είναι η αναζήτηση της αλήθειας με επιστημονική επάρκεια, εντιμότητα και συνείδηση στον κοινωνικό ρόλο του ιστορικού.

Μέσα σε αυτή την άβυσσο των νοσηματοδοτήσεων και των ιδεολογικά φορτισμένων ερμηνειών η δημόσια ιστορία μπορεί να διαμορφώσει σε πρώτο επίπεδο όχι μόνο μία *κοινότητα ιστορικών* αλλά μία *κοινότητα ιστορίας*. Σε δεύτερο επίπεδο και εξαιτίας του προφανούς ιδεολογικού-πολιτικού ρόλου ενός τέτοιου ιστορικού λόγου θα μπορούσε να συμβάλει στη δημιουργία μίας δημόσιας σφαίρας περισσότερο αλληλέγγυας κοινωνικά, ριζοσπαστικής πολιτικά, συνειδητοποιημένης ιστορικά, ενημερωμένης επιστημονικά και ανεκτικής πολιτισμικά, μίας νέας *κοινωνίας πολιτών* και συνακόλουθα μίας νέας *πολιτικής κοινωνίας*. Οι χρήσεις και οι καταχρήσεις της είναι μία ανοικτή πρόκληση³.

Πάντως, αν μη τι άλλο, όπως σημειώνει ο Χρ. Χατζηιωσήφ, η δυναμική εμφάνιση της δημόσιας ιστορίας στη χώρα μας μάλλον ισοδυναμεί με ομολογία της αποτυχίας να επικοινωνήσει με το ευρύτερο κοινό η πολιτικά αποστειρωμένη ιστοριογραφία⁴. Και τούτο γιατί ασχολείται με ζητήματα ηθικής συμπεριφοράς, πολιτικής διαχείρισης και συναισθηματικής μέθεξης ως προς το γεγονός, το βίωμα και τη μνήμη του. Είναι πιο «ανθρώπινη». Συνεπώς

3 Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου, Ζ., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.) (2015), *Η δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της Ιστορίας*. Αθήνα:Επίκεντρο.

4 Χατζηιωσήφ, Χρ. (2017), *Η ευρωπαϊκή ενοποίηση, η Γερμανία και η επιστροφή των εθνικισμών*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 11.

συμπληρώνει τη γνώση μας για το παρελθόν εισάγοντας νέες παραμέτρους, που η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, στο όνομα της αντικειμενικότητας, εξοβέλιζε από το σώμα της. Η γεφύρωση όμως της ακαδημαϊκής με τη δημόσια ιστορία αποτελεί διακύβευμα. Κατά μία έννοια η συνάντησή τους θα μπορούσε να έχει ευεργετικά αποτελέσματα και για τις δύο πλευρές – προπάντων, όμως, για τις ίδιες κοινωνίες. Τα ενδεχόμενα είναι ακόμη ανοικτά.

2.2. Τέλος ή επιστροφή της ιστορίας

Αν η γραφή της ιστορίας είναι κατεξοχήν πολιτική πράξη και αν το ζητούμενο των σημερινών κοινωνιών είναι η διατύπωση μίας πολιτικής πρότασης που θα οδηγούσε ενδεχομένως στη διέξοδο από τα αδιέξοδα της εποχής μας και τους ατέρμονους φαύλους κύκλους των προσπαθειών μας, τότε η δημόσια ιστορία δείχνει τον δρόμο και την κατεύθυνση. Με την προϋπόθεση ότι θα αρθρώσει, όπως σημειώνει ο Αντώνης Λιάκος, έναν ιστορικό λόγο κύρους και ευθύνης⁵. Άλλωστε η ανάδυσή της μέσα από τα συντρίμια του μονοδιάστατου πολιτικού λόγου και του χρεοκοπημένου πολιτικού σκηνικού της Μεταπολίτευσης επικαιροποιεί το αίτημα για ανοικτή επιστημονική γνώση και για ενεργητικότερη εμπλοκή του ατόμου στον πολιτικό βίο με οδηγό την Ιστορία. Δίνει το έναυσμα για πολιτική δραστηριοποίηση με συνείδηση της ιστορικότητας των νέων καιρών και του παρελθόντος.

Σε εθνικό επίπεδο η ολοένα πιο δυναμική εμφάνιση της δημόσιας ιστορίας, η σταδιακή ένταξή της ως αυτόνομου πεδίου σε προπτυχιακό επίπεδο αλλά και η θεσμοθέτηση μεταπτυχιακών προγραμμάτων⁶, αναμφίβολα υπακούουν σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα καθώς συνδέονται και με τις πραγματικότητες που βιώνει η χώρα ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία. Με άλλα λόγια αναφερόμαστε στις ιστορικές εκείνες συνθήκες που οδήγησαν τη χώρα στη δίνη μίας βαθιάς κρίσης, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής, μίας κρίσης εγγεγραμμένης σε μία ευρύτερη, ευρωπαϊκή. Η οικονομική κρίση γρήγορα μετατράπηκε σε κοινωνική και πολιτική. Η αμφισβήτηση και κατάρρευση των όποιων σταθεροτήτων ή βεβαιοτήτων οδηγούσε κάποτε σχεδόν ακαριαία σε ανορθολογικές ατομικές συμπεριφορές, φοβικές συλλογικές αντιδράσεις και ίσως επικίνδυνες πολιτικές επιλογές.

Σε κοινωνικό επίπεδο η εισβολή της ιστορίας στη δημόσια σφαίρα εντοπιζόταν σε μεγάλο βαθμό στα μικροαστικά στρώματα, με συμμετοχή τμήματος του εξουσιαστικού μηχανισμού (πολιτικού, εκκλησιαστικού ή άλλου) και βεβαίως του ακαδημαϊκού. Επρόκειτο στην πραγματικότητα για άλλη μία προσπάθεια χειραγώγησης των πλέον ευάλωτων, φοβισμένων και εκτεθειμένων

5 Λιάκος, Α. (2013), Βγάλτε τους νεκρούς από τη ζυγαριά. *ΧΡΟΝΟΣ* 8.

6 Πρβλ. το πρώτο μεταπτυχιακό πρόγραμμα (ΠΜΣ) στη Δημόσια Ιστορία (ΔΙΣ), στο <https://www.eap.gr/el/programmata-spoudwn>

στην κρίση τμημάτων της κοινωνίας, τα οποία είχαν υποστεί και το μεγαλύτερο βάρος της. Η πολιτική τους συμπεριφορά αποτέλεσε πολύ γρήγορα στόχο των κέντρων εξουσίας. Υπό αυτούς τους όρους η ιστορία προσέφερε εργαλειακά ένα ισχυρό, διαταξικό μέσο προσεταιρισμού και ελέγχου της κοινής γνώμης, στο όνομα της «αλήθειας», αυτού που «πραγματικά» έγινε και που επιτέλους ήρθε η ώρα όλοι να γνωρίσουν. Ασφαλώς οι μέριμνες των κέντρων, απ' όπου η όλη κίνηση εκπορευόταν, ήταν στραμμένες στο παρόν και το μέλλον, όχι στο παρελθόν. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ιστορικές περιόδους της νεότερης ελληνικής ιστορίας, γεγονότα και πρόσωπα επιλέγονται με βάση συγκεκριμένα κριτήρια ώστε να υποβοηθούν στη χάραξη συγκεκριμένων πολιτικών, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και εξίσου συγκεκριμένους στόχους. Συνακόλουθα, για τους ίδιους λόγους, άλλα καταδικάζονται στη λήθη ή υποβαθμίζονται ή αλλοιώνονται.

Τέλος, σε επίπεδο ιδεολογίας η εμφάνιση της δημόσιας ιστορίας ενέπλεξε τις κοινωνίες σε μία περιπέτεια αναζήτησης ταυτότητας. Η αποδόμηση κυρίαρχων μύθων τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό και η κατίσχυση του τρίπτυχου φιλελευθερισμός-καπιταλισμός-δημοκρατία στον δυτικό κόσμο εκφράστηκε με αυτό που αποκλήθηκε ως *τέλος της ιστορίας*⁷. Επρόκειτο για μία ιστορική φράση που συμπύκνωνε συμβολικά αφενός τη θριαμβολογία των «νικητών» και αφετέρου τη βαθιά πεποίθησή τους στην έλευση μίας νέας εποχής, χωρίς ιστορία, μίας εποχής όπου ο κόσμος είχε φτάσει πολιτικά στο τελευταίο στάδιο προόδου και εξέλιξής του. Το μεταπολεμικό δίπολο «ελεύθερος κόσμος» (free world) – «κομμουνιστικός κόσμος» (communism) είχε καταρρεύσει από το 1989. Αυτό το κορυφαίο γεγονός δημιουργούσε νέα δεδομένα. Μία κρίση ταυτότητας σε εγχώριες και υπερόριες συλλογικές ταυτότητες που είχαν σχεδόν συναρτήσει το πολιτικό και ιδεολογικό τους στίγμα με ό,τι συνέβαινε στα, ή ό,τι συμβόλιζαν, τα κομμουνιστικά καθεστώτα μετά την οκτωβριανή επανάσταση και την ψυχροπολεμική διαίρεση του κόσμου μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, απλωνόταν ταχύτατα (free world and communism).

Κόμματα, κινήματα και ευρύτερες συλλογικότητες επιχειρήσαν να εγγράψουν μέσα στο συλλογικό τους υποσυνείδητο τις νέες εξελίξεις παράγοντας νέα αφηγήματα για το παρελθόν. Άλλοτε παίρνοντας αποστάσεις, άλλοτε εθελουφλώντας, άλλοτε ασκώντας γνήσια αυτοκριτική και άλλοτε επιχειρώντας να δικαιολογήσουν συγχρονικές επιλογές και πρωτοβουλίες στο όνομα μίας ιδεολογικής καθαρότητας ή συνέπειας με το παρελθόν τους, τα κόμματα

7 Το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 απέδειξε ότι το «τέλος της ιστορίας» δεν είχε έρθει. Από τότε εμφανίζεται ένα νέο εξηγητικό σχήμα, προκειμένου να ερμηνεύσει τις δομικές αντιφάσεις που παρήγαγε με την κίνησή της η ιστορία. Το νέο αφήγημα επικεντρωνόταν στην πολιτισμική σύγκρουση ανάμεσα στον «προηγμένο» δυτικό κόσμο και την «υπανάπτυκτη» Ανατολή, μία «σύγκρουση των πολιτισμών», όπως διατυπώθηκε από τον αμερικανό πολιτικό επιστήμονα Σάμιουελ Χάντιγκτον. Ενδεικτικά, Φουκουγιάμα, Φρ. (1992). *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*. (μτφρ.) Αχιλλέας Φακατσέλης. Αθήνα: Λιβάνης, και Χάντιγκτον, Σ. (2017). *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*. (μτφρ.) Σήλια Ριζοθανάση. Αθήνα: Πατάκης.

της Αριστεράς εισέρχονταν σε μία περίοδο παρατεταμένης κρίσης. Έπρεπε, κοντολογίς, να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των νικητών και να αρθρώσουν έναν σύγχρονο πολιτικό λόγο που θα ήταν, ταυτόχρονα, ιδεολογικά συνεπής προς τις αξίες που καθόρισαν επιλογές και στάσεις του παρελθόντος αλλά και πρακτικά αποτελεσματικός ως προς τις προκλήσεις του μέλλοντος.

Σε αυτή τη συνθήκη, διαχρονικές αξίες όπως το χειραφετητικό πρόταγμα, η κοινωνική δικαιοσύνη, η κοινωνική αλληλεγγύη, η αγωνιστική διεκδίκηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, η δημοκρατία και ο αγώνας εναντίον της τυραννίας και του ολοκληρωτισμού, αποτελούσαν μέτρο αποτίμησης συμπεριφορών και πολιτικών επιλογών σε κάθε ιστορική περίοδο. Έτσι, ο λόγος για το παρελθόν μετατρέπεται σε κεντρική μέριμνα των επιτελείων των πολιτικών σχηματισμών και των πρωταγωνιστών της δημόσιας σφαίρας. Φαίνεται ότι ο πολιτικός αγώνας του αύριο θα κρινόταν στα πεδία του χθες. Θαρρείς όποιος έλεγχε το παρελθόν, θα κέρδιζε το παρόν και θα επιβαλλόταν στο μέλλον. Συνεπώς, όχι «τέλος της ιστορίας» αλλά «επιστροφή της ιστορίας», της δημόσιας ιστορίας.

3. Οι πόλεμοι της ιστορίας

3.1. Η πολιτική διάσταση

Το πεδίο εντός του οποίου αναπτύσσεται η δημόσια ιστορία είναι κατεξοχήν πολιτικό και συγκρουσιακό. Οι *πόλεμοι της ιστορίας* είναι ένας νέος όρος που επινοήθηκε για να εκφράσει αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα, ή καλύτερα, τους σύγχρονους αγώνες εξουσίας στο όνομα της ιστορίας⁸. Πολιτική κυριαρχία στο παρόν και το μέλλον συναρτώνταν άμεσα με το παρελθόν και την ιστορία του. Ασφαλώς όχι αυτού που έζησαν στην πραγματικότητα οι άνθρωποι αλλά του παρελθόντος που ήθελαν οι μεταγενέστεροι να δουν.

Ο πόλεμοι της ιστορίας δεν αφορούν μόνο τις διαφωνίες ανάμεσα στους εκπροσώπους της ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας και τους ερασιτέχνες (historians-practicioners) ως «εμπολέμους». Είναι παράλληλα ενδοακαδημαϊκοί και ευρύτερα κοινωνικο-πολιτικοί. Η πραγματικότητα αυτή δεν είναι άσχετη με το γεγονός ότι σήμερα έχουν πολλαπλασιαστεί σε σχέση με το παρελθόν οι φορείς παραγωγής ιστορικής γνώσης, ακριβώς γιατί αυτονομούνται και πολλαπλασιάζονται ταχύτατα οι πομποί μετάδοσης πολιτικού λόγου. Επιπλέον, οι τεχνολογικές και επικοινωνιακές δυνατότητες, που έχουμε ήδη αναφέρει, καθιστούν τους *εχθρούς της ιστορίας* δυναμικά λαλίστατους και ισχυρότατους. Η δε σχέση που αυτοί αναπτύσσουν με τα Μέσα επικοινωνίας καθιστά ταυτόχρονα και τα ίδια τα μέσα συνδιαμορφωτές και - αν όχι πάντα - συχνά, και αποκλειστικούς εκφραστές-αναμεταδότες όχι της ιστορικής αλλά μιας άλλης a la cart «αλήθειας».

8 Φλάισερ, Χ. (2009). *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στη Δημόσια Ιστορία*. Αθήνα: Νεφέλη.

Πρέπει τέλος να τονιστεί ότι στην περίπτωση της δημόσιας ιστορίας, ιστορικός λόγος παράγεται τόσο από πομπούς μετάδοσης πολιτικά φορτισμένων μηνυμάτων, όπως προαναφέραμε, όσο και από άλλους, που προτείνουν μία δήθεν α-πολιτική στάση. Στην πραγματικότητα όμως και στις δύο περιπτώσεις έχουμε μία πολιτική επιλογή. Η δημόσια ιστορία αποτελεί ιστορικό φαινόμενο. Γι' αυτό και η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία επιχείρησε τα τελευταία χρόνια την ιστορικοποίησή της, μία ιστορία δηλαδή της δημόσιας ιστορίας στην Ελλάδα⁹.

3.2. Η ιδεολογική διάσταση

Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας δεν είναι καθόλου καινούργιο φαινόμενο¹⁰. Αντιθέτως, εμφανίζεται σχεδόν ταυτόχρονα με την ίδια τη συγκρότησή της ως αυτόνομου επιστημονικού κλάδου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Ο άνεμος του εθνικισμού και η ανάδυση των εθνών-κρατών μέσα από τα συντρίμια των υπερεθνικών αυτοκρατοριών δημιούργησαν τον καμβά πάνω στον οποίο οι ίδιες οι κοινωνίες έπρεπε να χτίσουν τις αυτοεικόνες τους. Ο σχεδόν υπερβατικός τρόπος με τον οποίο τα έθνη αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους, ως διαχρονικές και αναλλοίωτες στον χρόνο εξωιστορικές οντότητες, αποτυπωνόταν και στην ιστοριογραφική παραγωγή του ρομαντικού 19^{ου} αιώνα. Έτσι, δημιουργήθηκαν εκείνες οι μεγάλες αφηγήσεις που συνέδεαν το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον του έθνους σε μία ευθεία γραμμή, διαμορφώνοντας την ιδέα της συνέχειας του έθνους, εντάσσοντας σε αυτό το συνεχές κάθε τι που θα μπορούσε να καταστεί λειτουργικό για τον αρχικό σκοπό και πολλές φορές, με τη συνειδητή λογοκρισία κάθε πραγματικής απόκλισης από το κυρίαρχο εθνικό αφήγημα, δημιουργώντας σώματα αποσιωπήσεων. Τότε τα έθνη-κράτη θα αναμετριόνταν με τα πεπρωμένα τους και τον ιστορικό τους προκαθορισμό.

Από την άλλη, η πρόθεση των ιστορικών να παρουσιάσουν το παρελθόν όσο το δυνατόν πιο αποκαθαρμένο από την υποκειμενικότητα της ιδεολογίας που συνόδευε το ιστορικό υλικό (αρχεία, απομνημονεύματα, προφορικές μαρτυρίες, ημερολόγια, αυτοβιογραφικές σημειώσεις, καλλιτεχνικές δημιουργίες), οδηγούσε σε μία αποστειρωμένη ιστοριογραφία. Επρόκειτο για μία εν πολλοίς ακαδημαϊκή ιστοριογραφία που, κάτω από την πίεση της θετικιστικής αντικειμενικότητας, παρέκαμπτε το βίωμα, το τραύμα, το άτομο ως πρόσωπο και ψυχοκοινωνική οντότητα, τη μνήμη. Όποτε ενέτασσε τα παραπάνω στο πεδίο της έρευνας αυτή η ιστοριογραφία, γινόταν ύποπτη και αντιεπιστημονική. Στον βαθμό δε που τούτο επιχειρούταν, τότε γινόταν μόνο παραδειγματικά και ποτέ ad hoc - όχι για να μελετηθεί το βίωμα, η μνήμη, η οδύνη της σύγκρουσης του ατόμου με την ιστορία αλλά για να επιβεβαιωθεί η επίδραση των απρόσωπων οικονομικών ή

9 Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου, Ζ. & Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.) (2015), *Η δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της Ιστορίας*. Αθήνα: Επίκεντρο.

10 Ηλιού, Φ. (1976). Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας. Σχόλιο στη συζήτηση Κορδάτου-Ζεόγου. *Αντί*, τχ.46, σ.32.

νοοτροπικών ή κοινωνικών δομών στην ατομική περίπτωση, όλα όσα παγίδευαν με την ισχύ και τη δεσμευτικότητα τους την ανθρώπινη βούληση και δράση.

Σε κάθε περίπτωση η πραγματικότητα της ιδεολογικής χρήσης της ιστορίας και ταυτόχρονα η κριτική της διατύπωνε ένα κοινωνικό δέον για μία «άλλη» ιστορία. Σήμερα το κοινωνικό αίτημα που διατυπώνεται διεκδικεί μία ιστορία ανοικτή-δημόσια, εξίσου κριτική, με επίκεντρο τον άνθρωπο και τις κοινωνίες ως υποκείμενα. Είναι όμως εξίσου προφανές ότι οι νέες τάσεις στη διαπραγμάτευση του παρελθόντος από τις κοινωνίες αλλά και η «επικινδυνότητα» που συνεπάγεται το άνοιγμα της ιστορίας στη δημόσια σφαίρα με όρους πολιτικής, δημιουργούν την ανάγκη για εγρήγορση, ηθικά και επιστημονικά εφόδια, αναστοχασμό και αυτοκριτική.

3.3. Το παράδειγμα του ελληνικού εμφυλίου

Μετά τη Μεταπολίτευση ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας, αποκλεισμένο, κυνηγημένο και σιωπηλό, εκφράστηκε μέσα από έργα ιστορικού ενδιαφέροντος γύρω από την κρίσιμη δεκαετία 1940-1950. Επρόκειτο για έργα εν πολλοίς στρατευμένα, που σκοπό είχαν να παρουσιάσουν τεκμηριωμένες ερμηνείες, άλλοτε επιτυχώς και άλλοτε ανεπιτυχώς, για την περίοδο αυτή. Οι προφορικές μαρτυρίες ζώντων, οι αυτοβιογραφικές σημειώσεις, η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος, το θέατρο και κυρίως η αρχειακή έρευνα έφεραν στο φως όχι μόνο «ξεχασμένα» γεγονότα της περιόδου αλλά και βαθιά θαμμένα στο υποσυνείδητο μίας μεγάλης μάζας ανθρώπων κρυμμένα συναισθήματα, ανομολόγητες σκέψεις και δυσεπούλωτα τραύματα. Ο εμφύλιος της Ελλάδας έμοιαζε να επιστρέφει από το παρελθόν σαν εφιάλης ή λύτρωση. Σε κάθε περίπτωση, οι κοινωνίες στρέφονταν σε αυτόν ξανά και ξανά, με μία έλξη που έμοιαζε με αναπόδραστη ανάγκη ή ανεκπλήρωτο χρέος.

Η δυναμική επιστροφή της περιόδου 1946-1949 γίνεται στις μέρες μας στη συγκυρία μεγάλων προβλημάτων στο εσωτερικό της χώρας. Ποιες προθέσεις και ποιες πολιτικές συγκρούονται σήμερα στον δημόσιο διάλογο που εκτυλίσσεται με επίκεντρο τον Εμφύλιο (1946-1949) και ποια σχέση μπορεί να έχει αυτό το ενδιαφέρον με συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές και τη συνακόλουθη αναζήτηση νομιμοποίησής τους; Ποιες είναι οι πραγματικές προθέσεις των «αντικειμενικών» αναθεωρητών; Τι νέο κομίζουν; Και τι εξυπηρετεί σε τελευταία ανάλυση η σχετικοποίηση και απο-ιδεολογικοποίηση της Αντίστασης, της λευκής τρομοκρατίας ως τα Δεκεμβριανά και του ίδιου του Εμφυλίου Πολέμου; Μήπως να θέσει αναδρομικά το ερώτημα εάν πράγματι η Αντίσταση του ελληνικού λαού απέναντι στους κατακτητές Ιταλούς και Γερμανούς δεν ήταν συνετή πράξη; Μήπως η συνεργασία με τους κατακτητές ιδωμένη «αντικειμενικά», δηλαδή ως αποκαθαρμένη ιδεολογικά-ηθικά συλλογική συμπεριφορά, είναι κατά κάποιο τρόπο κατανοητή και, υπό προϋποθέσεις, αποδεκτή - άρα μπορεί να ενταχθεί στο

συνεχές της ελληνικής ιστορίας όχι ως απόκλιση αλλά ως εναλλακτική κοινωνική στάση; Και αν τα παραπάνω «αποδειχθεί» ότι ήταν πράγματι έτσι, τι μπορεί να πει κανείς για τις πολιτικές επιλογές που οδήγησαν στον Εμφύλιο; Μήπως ήταν αποτέλεσμα της βούλησης μίας μικρής μειοψηφίας που «απλά» αιματοκύλησε μία χώρα για την κατάληψη της εξουσίας;

Και τελικά, αν η απάντηση σε όλα τα παραπάνω -με την ταυτόχρονη ασφαλώς επιλογή και ανάδειξη του κατάλληλου για τον σκοπό ιστορικού υλικού- τείνει προς την κατάφαση, τι συνειρμούς μπορεί να προκαλέσει στο παρόν, αναφορικά με τους συμβολικούς πολιτικούς συνεχιστές ή κληρονόμους των οραμάτων εκείνης της «μειοψηφίας»; Είναι προφανές ότι όλα τούτα είναι πολύ σοβαρά γιατί αναφέρονται ευθέως στη σύγχρονη πραγματικότητα. Πρόκειται δηλαδή για μία συντονισμένη προσπάθεια να ξαναγραφεί η ιστορία του Εμφυλίου με όρους πολιτικής δίωξης των ιδεών που δεν ηττήθηκαν όπως οι μαχητές τους. Ασφαλώς το ξαναγράψιμο της ιστορίας ως αίτημα καθαντό θα είναι πάντα υπαρκτό και θεμιτό. Ωστόσο, πρέπει να συνοδεύεται με νηφαλιότητα, διάθεση κατανόησης, ιστορικοποίηση και αποστασιοποίηση. Στην αντίθετη περίπτωση αποπροσανατολίζει τις κοινωνίες, συμβάλλει στην εργαλειακή πολιτική χρήση και κατάχρηση της ιστορίας, γίνεται στυγνή και επαίσχυντη προπαγάνδα.

Σε αδρές γραμμές και με μεγάλη δόση αφαίρεσης θα μπορούσαμε λοιπόν να διακρίνουμε δύο κυρίαρχες ιστορικές τάσεις: από τη μία μεριά, τις δυνάμεις μίας ιστοριογραφίας που αυτοαποκαλείται «αναθεωρητική» και που επιχειρεί να απο-ιδεολογικοποιήσει, να ουδετεροποιήσει τον Εμφύλιο, δηλαδή να τον «διαβάσει» αποκλειστικά μέσα τις πράξεις των εμπλεκομένων με όρους αριθμητικούς, ποσοτικούς. Μία ιστορία υστερόβουλα επιλεκτική, η οποία εστιάζει περισσότερο στις συμπεριφορές που τεκμηριώνουν την αρχική ερευνητική υπόθεση και λιγότερο, ή αγνοώντας εντελώς, τις κοινωνικές-οικονομικές και πολιτικές πραγματικότητες του Μεσοπολέμου (1918-1938), τα συλλογικά οράματα και τις ιδεολογικές ή αξιακές αφετηρίες ενός μεγάλου τμήματος του ελληνικού λαού. Με άλλα λόγια, μία ιστοριογραφία που, στο όνομα της κατ' επίφαση ουδέτερης και δήθεν αντικειμενικής αλήθειας, αποτιμά αποκλειστικά με όρους ποσοτικούς και υλικούς ένα κορυφαίο πολιτικό γεγονός, απογυμνώνοντάς το από μία σημαντική - ίσως τη σημαντικότερη - διάστασή του, την ιδεολογική. Δεν λαμβάνει συνεπώς υπόψη ότι για τους αντιπάλους αιτίες της πιο ανορθολογικής συμπεριφοράς τους ήταν όχι μόνο υλικές αλλά και ιδεολογικές (σε ποιο βαθμό παραμένει ανοικτό ερευνητικό ερώτημα), όπως αυτές διαμορφώθηκαν μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Συνεπώς μόνο με όρους ανάλογους μπορούμε και να κατανοήσουμε αυτές.

Είναι γεγονός ότι αυτή η περίοδος της νεότερης ελληνικής ιστορίας διαχρονικά έλκει το ενδιαφέρον τόσο για λόγους εξωιστορικούς όσο και ιστορικούς. Στην πρώτη περίπτωση ανήκει όλη αυτή η περί τον Εμφύλιο φιλολογία ένθεν κακειθεν με όρους ενίοτε παραχάραξης της ιστορίας ή, πιο συχνά, σχετικοποίησης.

Όμως εδώ η σχετικοποίηση, σε συνδυασμό με το αίτημα για ουδετερότητα, λειτουργούν ως κολυμβήθρα του Σιλβάμ για ένοχες συμπεριφορές και στάσεις, που, όπως αναφέραμε, δεν μπορούν παρά να ιδωθούν υπό το πρίσμα της ιδεολογίας και της κοινωνικής ηθικής του καιρού τους. Στόχος της αποκαθαρμένης και αποστειρωμένης ιδεολογικά ιστοριογραφίας που επιχειρείται εδώ είναι ένας και μοναδικός: να συγκροτήσει νέες πολιτικές ταυτότητες, ώστε μέσα από την απενοχοποίηση των συμπεριφορών του παρελθόντος να απενοχοποιηθούν και οι ιδέες που επιβιώνουν άλλοτε αυτούσιες και άλλοτε μεταμφιεσμένες στο παρόν. Το παρελθόν και το παρόν της υποχώρησης, της συναλλαγής και του ομορτισμού, ως ισοδύναμες ποιοτικά επιλογές ανάμεσα σε άλλες. Ποιες; Το χειραφετικό πρόταγμα, την αυτοθυσία, την αξιοπρέπεια, την αλληλεγγύη και την κοινωνική δικαιοσύνη, με μια φράση τα ηθικά κίνητρα πράξεων αυτοθυσίας και αλτροισμού. Αν όμως η παραχάραξη είναι πράξη εξόφθαλμα ανέντιμη, αντιεπιστημονική και πολιτικά ύποπτη άλλο τόσο είναι και η αποτίμηση των συμπεριφορών του παρελθόντος με μια απο-ιδεολογικοποιημένη και δήθεν α-πολιτική ζυγαριά, στην οποία θύτες και θύματα θαρρείς ότι δρουν ξαφνικά μηχανικά, χωρίς δικό τους παρελθόν, υπακούοντας μόνο σε κατώτερα ένστικτα, χωρίς ηθικά κίνητρα, όνειρα και συλλογικούς ή ταξικούς περιορισμούς.

Στη δεύτερη κατηγορία κατατάσσουμε εκείνα τα ιστορικά έργα που επιχειρούν με ψυχραιμία, εντιμότητα, επιστημονική μέθοδο, αυστηρή πειθαρχία και ιστορικοποίηση να «διαβάσουν» μία από τις πιο ταραγμένες περιόδους της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Δηλαδή εκείνη την επιστημονική παραγωγή που δεν λειτουργεί ως δικαστής αρθρώνοντας αναδρομικά δικανικά επιχειρήματα για το παρελθόν, αλλά έχοντας ελεγκτικούς μηχανισμούς εγκυρότητας και κριτική διάθεση αποκαλύπτει την ιστορική συνάφεια των πράξεων και τη γενεαλογία των συμπεριφορών. Με άλλα λόγια υπάρχει μία τεράστια ποικιλία ιστορικών έργων και επιστημονικών μελετών που δεν αρνούνται την κατεξοχήν πολιτική διάσταση του γεγονότος. Με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία επιχειρούν να ιστορικοποιήσουν το παρελθόν, ανασυνθέτοντας το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικο-ιδεολογικό πολύπλεγμα που οδήγησε στον Εμφύλιο, αναδεικνύοντας τόσο τις υλικές όσο και τις ιδεολογικές του καταβολές. Η ιστοριογραφία αυτή, υποκειμενική και ατελής όπως και κάθε ιστοριογραφία, έχει συνείδηση του ιδεολογικού ρόλου που επιτελεί χωρίς να απεμπολεί στο όνομα αυτού του ρόλου το ήθος και τον επιστημονικό της όρκο. Άλλωστε η ιστορία είναι και οφείλει να είναι αναθεωρητική, όπως κάθε επιστημονική γνώση. Δηλαδή, δημοκρατική, ανοικτή, κριτική, αναστοχαστική. Αυτή είναι η δύναμή της.

4. Αναζητώντας την ιστορία

4.1. Γεγονός και πρόσληψη

Όλα τούτα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς δεν έχουν καμία σχέση με την Ιστορία ως επιστήμη. Είναι εκπληκτικός ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι

βιώνουν τη σχέση τους με την ιστορία - περισσότερο από κάθε άλλη εμπειρία ή γνώση - ιδιαίτερα την επίσημη ιστορία (δηλαδή την κρατική της εκδοχή). Εδώ αναφερόμαστε στη στάση των ανθρώπων απέναντι στο εθνικό ιστορικό αφήγημα, κυρίαρχο και μονοσήμαντο, ιδεολογικά φορτισμένο και στρατευμένο στη διατήρηση της εθνικής κοινωνικής συνοχής. Οποιαδήποτε απόκλιση, ρήξη ή αμφισβήτηση αυτής της ορθοδοξίας συσπειρώνει σχεδόν ακαριαία το κοινωνικό σώμα μαζί με την εμπροσθοφυλακή των διανοουμένων του. Τότε ο κίνδυνος από την αμφισβήτηση κραταίων εθνικών «μύθων» ορθώνεται μπρος τα μάτια και την ψυχή του συλλογικού υποκειμένου, που νιώθει ότι απειλείται ό, τι πιο ιερό και αμόλυντο διαθέτει - την υπερβατική του εθνική ταυτότητα, τη βαθύτερη ουσία της ύπαρξής του- και αντιδρά.

Όλοι, ειδικοί και μη, θεωρούν για τους δικούς τους αδιαφιλονίκητους λόγους ότι όχι μόνο δικαιούνται λόγο κύρους για την εθνική τους ιστορία αλλά διεκδικούν και το τεκμήριο της μοναδικής, αδιάσειστης και αδιαμφισβήτητης αλήθειας. Όλοι αντιλαμβάνονται το εθνικό παρελθόν ως αναπόσπαστο κομμάτι του δικού τους παρελθόντος, του είναι τους. Έτσι, η εθνική συλλογική ψυχή συνταντίζεται με την ατομική σε ένα διαχρονικό ταξίδι, κατά το οποίο τα συλλογικά υποκείμενα κατασκευάζουν την ιστορία τους εμβαπτίζοντας αενάως στο παρελθόν τον συγχρονικό τους λόγο και εξαρτώντας δι' αυτού του λόγου την πολιτική-ιδεολογική διαχείριση του μέλλοντός τους.

Οι πόλεμοι της ιστορίας συναγείρουν ένα ετερόκλητο πλήθος παθιασμένων συνομιλητών και δυνάμει μαχητών της αλήθειας. Δυστυχώς οι ερασιτέχνες της ιστορίας - και ακόμη δυστυχέστερα κάποιοι ιστορικοί - δεν αντιλαμβάνονται πάντα ότι αυτό που ονομάζεται *ιστορία* είναι μία αυστηρή επιστήμη που δεν περιλαμβάνει απλά την υπόμνηση ή την καταγραφή γεγονότων ή την αποδελτίωση όποιων στοιχείων κρίνει ο καθένας ως σημαντικά. Είναι ταυτόχρονα - και εδώ συνίσταται η πρόοδος και το νόημα της ιστορίας - η μέθοδος ή καλύτερα η ιστορία της μεθοδολογίας της σε συνάρτηση με την πρακτική εφαρμογή της, δηλαδή την πραγμάτωση αυτής της διανοητικής - επιστημονικής πειθαρχίας, την *ιστοριογραφία*.

Εδώ συνεπώς πρέπει να εργαστεί και να ανακατευθύνει τις επιλογές της η δημόσια ιστορία. Δηλαδή στην όσο το δυνατό ταχύτερη αποκατάσταση της σχέσης της με την επιστήμη της ιστορίας, την πλατύτερη και σφαιρικότερη εξοικείωσή της με τις μεθόδους της, την επιστημολογία, τα πορίσματα και τα ζητήματά της. Γιατί η ιστορία δεν είναι έννοια ταυτόσημη με τα γεγονότα αλλά επιστήμη που εκκινώντας από την αντικειμενικότητα των γεγονότων προσπαθεί να ανακαλύψει εκείνες τις αντικειμενικότητες στις συγχρονικές συνάψεις που όχι μόνο γέννησαν αυτά (κοινωνικές, οικονομικές, ιδεολογικές, νοοτροπικές-πολιτισμικές) αλλά και τις άλλες που επιχειρούν να τα ερμηνεύουν διαχρονικά. Επιπλέον, καλείται να αφηγηθεί ή να διατυπώσει τα πορίσματά της με βάση τα

ερωτήματα, τα επιστημονικά εφόδια και εργαλεία που θα επιλέξει ο ιστορικός¹¹. Συνεπώς ένας τέτοιου τύπου δημόσιος διάλογος για την ιστορία θα μπορούσε να καταστεί εποικοδομητικός στον βαθμό που θα εκκινούσε από τις παραπάνω παραδοχές από όλες τις πλευρές. Σε αντίθετη περίπτωση δεν θα συνέβαλλε στην προαγωγή της ιστορικής γνώσης και του πολιτισμού μας αλλά στην πόλωση, τη διαίρεση και την απομάκρυνση της αλήθειας. Προφανώς σε αυτή τη διαδικασία καίριος είναι ο θεσμικός ρόλος της εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες της. Κατ' επέκταση, η ποιότητα αυτής αποτελεί και αντικαθρέφτισμα των προτεραιοτήτων και της ποιότητας της πολιτικής, όπως αυτή εκφράζεται θεσμικά και διαχέεται στην κοινωνία. Ωστόσο, οι θεσμικής μορφής μηχανισμοί πρόσληψης και διάχυσης της ιστορίας φαίνεται να αντιστέκονται εντονότερα στις ρήξεις και τις ανατροπές. Οι κοινωνίες τείνουν να επικοινωνούν αποτελεσματικότερα μέσα από διαύλους εξωθεσμικούς.

4.2. Ο ρόλος της Τέχνης

Η περίπτωση της Τέχνης θα μπορούσε να είναι ένα ενδεικτικό παράδειγμα ενός τέτοιου μηχανισμού με έντονο το στοιχείο της «αυτονομίας». Αναφορικά με την πρόσληψη και κατανόηση της υποκειμενικότητας, αλλά και την κοινωνική δυναμική της η Τέχνη διαχειρίστηκε σχεδόν αποκλειστικά τη μνήμη και το βίωμα. Βρήκε στο τραύμα εκείνα τα σημαίνονα που ζητούσε, προκειμένου να δημιουργήσει και να προτείνει. Το αποτέλεσμα ήταν να πετύχει μία αμεσότερη και αποτελεσματικότερη επικοινωνία με την κοινωνία. Ο υπαινικτικός-μεταφορικός λόγος της ήταν κοινωνικά και πολιτικά πιο άμεσος από τον επιστημονικό. Το ιστορικό μυθιστόρημα, η ποίηση, ο κινηματογράφος και το θέατρο, για να αναφερθούμε στο κειμενικό γλωσσικό επίπεδο, αλλά και η ζωγραφική, ο χορός και η μουσική για να αναφερθούμε και σε άλλες «γλώσσες» της Τέχνης, μπορούσαν με τη συμβολική αναπαράσταση και τη συναισθηματική τους λειτουργία να κωδικοποιήσουν καλύτερα τα κοινωνικά και πολιτικά μηνύματα, τις αξίες και τα προτάγματα του παρελθόντος και του παρόντος.

Έτσι, με την ποιητική της λειτουργία, τη συνυποδήλωση και την υπαινικτικότητά της η Τέχνη εκκινούσε από τα αριστοτελικά *καθ' έκαστον* για να μιλήσει για τα *καθ' όλον*. Έθετε το δάκτυλο «επί τον τύπον των ήλων» για όλα εκείνα τα θέματα που οι θετικές επιστήμες εξοβέλιζαν από τα πεδία παρατήρησής τους: τον θάνατο, την πίστη, τη βία, τη σχέση του κοινωνικού με το παρελθόν, την ηθική και τη μεταφυσική. Πρόσφερε παρηγοριά στους πονεμένους και κατανόηση στους ηττημένους, όραμα στους ιδεολόγους και όπλα στους αναμορφωτές. Γινόταν με άλλα λόγια η φωνή της ηθικής των καιρών, μίας νέας ηθικής, στις εποχές που η θρησκευτική πίστη και η μεταφυσική έδειχναν να υποχωρούν. Σε

11 Μπέλλης, Κ. (2016). Η ιστοριογραφία ως διακούβευμα και ως κοινωνικό πρόταγμα. *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ.2, σ. 23-38.

κάθε περίπτωση παρεμβαίνει ρυθμιστικά στις κοινωνικές συμπεριφορές και τολμά να αλλάξει τα δεδομένα της πραγματικότητας. Σκοπός της κατά μία έννοια ήταν και είναι όχι η περιγραφή της πραγματικότητας αλλά η μεταμόρφωσή της. Τα υλικά δε με τα οποία επιχειρήσε και επιχειρεί να αρθρώσει συμβολικά κοινωνική πρόταση σχετίζονταν πάντα με τον αξιακό της προσανατολισμό. Ανευρίσκονταν στην καθημερινότητα και την πραγματικότητα, στοχεύοντας ωστόσο σε ουτοπίες, καλλιεργώντας συνειδήσεις και εντέλει αλλάζοντας τον κόσμο. Η Ιστορία οφείλει, αν θέλει να αποκτήσει κοινωνική δυναμική, να αποκαταστήσει μία αμεσότερη σχέση με την Τέχνη, τόσο σε επίπεδο περιεχομένου όσο και μορφής¹².

5. Μία νέα ευκαιρία

Μέχρι πριν περίπου δύο δεκαετίες η επιστημονική ιστοριογραφία στον τόπο μας δεν εστίαζε τόσο στη συναισθηματική πρόσληψη του ιστορικού γεγονότος από το άτομο. Άλλωστε κάτι τέτοιο δεν ήταν τις περισσότερες φορές εφικτό για κάθε εποχή, λόγω και αντικειμενικών δυσκολιών (έλλειψη τεκμηρίων). Από την άλλη, εκκινώντας και εκείνη από τα *καθ' έκαστον*, επιχειρούσε με αυστηρές μεθόδους και κριτικό αναστοχασμό να διατυπώσει επιστημονικά τεκμηριωμένες κρίσεις γενικεύοντας, αναζητώντας το βαθύτερο νόημα της ιστορικής κίνησης και εν τέλει ελέγχοντας αποτελεσματικά την αριστοτελική κριτική για το *φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον* της Ποίησης σε σύγκριση με την Ιστορία¹³.

Σήμερα η δημόσια ιστορία γίνεται το πεδίο συνάντησης του υποκειμένου με την ιστορία. Η μελέτη του τραύματος, του βιώματος και της μνήμης είναι μία πραγματικότητα αναντίλεκτη. Ωστόσο, αποτελεί ανοικτή πρόκληση η κοινωνική διαπραγμάτευση αυτής της σχέσης. Πρόκειται για μία εκκρεμότητα σε εξέλιξη. Οι κίνδυνοι παραχάραξης, αλλοίωσης και εργαλειοποίησης της ιστορίας είναι υπαρκτοί. Οι κοινωνίες όμως δεν περιμένουν. Βιώνοντας τα τραγικά αδιέξοδα των καιρών, την αβεβαιότητα, τη ρευστότητα και την κατάρρευση των πρότερων βεβαιοτήτων τους, διψούν για απαντήσεις, λύσεις, όραμα δημιουργίας αλλά και κατανόηση απέναντι στην ήττα και τη διάψευση. Για τις κοινότητες των ιστορικών, στον βαθμό που αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, ως πρωτοπορία, με συνείδηση της επιστημονικής και κοινωνικής της αποστολής, η ευκαιρία είναι σημαντική. Από την ώσμωση της ακαδημαϊκής ιστορίας με τις δημόσιες αναπαραστάσεις της κερδισμένη θα βγει η ίδια η Ιστορία - πάνω απ' όλα, οι κοινωνίες και ο άνθρωπος.

12 White, H. (2005), Η σχέση των ιστορικών σπουδών με το δημόσιο ακροατήριο (Μια απάντηση του Hyden White στον Dirk Moses). (μτφρ.) Β. Κιντή. *Cogito*, τχ. 2, 57-60 · Λιάκος, Α. (1999), Δοκίμιο για μια ποιητική της ιστορίας. *Τα Ιστορικά*, τόμ. 31, σ. 259-290.

13 Αριστοτέλης, *Περί Ποιητικής*, 1451b.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου, Ζ. & Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.) (2015), *Η δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της Ιστορίας*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Αριστοτέλης, *Περί Ποιητικής*.
- Ηλιού, Φ. (1976). Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας. Σχόλιο στη συζήτηση Κορδάτου-Ζεύγου. *Αντί*. τόμ.46, σ.32.
- Λιάκος, Α. (1999), Δοκίμιο για μια ποιητική της ιστορίας. *Τα Ιστορικά*, τόμ. 31, σ. 259-290.
- Λιάκος, Α. (2013), Βγάλτε τους νεκρούς από τη ζυγαριά. *ΧΡΟΝΟΣ* 8
- Μπέλης, Κ. (2016). Η ιστοριογραφία ως διακύβευμα και ως κοινωνικό πρόταγμα. *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*. τχ.2, σ. 23-38.
- Φλάισερ, Χ. (2009). *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη Δημόσια Ιστορία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Χατζηιωσήφ, Χρ. (2017), *Η ευρωπαϊκή ενοποίηση, η Γερμανία και η επιστροφή των εθνικισμών*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Ξενόγλωσση

- Glassberg, D. (1996), Public History and the Study of Memory. *The Public Historian*, vol.18, 7-23.
- Liddington, J. (2002), What Is Public History? Publics and Their Pasts. Meanings and Practices. *Oral History*, vol.30, 83-93.
- Perks R. & Thomson A. (Eds.). (1998). *The Oral History Reader*. London: Routledge.
- Rogers, K. L., Leydesdorff, S. & Dawson, G., (Eds). (1999). *Trauma and Life Stories: International Perspectives*. London: Routledge.
- White, H. (2005), Η σχέση των ιστορικών σπουδών με το δημόσιο ακροατήριο (Μια απάντηση του Hyden White στον Dirk Moses). (μτφρ.) Β. Κιντή. *Cogito*, τχ. 2, 57-60.

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο κ. **Μπέλης Κώστας** είναι ιστορικός. Γόνιμα πεδία των ερευνητικών του προτιμήσεων είναι η ιστορική βιογραφία, η προφορική ιστορία, η ιστορία των ιδεών, η κοινωνική ανθρωπολογία, η ιστορική κοινωνιολογία καθώς και η μελέτη των διαδικασιών συγκρότησης του ελληνικού κράτους κατά τον 19^ο αιώνα. Μελέτες και άρθρα του έχουν δημοσιευθεί σε επιστημονικά περιοδικά και πρακτικά συνεδρίων. Στοιχεία Επικοινωνίας: **kon.belsis@hotmail.com**.

Κυριακούλοπουλος Ευάγγελος Καννά Ελένη

Τα ανθρώπινα δικαιώματα υπό θεολογικό πρίσμα

Περίληψη

Αν και τα ατομικά δικαιώματα έχουν ευαγγελικές καταβολές, η στάση των Ορθοδόξων απέναντί τους δεν είναι πάντα αδιαμφισβήτητα θετική. Η κριτική που γίνεται αφορά στο περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν, στην ανθρωπολογία πάνω στην οποία δομούνται και στην ατομοκεντρική λογική από την οποία διαπνέονται. Η Ορθόδοξη Εκκλησία εκφέρει τον κριτικό της λόγο στην «απανθρωπία του δικαιώματος» και συνάμα, εκπληρώνοντας τον πολιτικό της ρόλο, πασχίζει για τον εξανθρωπισμό τους. Μέσα στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό περιβάλλον, όπου τα ανθρώπινα δικαιώματα απολυτοποιούνται, αναδεικνύει το κοινωνικό τους έλλειμμα και τα δέχεται ως αφετηρία βελτίωσης και διεύρυνσής τους αυστηρά μέσα στο πλαίσιο της σχεσιακής λογικής και του κοινωνικού – αγαπητικού βιώματος.

Λέξεις-κλειδιά: ατομικό δικαίωμα, απανθρωπία του δικαιώματος, κοινωνικό δικαίωμα.

Abstract

Although individual rights are of evangelic origins, the attitude of the Orthodox towards them has not always been indisputably positive. The criticism they receive concerns the environment where they developed, the anthropology upon which they have been founded and the individual-centered reasoning that pervades them. The Orthodox Church articulates its critical rhetoric against the ‘inhumanity of the right’ and simultaneously, fulfilling its political role, it strives for their humanization. Within the current multicultural environment, where human rights are of an ‘absolute’ nature, it brings forward their social deficit and accepts them as a starting point for their improvement and expansion strictly within the context of the relational reasoning and the social –loving/ affectionate experience.

Keywords: individual right, inhumanity of the right, social right

1. Εισαγωγή

Τα ατομικά δικαιώματα αποτελούν μια από τις σημαντικότερες πολιτικές κατακτήσεις της Νεωτερικότητας. Αφετηριακό ενδιαφέρον των διακηρύξεων περί δικαιωμάτων του ανθρώπου υπήρξε η προστασία του πολίτη από την αυθαιρεσία του κράτους και στη συνέχεια από τις αυθαιρεσίες άλλων ομάδων και φορέων εξουσίας.

Σήμερα πλέον προβάλλονται ως κοινό ιδανικό στο οποίο πρέπει να κατατείνουν όλοι οι λαοί και τα έθνη και αναγνωρίζονται ως το αξιακό θεμέλιο της ειρηνικής συνύπαρξης των ατόμων, των λαών και των πολιτισμών, στη βάση του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Είναι συμβατά τα ατομικά δικαιώματα με το Ορθόδοξο ήθος και την Ορθόδοξη παράδοση; Ποια κριτική έχει γίνει πάνω σε αυτά και κατά πόσο βοηθά αυτή η κριτική την επιχειρούμενη μετά από πολλές περιπέτειες και μέσα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακρογωνιαίο λίθο της οποίας αποτελούν τα αδιαίρετα δικαιώματα του ανθρώπου, συνάντηση Ορθοδοξίας και Νεωτερικότητας;

Η απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων θα δοθεί στην πρώτη ενότητα της παρούσας εργασίας. Στη δεύτερη ενότητα θα αναπτυχθούν τρία σημεία: α) Οι προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες ο Ορθόδοξος κόσμος μπορεί να αναγνωρίσει τα ατομικά δικαιώματα και να δεχτεί τις καταλυτικές συνέπειες της κανονιστικότητάς τους για την κοινωνία. β) Ότι κριτήριο της ποιότητας της στάσης της Ορθοδοξίας απέναντι στα ατομικά δικαιώματα αποτελεί και η σχέση της με το κοσμικό κράτος, με τον πλουραλισμό και την πολυπολιτισμικότητα. γ) Με δεδομένο ότι η Εκκλησία δεν ταυτίζει τον εαυτό της με κανένα ιστορικό σχήμα του παρελθόντος¹ και ότι

¹ Φλωρόφσκυ, Γ. *Το Σώμα του ζώντος Χριστού* (Αθήνα 1999) σ.45

ο πυρήνας της αλήθειάς της δεν δεσμεύεται ούτε εξαντλείται από προγενέστερα παραδείγματα σχέσης κόσμου –Εκκλησίας, μήπως είναι καιρός να πάψει να φοβάται τη Νεωτερικότητα και να ανοίξει διάλογο μαζί της; Τι είναι τελικά η Ορθοδοξία: θρησκεία του παρελθόντος και αγώνας για τη διατήρηση «ιστορικών προνομίων» ή πρόταση ζωής για το παρόν και για το μέλλον;

2. Θέσεις και αντιθέσεις

Η φράση ατομικά δικαιώματα προϋποθέτει την ανθρώπινη ύπαρξη ως ιδιοτελή μονάδα και σημαίνει τις απαιτήσεις αυτής της αυτοτελούς μονάδας οι οποίες πηγάζουν από κάποιο Δίκαιο, δηλαδή ένα σύστημα νόμων- κανόνων που ρυθμίζει την ατομική συμπεριφορά και οργάνωση του κοινωνικού βίου. Το Δίκαιο εμφανίζεται, σε κάθε συγκεκριμένη κοινωνία αλλά και εποχή, ως συνάρτηση της κυρίαρχης ανθρωπολογίας. Κάθε ανθρωπολογία και ερμηνεία της ύπαρξης και της ζωής έχει την δική της έκφραση στη θεσμική λειτουργία, στη συγκρότηση συστήματος Δικαίου και οι όποιες διαφοροποιήσεις αποτελούν μέρος της ποικιλίας των πολιτισμών μέσα στην Ιστορία.

Στον Ορθόδοξο κόσμο ακρογωνιαίος λίθος της ανθρωπολογίας του παραμένει η πεποίθηση ότι ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο «κατ'εικόνα Θεού» (Γεν.5,1). Εφόσον ολόκληρη η ανθρωπότητα προήλθε από το ζεύγος Αδάμ-Εύας, όλοι οι άνθρωποι ανεξάρτητα από φυλή, χρώμα, γλώσσα, μόρφωση, είναι προικισμένοι με την αξιοπρέπεια της θεικής τους καταγωγής². Η παραδοχή ότι ο Θεός είναι και πατέρας όλων των ανθρώπων (Ματθ.6,9) συσχετίζεται με την πίστη ότι όλοι οι άνθρωποι είναι αδελφοί μεταξύ τους: «Ο Θεός ο ποιήσας τον κόσμον... εποίησέ τε εξ ενός αίματος παν έθνος ανθρώπων» (Πράξ.17,24-26). Επιπρόσθετα τους ανθρώπους τους δένει σε μια οικογένεια και ο κοινός τους προορισμός. Σκοπός της ύπαρξής τους είναι να ενεργοποιήσουν- αξιοποιήσουν τις θεόσδοτες δυνατότητές τους και να πορευτούν προς το «καθ'ομοίωσιν», να ανυψωθούν από την απλή βιολογική συνύπαρξη σε κοινωνία προσώπων θέτοντας ως κέντρο αναφοράς, πρότυπο ύπαρξης και συγκρότησής τους, την εν ελευθερία και αρμονία αγάπης κοινωνία των προσώπων της Αγίας Τριάδας³. Τέλος βασικά σημεία ομοιογένειας της ανθρωπότητας είναι αφενός η μετοχή τους στο γεγονός της αμαρτίας, αφετέρου η δυνατότητα για νέα κατεύθυνση πορείας προς «κοινωνία» κάθε ανθρώπινου προσώπου με τον Τριαδικό Θεό και τους άλλους ανθρώπους- αδελφούς του, η οποία βέβαια απορρέει από την υπέρτατη κίνηση αγάπης του Θεού, αφού: «ο Λόγος σάρξ εγένετο και εσκήνωσεν εν ημίν... πλήρης χάριτος και αληθείας»(Ιω.1,14).

Η στάση των Ορθοδόξων έναντι των ατομικών δικαιωμάτων, τα οποία είναι γεννήματα του κόσμου της Νεωτερικότητας, δεν είναι ενιαία, αλλά ούτε

2 Νέλλας, Π. *Ζών θεούμενον* (Αθήνα 1992) σ.36

3 Ευδοκίμωφ, Π. *Η Ορθοδοξία* (Θεσσαλονίκη 1972) σ. 113.

και ο βαθμός συμφωνίας της Ορθόδοξης συνείδησης είναι ο ίδιος για όλα τα κατά καιρούς χαρακτηριζόμενα ως «δικαιώματα του ανθρώπου». Όταν όμως γίνεται συζήτηση για συμφωνία ή επιφυλάξεις, δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας πως η προοπτική των διακηρύξεων παρουσιάζει αφηρητικές διαφορές από την αντίστοιχη της θρησκείας, εν προκειμένω της Ορθοδοξίας. Σημειώνουμε εδώ δύο διαφορές: α) Οι διακηρύξεις των ατομικών δικαιωμάτων αναφέρονται στις σχέσεις κράτους - ατόμου και προσδοκούν να ρυθμίσουν τη ζωή του ανθρώπου ως πολιτικού όντος. Αντίθετα για την Ορθόδοξη Εκκλησία το «απόδοτε ουν τα Καίσαρος Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ» (Ματθ.22,21) διαχωρίζει σαφώς τα όρια της θρησκευτικής και κρατικής σφαίρας. Έτσι στην Ορθοδοξία δεν επιτρέπεται η υιοθέτηση κάποιου κοινωνικοπολιτικού σχήματος ούτε η απολυτοποίηση φυσικών δεσμών, αλλά επιβάλλεται η διαρκής αναζήτηση ένταξης των πάντων στο Σώμα της⁴, στην εν Χριστώ και Αγίω Πνεύματι ζωή της. β) Υπάρχει βέβαιη διαφορά στα μέσα και στον τρόπο που εφαρμόζονται τα επιδιωκόμενα. Οι διακηρύξεις επιδιώκουν την επιβολή των θεσπίσεων τους με τη μορφή του νομικού καταναγκασμού, μέθοδος η οποία είναι αδιανόητη στην Ορθόδοξη λογική γι' αυτό και το μήνυμά της απευθύνεται στη σκέψη και στη συνείδηση με την πειθώ και την πίστη, επιμένοντας στην εσωτερική μεταμόρφωση και όχι στην εξωτερική συμμόρφωση⁵. Κάθε απόπειρα εξέτασης των ατομικών δικαιωμάτων από Ορθόδοξη σκοπιά θα πρέπει να γίνεται μέσα από το πρίσμα των παραπάνω διαπιστώσεων.

Η αρνητική κριτική που γίνεται από Ορθοδόξους στα ατομικά δικαιώματα είναι ουσιαστικά κριτική στο περιβάλλον που τα γέννησε, ειδικότερα της ανθρωπολογίας πάνω στην οποία δομούνται. Συγκεκριμένα η αντίδραση αφορά στη θεσμοθετημένη λογική των δικαιωμάτων η οποία, αν και αφορά σχέσεις, δεν είναι λογική κοινωνίας –σχέσεων αλλά λογική με ατομοκεντρική προτεραιότητα.⁶ Η ατομοκεντρική λογική είναι εξ ορισμού μια αντικοινωνική λογική και συνεπάγεται: α) Την αγνόηση της προσωπικής ετερότητας, αφού διαβλέπει τον άνθρωπο ως άτομο που απλά αναλαμβάνει στην κοινωνία ρόλους, όπως του πολίτη, του ιδιώτη, του μέλους του κοινωνικού συνόλου. β) Την εξυπηρέτηση της συνεταιριστικής συνύπαρξης και όχι της κοινωνίας των προσώπων, αφού η κοινωνία εκπίπτει σε σύνολο αδιαφοροποίητων ατόμων. γ) Την κατοχύρωση της αυτοτέλειας- ιδιοτέλειας του ατόμου, η οποία ανακόπτει τη δυνατότητα και τη δυναμική των σχέσεων κοινωνίας.

Επιπλέον στην περιγραφόμενη κριτική εντάσσεται και η κατηγορία ότι κεντρικός άξονας των δικαιωμάτων είναι η κτητική –διαχειριστική εκδοχή της ελευθερίας.⁷ Το άτομο είναι ελεύθερο όταν μπορεί να ενεργεί ως αποκλειστικός κύριος του εαυτού του, του σώματός του, των πνευματικών και

4 Φλωρόφκω, Γ. *Το Σώμα του ζώντος Χριστού* (Αθήνα 1999) σ. 57

5 Γιαννουλάτου, Α. *Ιεραποστολή στα βήματα του Χριστού* (Αθήνα 2006) σ.79

6 Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* (Αθήνα 1998) σ.16.

7 Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* (Αθήνα 1998) σ.23.

υλικών επιτευγμάτων του. Έτσι η κτητική- διαχειριστική εκδοχή της ελευθερίας διαμορφώνει τον τύπο του ανθρώπου που θέλει να του αναγνωριστεί η δυνατότητα ελευθερίας από τους άλλους και που περιορίζει την ελευθερία του στα όρια της ατομικής ιδιοτέλειας - αυτοτέλειάς του, χωρίς να υπονιάζεται καν τη λογική της ατομικής αυθυπέμβασης που προϋποθέτει η κοινωνιοκεντρική οπτική.

Ο Χρήστος Γιανναράς στην κριτική του δεν περιορίζεται μόνο στο οντολογικό περιεχόμενο του νεωτερικού μοντέλου ή «πολιτιστικού παραδείγματος»⁸, όπως ο ίδιος το χαρακτηρίζει, αλλά και στους στόχους του. Η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων βασίζεται στη λογική της ατομικής ωφελιμότητας σύμφωνα με την οποία κατασφαλίζεται η χρησιμότητα⁹ και παραγκωνίζεται η αλήθεια, δηλαδή η υπαρκτική γνησιότητα του ανθρώπου. Αυτό το μοντέλο όμως αποτελεί οπισθοδρόμηση¹⁰ ακόμα και έναντι του αρχαιοελληνικού ανθρωπολογικού μοντέλου αφού υποκαθιστά τον ενεργό πολίτη σε απρόσωπο φορέα δικαιωμάτων που μέσω αυτών αυτοαμύνεται έναντι της κοινωνίας και της εξουσίας και αφαιρείται από την πόλη - κοινωνία η ενοποιός δυναμική σχέσεων κοινωνίας. Η αρχαιοελληνική εκδοχή έδινε προτεραιότητα στην κοινωνία σχέσεων γιατί πρωταρχική ανάγκη δεν ήταν η χρησιμότητα (ωφέλεια του ατόμου) αλλά η υπαρκτική γνησιότητα (αλήθεια του βίου). Επίσης υστερεί το νεωτερικό μοντέλο και έναντι εκείνου της προσωποκεντρικής Ορθόδοξης ανθρωπολογίας, αφού αφαιρείται από τον άνθρωπο κάθε γνώρισμα φυσικής ή ενεργητικής ετερότητας, θεωρούμενος ως μια αριθμητική μονάδα ενός ομοειδούς συνόλου. Και εδώ ο στόχος είναι «το αληθεύειν», μάλιστα η νοηματοδότηση του βίου αντλείται από την ελεύθερη και δημιουργική κοινωνία των Τριών Προσώπων. Τέλος είναι αυτονόητο ότι στην κριτική των ατομικών δικαιωμάτων πέρα από την αναγνώριση των θετικών τους πτυχών, χρεώνονται και όλα τα αδιέξοδα τα οποία γέννησε η ατομοκεντρική και χρησιμοθηρική προτεραιότητα στον σύγχρονο κόσμο, με κυρίαρχο βέβαια την ανθρωπολογική αλλοίωση¹¹.

Μπορεί να συνυπάρξει άραγε η αρχή των ατομικών δικαιωμάτων με προτεραιότητες σχέσεων κοινωνίας και με στόχους ανάδειξης της δυναμικής ετερότητας κάθε ανθρώπινου προσώπου; Κανείς δεν αποκλείει, σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο, την κατανόηση των ατομικών δικαιωμάτων και σε κοινωνιοκεντρική προοπτική. Ο Χρήστος Γιανναράς γράφει: «...δεν υπάρχει λόγος αποχρών για να αποκλείσουμε το δίπολο νόμου και χάριτος, εξουσίας και αυτοπροσφοράς, δικαιώματος και αυθυπέμβασης».¹² Οι εκφάνσεις της απανθρωπίας του δικαιώματος αξιολογούνται ως συνέπειες της ατομοκεντρικής ανθρωπολογίας και η πρόταση απαλλαγής - εξόδου από την περιγραφόμενη απανθρωπία του δικαιώματος είναι μόνο μία νέα ανθρωπολογία επικεντρωμένη

8 Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* (Αθήνα 1998) σ.24.

9 Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* (Αθήνα 1998) σ.37.

10 Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* (Αθήνα 1998) σ.47.

11 Βουλγαράκης, Η. *Χριστιανισμός και Κόσμος* (Αθήνα 1993) σ. 23

12 Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* (Αθήνα 1998) σ.188.

στην προτεραιότητα του προσώπου.¹³ Με αυτή την ανθρωπολογία είναι δυνατή η μετάβαση από τη στεία συλλογική συμβίωση στην κοινωνία των ιδιαίτερων και μοναδικών προσώπων και από τη χρησιμοθηρική – ωφελμιστική εκδοχή στην υπαρκτική – προσωπική αλήθεια.

Αν θέλουμε να είμαστε γενικά ψύχραιμοι απέναντι στις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που συντελούνται και συγκεκριμένα ρεαλιστές απέναντι στη θεσμοποίηση των ατομικών δικαιωμάτων θα πρέπει να δεχτούμε και να τονίσουμε ότι η αξιοπρέπεια, η ελευθερία και η ισότητα απορρέουν από την Ορθόδοξη ανθρωπολογία¹⁴ και ως εκ τούτου καθίσταται ανατιολόγητη η οποιαδήποτε επιφυλακτική ή απορριπτική θέση.

Εξάλλου η ιστορική πορεία της Εκκλησίας αποδεικνύει ότι ανέκαθεν σεβάστηκε τα ανθρώπινα δικαιώματα, ότι η ίδια τα διεκδίκησε μέσα από μια εσχατολογική προοπτική στις περιόδους των διωγμών της, ότι κράτησε άσβεστη στις συνειδήσεις των καταπιεσμένων την πίστη στα δικαιώματα ισότητας, ελευθερίας και αξιοπρέπειας του ανθρώπου και ότι σε δύσκολες ώρες της ζωής των λαών πρωτοστάτησε σε αγώνες για την απόκτησή τους¹⁵.

Η απαξίωση ή υποτίμησή τους από την Ορθόδοξη πλευρά παρουσιάζει μια Ορθοδοξία η οποία αγνοεί την αναδιάρθρωση των κοινωνιών που επήλθε με την τεχνολογική επανάσταση και την «αυτονομία του ατόμου», ως θεμελιακής αρχής κοινωνικής συμβίωσης. Η Ορθοδοξία εμφανίζεται να αγνοεί σημαντικές πολιτιστικές κατακτήσεις και να περιφρονεί κοινωνικοπολιτικές αξίες οικουμενικής πλέον αποδοχής. Με τέτοια όμως στάση νομίζω ότι τελικά δεν είναι έτοιμη να συμβιώσει ως θρησκευτική κοινότητα μέσα στην πολυπολιτισμική κοινωνία και αδικεί τον εαυτό της: α) Επειδή απεμπολεί δικές της αρχές χωρίς να τις χρησιμοποιεί ως αφετηριακό δεδομένο στην επιβεβλημένη αντιπαράθεση του οράματός της για μια άλλη οικουμένη¹⁶, η οποία θεμελιώνεται στο σύνολο των σχέσεων και όχι των δομών, στις σχέσεις της εν ελευθερία και αγάπη κοινωνίας. β) Επειδή αδυνατεί να εντάξει στο Σώμα της και να μεταμορφώσει τις σύγχρονες πολιτικοοικονομικές και κοινωνικοπολιτιστικές δομές όπως έκανε στο παρελθόν συναπαντούμενη με όλο τον Εθνικό - Ελληνορωμαϊκό κόσμο. γ) Επειδή αρνείται τον προφητικό της ρόλο μέσα στον κόσμο¹⁷, ανήμπορη να τον κρίνει και να τον σώσει, αποστολή η οποία πηγάζει από την εσχατολογική της φύση και προορισμό.

13 Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* (Αθήνα 1998) σ.200.

14 Ζηζιούλας, Ι. Από το Προσωπείον εις το Πρόσωπον. Η συμβολή της Πατερικής Θεολογίας εις την έννοιαν του Προσώπου. Στο: *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος*. (Θεσ/κη 1977) σ.287.

15 Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας, *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*⁵ (Αθήνα 2004) σ. 85.

16 Βουλγαράκης, Η. *Χριστιανισμός και Κόσμος* (Αθήνα 1993) σ. 66

17 Ζηζιούλα, Ι. *Ευχαριστίας Εξεμπλόριον* (Μέγαρο 2006) σ.133

3. Απόρριψη ή σύνθεση;

Η Ορθοδοξία από τη φύση της δεν είναι πολιτική με την έννοια της οικειοποίησης και άσκησης της εξουσίας, στην ουσία όμως είναι παρούσα σε κάθε πολιτική πράξη, η οποία έχει σχέση με τη ζωή και την ελευθερία του ανθρώπου. Συνέπεια της παρουσίας της μέσα στον κόσμο είναι η κρίση της για τον κόσμο με κριτήρια της Βασιλείας του Θεού¹⁸, γεγονός από το οποίο απορρέει η πολιτική σημασία και ο πολιτικός ρόλος της Εκκλησίας. Για παράδειγμα η Λειτουργία της Εκκλησίας κρίνει τον κόσμο αφού κατ'αυτήν εκφαίνεται το κοινοτικό ιδεώδες που υπερβαίνει κάθε εθνική, γλωσσική, ιδεολογική ή κοινωνιολογική έννοια της κοινότητας¹⁹. Και ενώ η Εκκλησία δεν είναι εκ του κόσμου τούτου, ζει εν τω κόσμω τούτω και η σωτηριολογική της αποστολή της απαγορεύει να εγκαταλείψει τον κόσμο ή να επιβάλλει την κυριαρχία της πάνω του, ενώ της επιβάλλει να τον μεταμορφώσει εις «πόλιν καινήν» (Αποκ.21,2). Εδώ έγκειται ο πολιτικός της ρόλος. Η «καινή πόλις» οικοδομείται με την ελεύθερη θέληση και συμμετοχή των πολιτών, ως κοινωνία των πιστών και στο πλαίσιο μιας αγαπητικής σχέσης που έχει ως πρότυπο τον Τριαδικό αγαπητικό τρόπο ζωής. Έτσι η Εκκλησία δεν φροντίζει μόνο για την ειρήνη, τη δικαιοσύνη, την ευημερία, αλλά για τον ίδιο τον άνθρωπο. Φροντίδα της είναι ο άνθρωπος να γίνει τέλειος άνθρωπος - να Χριστοποιηθεί²⁰ και να έλθει στη γη η Βασιλεία του Θεού.

Ως εκ τούτου αντιλαμβάνεται κανείς ότι η άποψη που χωρίζει την Εκκλησία από τον κόσμο και ταυτίζει την σωτηρία με μια αφηρημένη κατάσταση πέραν του τάφου, όχι μόνο παρερμηνεύει αλλά και διαστρεβλώνει την Ορθόδοξη πίστη και την Ορθόδοξη παράδοση. Πιστεύω ακράδαντα ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία εκφέροντας τον κριτικό της λόγο έναντι των ατομικών δικαιωμάτων οφείλει να συμβάλλει στον εξανθρωπισμό τους, όπου αυτή με τη δική της οπτική εντοπίζει την απανθρωπία τους. Αυτό σημαίνει ότι οι διακηρύξεις των ατομικών δικαιωμάτων αποτελούν αφετηριακές διατυπώσεις οι οποίες πρέπει να προχωρήσουν πιο πέρα ώστε να μην οδηγηθούμε στην αυταπάτη ότι αρκεί η αποδοχή των διακηρύξεων για να εξασφαλιστεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Μέσα στις διακηρύξεις περί δικαιωμάτων διαφαίνεται μια υπεραισιοδοξία η οποία όμως στην πράξη αποδεικνύεται μάταιη, αφού έχει κατανήσει σιωπηρό «δικαίωμα» των ισχυρών να καταπατούν τα δικαιώματα των αδυνάτων. Όλοι μιλούν για δικαιώματα του ανθρώπου και όλοι, όταν μπορούν, τα παραβιάζουν. Διαβλέπουμε σε όλες τις πτυχές της καθημερινής μας ζωής τη δύναμη της παράβασης, δηλαδή της αμαρτίας. Από τη στιγμή που ο άνθρωπος έπαψε να αναγνωρίζει στο πρόσωπο του πλησίον την εικόνα του Θεού, η εχθρότητα, ο ανταγωνισμός και η κοινωνική

18 Πατρώνος, Γ. *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού* (Αθήνα 2002) σ.146

19 Κοκοσαλάκης, Ν. Ορθοδοξία και πολιτική στο: *Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου*, τόμ.Β' (Πάτρα: εγχειρίδιο Ε.Α.Π 2002) σ.176.

20 Νέλλας, Π. *Ζών θεούμενον* (Αθήνα 1992) σ. 22

αδικία χαρακτηρίζουν τη ζωή μας. Η υπέρβαση όμως αυτών των αλλοτριωτικών φαινομένων επιτελείται στο Σώμα του Χριστού, όπου δικαιώνεται η ισότητα και η ελευθερία των ανθρώπων και χάρις στην αγάπη καταργούνται οι φυλετικές διακρίσεις και υπερπηδώνται τα οποιαδήποτε όρια τα οποία εγκλωβίζουν τον άνθρωπο σε ιδεολογικά και φυλετικά σχήματα.

Η έννοια της «κοινωνίας» υπογραμμίζει το γεγονός ότι τα δικαιώματα κάθε ανθρώπου σχετίζονται με τα δικαιώματα των άλλων. Είναι αναγκαία η αλληλεξάρτηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων διότι η απομόνωση των πρώτων από τις αντίστοιχες υποχρεώσεις κινδυνεύει να καταστρέψει τα ίδια τα δικαιώματα, αφού χάνεται η ισορροπία. Ο μονομερής τονισμός των δικαιωμάτων μπορεί να οδηγήσει σε έναν άρρωστο ατομισμό²¹ και εξάλλου διευκολύνει την κατάχρησή τους. Επίσης είναι ξεκάθαρη η ανάγκη εναρμόνισης των ατομικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων. Τη σωστή σχέση τους καθορίζει η ευαγγελική ρήση: «αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν» (Μάρκ.12,31) προσδιορίζοντας την υπέρβαση του Εγώ και του Εσύ, ώστε να ανυψωθούν σε κοινωνία προσώπων. Σε μια εποχή όπου τα ατομικά δικαιώματα ειδωλοποιούνται, η Ορθόδοξη σκέψη τονίζει το δικαίωμα του ανθρώπου να θυσιάζει ελεύθερα, ακόμα και τα «δικαιώματά του» για χάρη της αγάπης. Ουσιαστικά η αγάπη είναι εκείνη που υπερβαίνει τα στενά όρια των νομικών πλαισίων και που χαρίζει ελευθερία από οποιοδήποτε ανθρώπινο νόμο: «Πλήρωμα ουν νόμου η αγάπη» (Ρωμ.13,10). Το αίτημα για την ελευθερία του ανθρώπου στην Ορθόδοξη ζωή είναι αίτημα που αφορά την εσωτερική ελευθερία²². Η επιδίωξη αυτής της εσωτερικής ελευθερίας εξυπηρετείται από τον ασκητικό τρόπο ζωής και απαλλάσσει τον άνθρωπο από την ιδιοτελεία του, την απειλή του ίδιου του «εγώ του». Φαίνεται τελικά ότι τα δικαιώματά μας δεν κινδυνεύουν μόνο από την αυθαιρεσία των άλλων, αλλά και από τον ίδιο τον εαυτό μας όταν συμπεριφέρεται με παρορμήσεις που δεν ελέγχονται. Απέναντι στην απολυτοποίηση του ατομικού δικαιώματος ορθώνεται η άλλη ευαγγελική ρήση: «Για να βρεις τον εαυτό σου, πρέπει να τον θυσιάσεις» (Ματθ.16,24) με ομολογουμένως απελευθερωτική πνοή. Πρόκειται για την διαμετρικά αντίθετη άποψη στη νοοτροπία του απόλυτου δικαιώματος, η οποία υπαγορεύει την ελεύθερη άρση ενός προσωπικού σταυρού. Η βίωση του σταυρού, βίωση ελευθερίας και αγάπης, καθίσταται η μέθοδος για την ανάπτυξη της παγκόσμιας ισότητας και αδελφοσύνης.

Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να σημειωθεί ότι η Ορθόδοξη παράδοση υπερβαίνει κατά πολύ τον ορίζοντα των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Αρχικά μπορεί να διασφαλίζει τις «θύρες διαφυγής» και παραβιάσής τους, αφού εντοπίζει το ενδιαφέρον της όχι σε νομικές κατασκευές αλλά στο πως τα ατομικά δικαιώματα

21 Βλάχου, Ι. *Το πρόσωπο στην Ορθόδοξη Παράδοση* (Αθήνα1999) σ.153

22 Ζηζιούλας, Ι. Από το Προσώπειον εις το Πρόσωπον. Η συμβολή της Πατερικής Θεολογίας εις την έννοιαν του Προσώπου. Στο: *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος*. (Θεσ/κη1977) σ.304.

θα γίνουν μέσα στην ανθρώπινη ζωή βιωματικές πραγματικότητες. Εφόσον ρίζα του κακού παραμένει ο εγωϊσμός, έχει σημασία πλέον η καλλιέργεια της προσωπικής συνείδησης και ευθύνης, ώστε ο καθένας να γίνεται «φρούριο αντιστάσεως» κατά της παραβίασης των δικαιωμάτων γύρω του. Περαιτέρω δίνει τη δυνατότητα διεύρυνσης του ορίζοντα των δικαιωμάτων του ανθρώπου προς άλλα σημαντικότερα, για παράδειγμα το δικαίωμα να αγαπήσει και να αγαπηθεί,²³ το δικαίωμα να αναζητήσει την αληθινή του φύση, να αναπτύξει την εσωτερική του ελευθερία, κυρίως δε να γίνει αυτό για το οποίο έχει πλαστεί: Υιός Θεού κατά χάρη.

Συνάγεται λοιπόν ως συμπέρασμα ότι τα ατομικά δικαιώματα, χωρίς να απολυτοποιηθούν, μπορούν να γίνουν εφελκυστικό ώστε να κατακτήσουμε το «δέον» που ταυτίζεται με την τελείωση του ανθρώπου. Μέσα από αυτό το πνεύμα προκύπτει η ανάγκη για την Ορθόδοξη θεολογία να λάβει αφορμές από τις σύγχρονες κοινωνικοπολιτικές ζυμώσεις και αναζητήσεις, περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ώστε με βάση τις Βιβλικο-Πατερικές της πηγές να επαναπροσδιορίσει τη μαρτυρία της. Οφείλει να είναι οπωσδήποτε κριτική απέναντι στις ιστορικές μεταλλαγές και να αναζητά διαρκώς κάτι περισσότερο - πληρέστερο. Επειδή ποτέ καμιά διακήρυξη δεν μπορεί να είναι τελειωτική, χρειάζεται να βρίσκεται σε ετοιμότητα για να συμβάλει στην αναμόρφωση και αναθεώρηση προς το πληρέστερο των νομικών και πολιτικών κατασκευών της κοινωνίας. Και τούτο γίνεται εφικτό μέσα στην εμπειρία της πίστης και λειτουργικής ζωής με την οποία έχει δυνατότητα να εμπνέει, να βοηθά σε εσωτερική επανατοποθέτηση και μετάνοια και να επηρεάζει την ανθρώπινη συνείδηση για συμμόρφωση στις βασικές αρχές της ελευθερίας, της ισότητας, της αξιοπρέπειας, της αδελφοσύνης. Τέλος η αποδοχή του κάθε ανθρώπου με βαθύ σεβασμό της ελευθερίας του, δίνει ευκολία αναστροφής με «άλλους» ανθρώπους, προθυμία πραγματικής συνεργασίας για την παγκόσμια αποδοχή και υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αρμόζει στην Ορθοδοξία, να κρατά το τιμόνι των παγκόσμιων εξελίξεων και όχι να πατά φρένο ή να αρνείται να μπει στην «αμαξοστοιχία» λόγω φόβου.

4. Συμπεράσματα

Τα ατομικά δικαιώματα προϋποθέτουν κληρονομιά Χριστιανική: Όλοι οι άνθρωποι ανεξάρτητα από φυλή, χρώμα, γλώσσα, μόρφωση, είναι προικισμένοι με την αξιοπρέπεια της θεϊκής τους καταγωγής και όλοι ως παιδιά του Θεού είναι αδελφοί μεταξύ τους.

Κάθε απόπειρα εξέτασης των ατομικών δικαιωμάτων από Ορθόδοξη σκοπιά θα πρέπει να γίνεται μέσα από το πρίσμα των διαπιστώσεων: α) Οι

23 Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας, *Παγκοσμότητα και Ορθοδοξία*⁵ (Αθήνα 2004)σ.84.

διακηρύξεις ρυθμίζουν τη ζωή του ανθρώπου ως πολιτικού όντος και επιβάλλουν τις θεσπίσεις τους με νομικό καταναγκασμό. β) Για την Εκκλησία ισχύει το «απόδοτε τα Καίσαρος Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ» και επιμένει στην εσωτερική μεταμόρφωση των ανθρώπων.

Η αρνητική κριτική που γίνεται στα ατομικά δικαιώματα αφορά: α) Στην ατομοκεντρική τους λογική η οποία αγνοεί την προσωπική ετερότητα, κατοχυρώνει την αυτοτέλεια του ατόμου και εξυπηρετεί την συνεταιριστική σύμπραξη. β) Στην λογική της ατομικής ωφελιμότητας, η οποία κατασφαλίζει τη χρησιμότητα και παραγκωνίζει την αλήθεια και γνησιότητα του ανθρώπου. γ) Στην κτητική - διαχειριστική εκδοχή της ελευθερίας σύμφωνα με την οποία η ελευθερία του ατόμου περιορίζεται στα όρια της αυτοτέλειάς του.

Παρά τη σύγχρονη απολυτοποίηση – ειδωλοποίησή τους, η Ορθόδοξη οπτική μπορεί να τα θεωρήσει μόνο ως αφετηρία περαιτέρω διεύρυνσής τους προς άλλα δικαιώματα όπως της αγάπης και το δικαίωμα να γίνει ο άνθρωπος θεός. Στο πλαίσιο αυτό η Ορθόδοξη θεολογία μπορεί να συμβάλλει με βάση τις κοινωνικές της παραδόσεις και την ιδέα του προσώπου, στην υπέρβαση του κοινωνικού ελλείμματος των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ατομικιστικής συρρίκνωσής τους, η οποία συνιστά τη σύγχρονη «απανθρωπία του δικαιώματος».

Είναι αναγκαίο η Ορθοδοξία να άρει την αντιπαράθεσή της με τη Νεωτερικότητα ώστε δημιουργικά να μπορέσει να εμπνεύσει και να συνεργαστεί στη σύγχρονη πολυπολιτισμική πραγματικότητα για την παγκόσμια αποδοχή και υπεράσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων

Βιβλιογραφία

- Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας. *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*.⁵ Αθήνα 2004.
- Βλάχος, Ι. *Το πρόσωπο στην Ορθόδοξη Παράδοση*. Αθήνα 1999
- Βουλγαράκης, Η. *Χριστιανισμός και Κόσμος*. Αθήνα 1993
- Γιανναράς, Χρ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος*. Αθήνα 1998.
- Γιαννουλάτος, Α. *Ιεραποστολή στα βήματα του Χριστού*. Αθήνα 2006
- Ευδοκίμωφ, Π. *Η Ορθοδοξία*. Θεσσαλονίκη 1972
- Ζηζιούλας, Ι. Από το Προσωπείον εις το Πρόσωπον. Η συμβολή της Πατερικής Θεολογίας εις την έννοιαν του Προσώπου. Στο: Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος. Θεσ/κη 1977
- Ζηζιούλας, Ι. *Ευχαριστίας Εξεμπλάριον*. Μέγαρα 2006
- Κοκοσαλάκης, Ν. «Ορθοδοξία και πολιτική» στο: *Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου*. Τόμ.Β'. Πάτρα: εγχειρίδιο Ε.Α.Π.2002.
- Νέλλας, Π. *Ζώνον θεούμενον*. Αθήνα 1992
- Πατρώνος, Γ. *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*. Αθήνα 2002
- Φλωρόφσκυ, Γ. *Το Σώμα του ζώντος Χριστού*. Αθήνα 1999

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέων

Ο κ. **Κυριακούλοπουλος Ευάγγελος** είναι πτυχιούχος της Θεολογικής Σχολής Αθηνών, έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στο ΕΑΠ και έχει πλούσιο συγγραφικό έργο. Έχει παρακολουθήσει e-learning επιμορφωτικά προγράμματα στο ΕΚΠΑ και έχει μια σειρά ανακοινώσεων εκπαιδευτικών θεμάτων σε Συνέδρια. Σήμερα είναι καθηγητής και υποδιευθυντής στο Πειραματικό Λύκειο του Πανεπιστημίου Πατρών. Στοιχεία Επικοινωνίας:: **vaggeliskyriak@yahoo.gr**.

Η κ. **Καννά Ελένη** είναι πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών και έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Πατρών (Παιδαγωγικό Τμήμα). Έχει παρακολουθήσει επιμορφωτικά σεμινάρια και έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις σε αρκετά επιστημονικά συνέδρια. Επίσης έχει κάνει τη φιλολογική επιμέλεια εκδόσεων. Εργάζεται ως φιλόλογος στο Πειραματικό Λύκειο του Πανεπιστημίου Πατρών. Στοιχεία Επικοινωνίας: **elenikana@gmail.com**.

Σταυρόπουλος Αναστάσιος Αθ.

Fake News και Δημοκρατία: Η Επικοινωνία στην Ψηφιακή Εποχή

Περίληψη

Στην συγκεκριμένη εργασία γίνεται η προσέγγιση και ανάλυση της λειτουργίας της επικοινωνιακής διαδικασίας στη νέα ψηφιακή πραγματικότητα. Ειδικότερα προσεγγίζεται το φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων (fake news) μέσω των νέων μέσων επικοινωνίας (social media), καθώς και της επίπτωσης που έχουν στη λειτουργία τόσο των ίδιων των μέσων και της αξιοπιστίας τους, όσο και στη λειτουργία της δημοκρατίας.

Με την ανάλυση των παραμέτρων των σύγχρονων μορφών επικοινωνίας, και με τη συγκριτική ανάλυση της λειτουργίας των μέσων επικοινωνίας, παραδοσιακών και νέων, προσεγγίζεται ένα νέο φαινόμενο που σταδιακά φαίνεται, έως ένα βαθμό, να παγιώνεται, δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα λειτουργίας και αξιοπιστίας της δημοκρατίας, ενώ προτείνονται δράσεις για την αντιμετώπισή του.

Λέξεις κλειδιά: Μέσα Επικοινωνίας, Κοινωνικά Μέσα Επικοινωνίας, Social Media, Ψευδείς ειδήσεις, Fake News, Δημοκρατία, Καλές Πρακτικές, Μηντιακός Γραμματισμός

Fake News and Democracy: Communication in a Digital Era

Abstract

The present study approaches and analyses the function of communication in the new digital reality. More specifically, it scrutinizes the phenomenon of fake news dispersed via social media, as well as the effect that this news has on all, the social medial themselves, their credibility and on democracy. Through the analysis of the parameters of the modern forms of communication and via the comparative analysis of the functioning of traditional and contemporary means of communication this new form of communication, which seems to be establishing itself creating serious problems in the functioning and credibility of democracy, is approached. Simultaneously solutions are proposed to counter these negative effects.

Key words: Media, Social Media, Fake News, Democracy, Good Practices, Media Literacy

1. Εισαγωγή

Όταν ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ, απέπεμψε με ένα tweet, τον Υπουργό Εξωτερικών της χώρας, Ρεξ Τίλερσον¹, ανακοινώνοντας ταυτόχρονα την ανάληψη των νέων καθηκόντων σε μία νευραλγική και κρίσιμη στιγμή για την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, τη θέση του Υπουργού Εξωτερικού, τον Mike Pompeo², διευθυντή της CIA, είχε συντελεστεί ήδη η... επικοινωνιακή και πολιτική ανατροπή, στον τρόπο που ακόμη και οι παγκόσμιοι ηγέτες χρησιμοποιούν τα νέα μέσα επικοινωνίας!

Tweet 1: Η επιλογή Pompeo από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ όπως ανακοινώθηκε στο Twitter.

[Donald J. Trump](#)

[@realDonaldTrump](#)

1 Αναλυτικά η είδηση της αποπομπής και όλες οι αναφορές στο twitter του Προέδρου των ΗΠΑ στον επίσημο λογαριασμό του στο twitter εδώ: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/973540316656623616> (προσπελάστηκε στις 26/03/2018).

2 Η τοποθέτηση Pompeo ως νέου Υπουργού Εξωτερικών, με ατζέντα μάλιστα που περιλαμβάνει όλα τα κρίσιμα θέματα της διεθνούς πολιτικής, όπως Ρωσία, Βόρεια Κορέα, Βενεζουέλα και Συρία, έλαβε την έγκριση της Γερουσίας στις 26 Απριλίου 2018, με πλειοψηφία 57-42 ψήφων. Δες περισσότερα στο: «Ο Μάικ Πομπέο νέος υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ». Στο: <http://gr.euronews.com/2018/04/26/mike-pompeo-neos-ipourgos-eksoterikwn-twn-usa> (προσπελάστηκε στις 27/04/2018).

Mike Pompeo, Director of the CIA, will become our new Secretary of State. He will do a fantastic job! Thank you to Rex Tillerson for his service! Gina Haspel will become the new Director of the CIA, and the first woman so chosen. Congratulations to all!

[3:44 PM - Mar 13, 2018](#)

41,280 Retweets 123,299 Likes

Όπως μάλιστα μπορεί να διαπιστωθεί η ανακοίνωση της αποπομπής συγκέντρωσε σε πολύ λίγο χρονικό διάστημα μια εκπληκτική διαδραστικότητα, αφού έλαβε 41.280 ανακοινοποιήσεις (retweets), 123.299 θετικές απόψεις (likes), ενώ 40.000 άνθρωποι σχολίασαν την απόφασή αυτή στον επίσημο λογαριασμό του Προέδρου των ΗΠΑ στο twitter, καθιστώντας το νέο μέσο ως τη νέα, δυναμική, άμεση, διαδραστική, και πολλά υποσχόμενη de facto μορφή επικοινωνίας της πολιτικής εξουσίας με το νέο κοινό: το ψηφιακό...

Εξίσου όμως «ανατρεπτικό» και κυριολεκτικά εκτός οποιουδήποτε διπλωματικού και πολιτικού πρωτοκόλλου ήταν το tweet³ που αφορούσε την πιθανή εμπλοκή της χώρας του στις επιχειρήσεις στη Συρία: **«Η Ρωσία ορκίζεται ότι θα καταρρίψει όλους τους πυραύλους με στόχο τη Συρία. Ετοιμάσου Ρωσία γιατί [οι πύραυλοι] θα έρθουν, νέοι και “έξυπνοι!”. Δεν θα έπρεπε να είστε εταίροι μ’ ένα Κτήνος που σκοτώνει με αέρια το λαό του και το απολαμβάνει!»**⁴.

Στη νέα λοιπόν ψηφιακή επικοινωνιακή και ειδικότερα πολιτική πραγματικότητα, η οποία σταδιακά φαίνεται να αποκτά περισσότερα μόνιμα χαρακτηριστικά, ως μηχανισμός και διαδικασία μεταξύ των δρώντων υποκειμένων, η επικοινωνία διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο. Άλλωστε, είναι η πληροφορία που όταν είναι εύκολα προσιτή και προσβάσιμη τείνει να κυριαρχεί στις κρίσεις, τις απόψεις και ενδεχομένως, κυρίως, στις αποφάσεις⁵.

2. Fake News: Η νέα πραγματικότητα

Ο όρος fake news ανακηρύχθηκε η λέξη της χρονιάς για το 2017 από το λεξικό Collins⁶, το οποίο έδωσε στη δημοσιότητα την σχετική λίστα που καταρτίζει ετησίως, σημειώνοντας ότι θα συμπεριλάβει τον όρο στην επόμενη έντυπη έκδοσή του. Ο ορισμός που δίνει το λεξικό στο fake news είναι: «ψευδείς, συχνά εντυπωσιακές, πληροφορίες που διαδίδονται υπό το πρόσχημα της είδησης».

3 Με τον όρο tweet αναφέρονται όλες οι αναρτήσεις στη χρονογραμμή (timeline) του δημοφιλούς μέσου κοινωνικής δικτύωσης, του twitter.

4 Συρία: Έσπειρε τον πανικό ο Τραμπ με το tweet του». Στο: <http://www.pagenews.gr/134906/syria-espeire-ton-paniko-o-tramp-me-to-tweet-toy> (προσπελάστηκε στις 27/04/2018).

5 Iyengar, S. (1991). *Is Anyone Responsible? How tv frames political issues*. Chicago. The Chicago University Press.

6 Τσαουσάκης, Η.- Κωνσταντοπούλου, Ζ. (2018). 2018... Καλώς ορίσατε στον θαυμαστό κόσμο των Fake News. Στο: <http://www.insider.gr/apopseis/vlogs/71992/2018-kalos-orisate-ston-thaymasto-kosmo-ton-fake-news> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

Σύμφωνα με τους λεξικογράφους του Collins, η χρήση του όρου αυξήθηκε κατά 365% το 2016! Ο όρος fake news άρχισε να γίνεται δημοφιλής, όταν η Hillary Clinton δήλωσε πως έχασε στις Αμερικάνικες εκλογές του 2016 εξαιτίας της διασποράς ψευδών ειδήσεων που κοινοποίησε η επικοινωνιακή ομάδα του Donald Trump. Συγκεκριμένα, στην ομιλία της δήλωσε «πως η τάση των fake news έχουν συνέπειες στον πραγματικό κόσμο» και πώς έχουν την δύναμη να «ανεβάζουν και να κατεβάζουν» κυβερνήσεις⁷.

Εκτός όμως από το λεξικό Collins, η λέξη που επιλέχθηκε από το λεξικό της Οξφόρδης ως «λέξη της χρονιάς» 2016 ήταν η λέξη «post-truth», η «μετά-αλήθεια», η επικράτηση δηλαδή στην κοινή γνώμη, μιας πραγματικότητας που πηγάζει από προσωπικές πεποιθήσεις ή συναισθήματα κι όχι από αντικειμενικά γεγονότα⁸. Εξηγώντας μάλιστα τους λόγους που έγινε η επιλογή της συγκεκριμένης λέξης, η επιτροπή σύνταξης του λεξικού, αναφέρει πως κυριότερη αιτία αποτέλεσε η συμβολή της μετά-αλήθειας στις προεκλογικές εκστρατείες των αμερικανικών προεδρικών εκλογών του Νοεμβρίου 2016 καθώς και το βρετανικό δημοψήφισμα για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση⁹.

Η υπόθεση των fake news δομήθηκε όταν έφηβοι από το Veles της ΠΓΔΜ έγιναν πλούσιοι διαδίδοντας ψεύτικες ειδήσεις για τον Donald Trump. Όσα περισσότερα κλικ έκαναν οι αναγνώστες στον ιστότοπο που οι έφηβοι είχαν ανεβάσει την ψεύτικη είδηση, τόσα περισσότερα χρήματα κέρδιζαν. Πρόκειται για την τακτική του «clickbait», δηλαδή τις ειδήσεις-δόλωμα προκειμένου να αποσπαστούν-επιτευχθούν όσο γίνεται περισσότερα κλικ. Έτσι αυτό αποτελεί κίνητρο για ν' αποφασίσει κάποιος να γράψει και να διαδώσει μια ψεύτικη είδηση, ακριβώς επειδή είναι κάτι που θα του αποφέρει χρήματα.¹⁰ Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής περισσότερες από 100 ιστοσελίδες εντοπίστηκαν τις τελευταίες εβδομάδες της προεκλογικής περιόδου των ΗΠΑ, οι οποίες παρήγαγαν ψεύτικα νέα. Ο Tambini¹¹ υποστηρίζει ότι ο όρος μπορεί ίσως να σχετίζεται «με ένα φάσμα φαινομένων: αφενός από σκοπίμως παραπλανητικές απόπειρες υπονόμησης των εκλογών ή της εθνικής ασφάλειας και αφετέρου ως οποιαδήποτε άποψη που αμφισβητεί την επικρατούσα ομαδική σκέψη». Η σκόπιμη διαστρέβλωση των

7 Τσαουσάκης, Η., Κωνσταντοπούλου, Ζ. (2018). 2018... Καλώς ορίσατε στον θαυμαστό κόσμο των Fake News. Στο: <http://www.insider.gr/apopseis/vlogs/71992/2018-kalos-orisate-ston-thaymasto-kosmo-ton-fake-news> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018),

8 «Word of the Year 2016 is...». Στο: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

9 Παπούλιας, Γ. (2017). *ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ «ΜΕΤΑ-ΑΛΗΘΕΙΑΣ» (POST-TRUTH) ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΨΕΥΔΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ (FAKE NEWS) ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ, ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΟΥ ΛΑΙΚΙΣΜΟΥ. ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ*. σ.σ. 3-4.

10 Τσαουσάκης, Η., Κωνσταντοπούλου, Ζ. (2018). 2018... Καλώς ορίσατε στον θαυμαστό κόσμο των Fake News. Στο: <http://www.insider.gr/apopseis/vlogs/71992/2018-kalos-orisate-ston-thaymasto-kosmo-ton-fake-news> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

11 Tzogopoulos, N. (2017). «Dealing with Fake News: Challenges and Opportunities». Potsdam: M100 Sanssouci Colloquium 2017. Στο: <http://www.m100potsdam.org/en/dr-george-n-tzogopoulos-dealing-with-fake-news-challenges-and-opportunities/> (προσπελάστηκε στις 14/05/2018).

ειδήσεων και η διάδοσή τους μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής. Η δύναμη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως κύριας πηγής πληροφόρησης εξαπλώνεται σε πολλές χώρες και όπως θα διαπιστωθεί τείνει να υποκαταστήσει πολλές φορές τα επίσημα θεσμικά κανάλια και δίκτυα ενημέρωσης.

2.1. Η ιστορική διαδρομή του φαινομένου

Παρά τα όσα θρυλούνται, λόγω της ραγδαίας ψηφιοποίησης και του διαρκώς επιταχυνόμενου «εξ-εικονισμού» του επικοινωνιακού και πολιτικού περιβάλλοντος¹², οι ψευδείς ειδήσεις δεν αποτελούν τόσο νέο φαινόμενο. Από την αρχαιότητα και την αμφισβήτηση του κορυφαίου ιστορικού του αρχαίου κόσμου Ηρόδοτου από τον Πλούταρχο, ο οποίος τον κατηγορήσε ότι στις «Ιστορίες» του είχε ψευδείς ειδήσεις¹³ και τον Οκταβιανό που τα αξιοποίησε για να νικήσει και στον τομέα της φήμης τον Μάρκο Αντώνιο στη μάχη για τη διαδοχή του Ιούλιου Καίσαρα¹⁴, έχουν περάσει αρκετοί αιώνες όπου τα fake news, αποτελούσαν συνήθη πρακτική, προκειμένου να δημιουργηθούν εσφαλμένες εντυπώσεις και η εκάστοτε πολιτική εξουσία να επιτύχει τις επιδιώξεις της.

Έτσι από την αρχαιότητα και την εποχή της ανάπτυξης και κυριαρχίας του τύπου, όπου σε πολλές χρονικές στιγμές της ιστορίας οι ψευδείς ειδήσεις διαδραμάτισαν κομβικό ρόλο¹⁵, έχουμε φτάσει στη σύγχρονη επικοινωνιακή πραγματικότητα, όπου καθίσταται πλέον δυσχερές να διακρίνει κάποιος την πραγματικότητα, έστω και με τους αναπαραστατικούς μηχανισμούς της μεσοποίησής της, από την κατακλυσμιαία επέλαση των fake news. Από την εποχή λοιπόν της σφαγής στην Τιμισοάρα¹⁶ (1989), του πολέμου στο Ιράκ, με τον

12 Σταυρόπουλος, Α. (2016). Πολιτική Συμμετοχή και Πολιτική Εκπροσώπηση: Η Δημοκρατία την εποχή της κυριαρχίας της Επικοινωνίας. *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ.3/2016, σ.σ.7-34. Στο: <http://politika.inpatra.gr/> (προσπελάστηκε στις 14/05/2018).

13 Holland, T. (2017). *A 2,500th Birthday for the Father of History—and Fake News*. Στο: <https://www.wsj.com/articles/a-2-500th-birthday-for-the-father-of-history-and-fake-news-1490884822> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

14 Ουσιαστικά του προσήψε ότι θα παρέδιδε τη Ρώμη στην Κλεοπάτρα, όπως επίσης ότι ήταν μέθυσος και γυναικάς. Δες περισσότερα στο: Χαϊκάλης, Σ. (2017). «Ψευδείς ειδήσεις»: από τον Ηρόδοτο μέχρι τον Τραμπ. Στο: <http://www.lifo.gr/articles/opinions/152202> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

15 Η περίπτωση Γκαίμπελς είναι μνημειώδης και έχει καταγραφεί στην συλλογική ιστορική, κοινωνική και πολιτική μνήμη.

16 Το Δεκέμβριο του 1989 ο κόσμος συγκλονίζεται από την εξέγερση των Ρουμάνων κατά του δικτάτορα Νικολάε Τσαουσέσκου. Στις 17 Δεκεμβρίου, από πρακτορείο σε πρακτορείο κυκλοφορεί η ειδηση για σφαγή εκατοντάδων διαδηλωτών στους δρόμους της πόλης Τιμισοάρα. Κανάλια και εφημερίδες περιέγραφαν με συγκλονιστικές λεπτομέρειες τη σφαγή. Μια δημοσιογραφική πηγή μάλιστα κάνει λόγο για 4632 πτώματα και κανένας δεν διερωτήθηκε πώς κάποιος έκατσε να μετρήσει με τέτοια ακρίβεια τόσα κορμιά πεσμένα στους δρόμους. Η παραπληροφόρηση σφραγίστηκε και με εικόνες από ομαδικούς τάφους. Αλλά κανένας δεν πρόσεξε ότι τα πτώματα που εμφανίζονταν στις εικόνες ήταν σε προχωρημένη σήψη. Όπως αποδείχθηκε τελικά τα πτώματα προέρχονταν από ένα νεκροταφείο για απόρους, όπου δεν υπήρχε πρόβλεψη για ατομικά μνήματα. Όσο για την εξέγερση στη Τιμισοάρα, η πραγματικότητα ήταν εξ ίσου τραγική, χωρίς τις υπερβολές της προπαγάνδας, με τους 72 νεκρούς και τους 153 τραυματίες. Βλ. περισσότερα στο: Ξενάριος, Χ. (2014).

κορμοράνο που ήταν βουτηγμένος στο πετρέλαιο¹⁷ και προσπαθούσε να επιβιώσει (1991), του βιασμού της καλόγριας στη Βοσνία¹⁸ (1994) και των Ιρακινών που πετούσαν τα νεογέννητα από τις θερμοκοιτίδες¹⁹ (1991), έχουμε φτάσει στη σημερινή ανεξέλεγκτη πολλές φορές αναπαραγωγή των ψευδών ειδήσεων.

Η παραδοσιακή κυριαρχία των έντυπων και ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας, παραχωρώντας τη θέση της, λόγω της ραγδαίας τεχνολογικής ανάπτυξης, στις σύγχρονες μορφές των νέων μέσων επικοινωνίας, όπως είναι τα social media, ουσιαστικά «άνοιξε» την κερκόπορτα στην αυξανόμενη διείσδυση και αναπαραγωγή των ψευδών ειδήσεων.

3. Μεθοδολογία

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας εξετάζεται η τυπολογία της χρήσης του δημοφιλούς μέσου κοινωνικού δικτύωσης, του twitter, από τους ηγέτες που με τις αποφάσεις τους οριοθετούν το πλαίσιο λειτουργίας της παγκόσμιας γεωπολιτικής δυναμικής. Τα νέα μέσα επικοινωνίας με βάση τα πρόσφατα διεθνή ερευνητικά δεδομένα, ευνοούν λόγω της αμεσότητας και της έντονης διαδραστικότητάς τους, αλλά και της δυνατότητας χρήσης ειδικών αλγορίθμων,

Προπαγάνδα: Τόσο παλιά όσο ο πόλεμος. Στο: <http://www.thetoc.gr/diethni/article/propaganda-toso-palia-oso-o-polemos> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

17 Στα τέλη Ιανουαρίου του 1991, ο κόσμος συγκλονίστηκε και πάλι. Αυτή τη φορά μέσω τηλεόρασης. Εκείνες τις μέρες οι ιρακινές δυνάμεις εγκατέλειπαν το Κουβέιτ κακήν κακώς. Ο Σαντάμ Χουσεΐν είχε δώσει εντολή να καταστραφούν όλες οι πετρελαιοπηγές του εμιράτου. Η φωτογραφία του CNN με τον κορμοράνο βουτηγμένο στο πετρέλαιο να προσπαθεί να επιζήσει στα μολυσμένα νερά του Περσικού Κόλπου, πέτυχε το σκοπό του. Αυτή η εικόνα, μαζί με άλλες ανάλογες έγιναν το σύμβολο της απανθρωπιάς του Σαντάμ Χουσεΐν. Λίγους μήνες αργότερα, κι όταν πια ο στόχος της προπαγάνδας είχε επιτευχθεί, ορνιθολόγοι αποκάλυψαν ότι Γενάρη μήνα, την περίοδο της Ιρακινής αποχώρησης από το Κουβέιτ δεν υπήρχε περίπτωση να υπάρχουν κορμοράνοι στον Περσικό Κόλπο. Ένας δημοσιογράφος παραδέχθηκε ότι οι κορμοράνοι που ανήκαν σε ζωολογικό κήπο, είχαν περιλουστεί επίτηδες με πετρέλαιο για τις ανάγκες της φωτογράφισης... και της προπαγάνδας. Βλ. περισσότερα στο: Ξενάριος, Χ. (2014). *Προπαγάνδα: Τόσο παλιά όσο ο πόλεμος.* Στο: <http://www.thetoc.gr/diethni/article/propaganda-toso-palia-oso-o-polemos> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

18 Τον Απρίλιο του 1994 οι Ιταλικές εφημερίδες έδωσαν την «είδηση» που συντάραξε τον κόσμο, μεσούντος του εμφυλίου πολέμου στη Βοσνία. Η αδελφή Λούσι, μια καλόγρια είχε βιαστεί από σέρβους μαχητές. Λίγα χρόνια αργότερα αποδείχθηκε ότι η μοναχή ήταν ένα κατασκευασμα. Την ιστορία επινόησε ένας ιερέας ο Άλφρεντ Κοντράν. Σκοπός του ήταν να γράψει ένα μυθιστόρημα, που κατέληξε να γίνει «είδηση» για χάρη της αντισερβικής προπαγάνδας. Βλ. περισσότερα στο: Ξενάριος, Χ. (2014). *Προπαγάνδα: Τόσο παλιά όσο ο πόλεμος.* Στο: <http://www.thetoc.gr/diethni/article/propaganda-toso-palia-oso-o-polemos> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

19 Λίγο καιρό μετά την Ιρακινή εισβολή στο Κουβέιτ, στην Ουάσινγκτον, ενώπιον της επιτροπής του Κογκρέσου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, εμφανίστηκε μια κοπέλα που συγκλόνισε με την κατάθεσή της. Η Ναΐρα (μόνο το μικρό της όνομα ακούστηκε στην κατάθεση) με κλάματα περιέγραψε το πως οι άγριοι ιρακινοί στρατιώτες εισέβαλαν σε ένα μαιεντήριο στο Κουβέιτ και πετούσαν τα νεογέννητα από τις θερμοκοιτίδες για να τις στείλουν στη Βαγδάτη. Ο κόσμος συγκλονίστηκε και βεβαιώθηκε για την βαρβαρότητα των Ιρακινών. Δυο χρόνια αργότερα, το Κουβέιτ είχε απελευθερωθεί και η ώρα την αλήθειας έφτασε. Το επίθετο της Ναΐρα ήταν *αλ Σαμπάχ* και ήταν κόρη του Σαούντ *αλ-Σαμπάχ*, πρεσβευτή του Κουβέιτ στην Ουάσινγκτον. Η κατάθεσή της οργανώθηκε από μια εταιρία δημοσίων σχέσεων με την επωνυμία «Πολίτες για την Απελευθέρωση του Κουβέιτ» που χρηματοδοτείτο από την εξόριστη Κουβεϊτιανή κυβέρνηση. Βλ. περισσότερα στο: Ξενάριος, Χ. (2014). *Προπαγάνδα: Τόσο παλιά όσο ο πόλεμος.* Στο: <http://www.thetoc.gr/diethni/article/propaganda-toso-palia-oso-o-polemos> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

την ανάπτυξη και διάδοση των ψευδών ειδήσεων, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν μία από τις βασικές πλατφόρμες επικοινωνίας των παγκόσμιων πολιτικών ηγετών, αλλά και των πολιτών.

Οι ηγέτες εκτός από το θεσμικό τους ρόλο, την εκπροσώπηση δηλαδή των θεσμικών και πολιτικών οντοτήτων που εκπροσωπούν, αποτελούν ταυτόχρονα αναπόδραστα και αλληλένδετα τμήματα της σύγχρονης επικοινωνιακής διαδικασίας, στα πλαίσια μιας παγκόσμιας γεωπολιτικής ισορροπίας, η οποία διακρίνεται από όλο ένα και περισσότερα χαρακτηριστικά πολυπολικότητας αντί της μονοδιάστατης μορφής παγκόσμιας εξουσίας και κυριαρχίας²⁰. Η διαδικασία αυτή, αναφορικά και με την ελληνική περίπτωση²¹, τείνει να προσλάβει όλο και περισσότερο συγκεκριμένα τυπολογικά χαρακτηριστικά, κυρίως λόγω της αύξουσας εξέλιξης των τεχνολογικών εφαρμογών, που την καθιστούν, αλματωδώς ταχύτατη και διαδραστική, αναφορικά με την εργαλειακή της μορφή.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό με τη χρήση διαθεματικών προσεγγιστικών μεθόδων, αλλά και αναλυτικών ερμηνευτικών πλαισίων θα αποτυπωθεί όχι μόνο ο τρόπος που χρησιμοποιείται το νέο μέσο, στο πρώτο τετράμηνο του 2018, αλλά και το πόσο καθοριστική για τις πολιτικές αποφάσεις σημασία αποκτά η ραγδαία ανάπτυξη και αναπαραγωγή του φαινομένου των ψευδών ειδήσεων²². Με τη συγκριτική χρήση και ανάλυση διεθνών ερευνητικών δεδομένων, καθώς και της αποτύπωσης της μορφολογικών και τυπολογικών χαρακτηριστικών της χρήσης των νέων μέσων επικοινωνίας στη διεθνή πολιτική πραγματικότητα, από την εξέταση του παρόντος δείγματος, θα αναδειχθεί η σημασιολογική και πραγματολογική αξία της πολιτικής επικοινωνιακής διαδικασίας για την εύρυθμη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.

3.1. Τα κριτήρια της επιλογής των πρωταγωνιστών

Για τη μελέτη του δείγματος επελέγησαν οι λογαριασμοί του Twitter των προσώπων

20 Η οικονομική κρίση για πολλούς αναλυτές αποτελεί το κορυφαίο παράδειγμα που αποδεικνύει το αλληλένδετο και την αλληλεξάρτηση όχι μόνο των οικονομιών που κυρίως επλήγησαν, αλλά και των κρατών, που απαρτίζουν τη διεθνή κοινότητα. Ο Brzezinski μάλιστα αναφέρει ότι η παγκόσμια ισορροπία θα εξασφαλιστεί από τον τρόπο που τόσο οι ΗΠΑ, όσο και οι υπόλοιπες δυνάμεις της Δύσης θα μπορέσουν να διαχειριστούν την αλματώδη ανάπτυξη της Κίνας και την εξασφάλιση μιας ισορροπίας δυνάμεων στην περιοχή της Ευρασίας. Δες περισσότερα στο: Brzezinski, Z.(2012). *Strategic Vision*. New York: BASIC BOOKS, pp.184-185. Ειδικότερα στο ίδιο: PART 4 . BEYOND 2025: A NEW

GEOPOLITICAL BALANCE. I: EURASIA'S GEOPOLITICAL VOLATILITY.

21 Σταυρόπουλος, Α. (2016). Πολιτική Συμμετοχή και Πολιτική Εκπροσώπηση. Η Δημοκρατία την εποχή της κυριαρχίας της Επικοινωνίας. *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ 3/2016. σ.σ. 7-34. Στο: <http://politika.inpatra.gr> (προσπελάστηκε στις 26/05/2018). Δες επίσης: Ρόρη, Α. (2018). «Το πολιτικό twitter στα χρόνια του Μνημονίου». Στο: https://www.academia.edu/36423254/%CE%A4%CE%BF_%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C_Twitter_%CF%83%CF%84%CE%B1_%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%85 (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).

22 Σε όλη την έκταση της εργασίας, όπως άλλωστε διαφαίνεται και από τον τίτλο της, θα αναφέρεται ο διεθνής όρος fake news.

που είναι κυρίαρχα στην παγκόσμια σκακιέρα. Δηλαδή του Προέδρου των ΗΠΑ, της Ρωσίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Γερμανίας, του Καναδά, της Ιαπωνίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως υπερεθνικής πολιτικής οντότητας. Πρόκειται για τις χώρες που απαρτίζουν την Ομάδα των 7 περισσότερο αναπτυγμένων οικονομικά χωρών, το λεγόμενο και ως G7. Σε αυτές τις χώρες δεν περιλαμβάνεται η Κίνα, η οποία το 2014 αρνήθηκε την συμμετοχή της στην ομάδα μετά από διαφωνία με τις ΗΠΑ και την Γερμανία αφού προηγουμένως είχε καταδικάσει τις κυρώσεις ΗΠΑ και Ε.Ε. στη Ρωσία²³. Από την επιλογή αφαιρέθηκε η Ιταλία και προστέθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση, κυρίως για λόγους χρήσης της κοινής γλώσσας επικοινωνίας του twitter, δηλαδή της Αγγλικής²⁴. Ένα επιπλέον κριτήριο αφορά στην προσπάθεια που καταβάλλεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, να διαμορφώσει χαρακτηριστικά μιας διεθνούς υπερεθνικής πολιτικής οντότητας, η οποία δεν περιορίζεται σε μονεταριστικές πρακτικές, αλλά διαδραματίζει παγκόσμιο γεωπολιτικό ρόλο²⁵.

Σε ό,τι αφορά τις χώρες που ελελήγησαν:

-πολιτικά ανήκουν στους ίδιους οικονομικούς και πολιτικούς οργανισμούς, πλην της Ιαπωνίας, του Δυτικού Ημισφαιρίου, ανήκουν δηλαδή στον λεγόμενο δυτικό κόσμο

-παρά τις διαχρονικά επιμέρους διαφορές τους, έχουν σταθερό προσανατολισμό στις δημοκρατικές αξίες και στη φιλελεύθερη προσέγγιση της οικονομίας, της πολιτικής και των κοινωνικών ζητημάτων.

-διαχρονικά μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είναι σταθερά προσανατολισμένες στη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στην καταδίκη των ολοκληρωτικών μεθοδεύσεων και πρακτικών παγκόσμια.

3.2. Το χρονικό κριτήριο

Η επιλογή της συγκεκριμένης περιόδου, δηλαδή το πρώτο τετράμηνο του 2018, σχετίζεται με τα σύννεφα του πολέμου, που με την έναρξη του νέου έτους άρχισαν να

23 Δες περισσότερα στο: «Ομάδα των Οκτώ». Στο: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%BC%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%9F%CE%BA_%CF%84%CF%8E#%CE%9F%CE%BC%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_6 (προσπελάστηκε στις 10/05/2018).

24 Ακόμη και ο λογαριασμός του Ιάπωνα Πρωθυπουργού Σίνζο Άμπε εκτός της Ιαπωνικής, φιλοξενεί πολλές αναρτήσεις στην Αγγλική γλώσσα, ειδικά όταν κοινοποιούνται συναντήσεις με άλλους ηγέτες, όπως ο Πρόεδρος των ΗΠΑ. Χαρακτηριστικό είναι το tweet του Προέδρου των ΗΠΑ, μετά από την συνάντησή τους στο οποίο ο Αμερικανός Πρόεδρος εκφράζει την ικανοποίησή του για τη δυναμική ηγεσία του Ιάπωνα Πρωθυπουργού, η οποία αναζωογόνησε την Ιαπωνική οικονομία. Το σχετικό tweet στις 18 Απριλίου 2018 σημειώνει: "Akie and I truly appreciate the warmest hospitality given by @FLOTUS and @realDonaldTrump Many many thanks". Στο: <https://twitter.com/AbeShinzo/status/986747487573561344> (προσπελάστηκε στις 11/05/2018).

25 Για την διαρκή απόπειρα δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως μιας ισχυρής πολιτικής οντότητας δες: Σταυρόπουλος, Κ. (1992). Στοιχεία της κοινής εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας στην Κοινωνική Ευρώπη μετά τη Μάαστριχτ εποχή. Στο: «Τετράδια: πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής», τχ. 29/30. Αθήνα: Στοχαστής, σ.σ. 89-106. Επίσης βλ. του ίδιου, «Το μετέωρο βήμα του Μάαστριχτ», στην ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, το Δεκέμβριου του 1992.

σφραγίζονται στον ουρανό της διεθνούς πολιτικής: από τη μία η κρίση στην Κορεατική χερσόνησο και από την άλλη η χρονίζουσα κατάσταση στη Συρία, συντέιναν στην παραγωγή ενός βαρύτατου γεωπολιτικού κλίματος, το οποίο επικοινωνήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τα νέα μέσα επικοινωνίας, και σε ακόμη μεγαλύτερο αναπαράχθηκε στις ψηφιακές πλατφόρμες από δεκάδες χιλιάδες πολιτών.

Το χρονικό κριτήριο επίσης σχετίζεται και με τον τεράστιο όγκο των αναρτήσεων, ανακοινωσιών και γενικότερα του υλικού που θα ήταν αναγκαίο να ταξινομηθεί. Επίσης αφορά και στη μεγάλη και ταχύτατη διαδραστικότητα του μέσου. Περιορίζοντας, λοιπόν, το χρονικό εύρος της επικοινωνιακής διαδικασίας, για όλα τα δρώμενα υποκείμενα, επιτυγχάνονται τα ίδια αποτελέσματα για το σύνολο του δείγματος, αφού το ειδικότερο κριτήριο της τυχαιότητας αφορά το σύνολο. Σε ό,τι αφορά μάλιστα την καταγραφή του δείγματος, τα ποσοτικά δεδομένα των πινάκων που προκύπτουν αποτυπώθηκαν στις 8 Μαΐου 2018 από τις 11:00-12:00 το μεσημέρι, ώστε στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα να αποκλεισθεί η τυχόν ποσοτική διαφοροποίηση των ποσοτικών δεδομένων του δείγματος.

3.3. Οι μεθοδολογικοί περιορισμοί

Στους βασικούς μεθοδολογικούς περιορισμούς εντάσσονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της λειτουργίας του Πολιτεύματος στις πολιτικές οντότητες που απαρτίζουν την ομάδα του G7 και που ενδεχομένως θα διαφοροποιούσαν τα κριτήρια επιλογής της πολιτικής δράσης, επομένως και της πιθανής διαφοροποίησης στον τρόπο, τη γλώσσα της χρήσης, το ύφος, τη σημειολογία, ακόμη και την επιλογή του χρόνου που θα επέλεγαν μέσω του νέου μέσου να αναρτήσουν-κοινοποιήσουν τον πολιτικό τους λόγο. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, κυρίαρχη είναι η μορφή του εκάστοτε Προέδρου, ο οποίος έχει αυξημένες αρμοδιότητες και στο εσωτερικό, αλλά και στο εξωτερικό της χώρας, με τη λειτουργία του Πολιτεύματος να έχει ισχυρό το αποτύπωμα της μορφής του εκάστοτε Προέδρου.

Ειδικότερα Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής είναι μια ομοσπονδιακή, συνταγματική δημοκρατία. Στην εκτελεστική εξουσία ηγείται ο Πρόεδρος, που δρα ανεξάρτητα από το νομοθετικό σώμα. Η νομοθετική εξουσία ασκείται από το Κογκρέσο που αποτελείται από την Γερουσία και την Βουλή των Αντιπροσώπων. Η δικαστική εξουσία αποτελείται από το Ανώτατο δικαστήριο που σε συνεργασία με κατώτερα δικαστικά σώματα ασκούν την δικαστική εξουσία, βασιζόμενοι στο σύνταγμα της χώρας καθώς και σε επιμέρους νόμους και κανονισμούς. Η δομή της εκτελεστικής εξουσίας αναλύεται στο σύνταγμα της χώρας. Δύο κόμματα κυριαρχούν στα πολιτικά της χώρας μετά από τον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο, το Δημοκρατικό και το Ρεπουμπλικανικό αν και υπάρχουν επιμέρους κόμματα που συμμετέχουν στις εκλογές .

Υπάρχουν, επίσης, πολλές διαφορές μεταξύ του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ με άλλες ανεπτυγμένες δημοκρατίες. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται

η μεγάλη δύναμη της άνω βουλής της νομοθετικής εξουσίας, ένα πιο ευρύ πεδίο ισχύος του ανώτατου δικαστηρίου, ο διαχωρισμός της εξουσίας της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας και η κυριαρχία μόνο δύο κύριων κομμάτων στην άσκηση της εξουσίας. Τρίτα κόμματα έχουν λιγότερη πολιτική ισχύ στις Ηνωμένες Πολιτείες σε αντίθεση με άλλα ανεπτυγμένα δημοκρατικά κράτη.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, αποτελείται από διαφορετικά, όσον αφορά, τη γλώσσα, την ταυτότητα και την κουλτούρα κράτη. Παρά τις έντονες προσπάθειες να σφυρηλατηθεί μια ισχυρή ευρωπαϊκή πολιτική, κυρίως, ταυτότητα, ειδικά μετά τη συνθήκη του Μάαστριχτ, σε πραγματικό επίπεδο δεν έχει επιτευχθεί κάτι ανάλογο με το Αμερικανικό παράδειγμα. Ενδεχομένως μια σειρά επιμέρους διαφοροποιήσεων των κρατών-μελών, να έχουν λειτουργήσει αποτρεπτικά έως τώρα. Οι προσπάθειες που καταβάλλονται τα τελευταία χρόνια συντείνουν στις αυξημένες αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ώστε οι αποφάσεις να μην λαμβάνονται σε «κλειστού» τύπου όργανα, όπως το περίφημο πια και ευρύτερα γνωστό στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες χώρες που βίωσαν τις έντονες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, Eurogroup.

Στην παρούσα λοιπόν εργασία εξετάζεται και αναλύεται η χρήση των μέσω κοινωνικής δικτύωσης στο πλαίσιο της λειτουργίας των συντεταγμένων θεσμών της δημοκρατικής λειτουργίας κρατών και οργανισμών, προκειμένου, να αναδειχθεί η σημασία του φαινομένου των ψευδών ειδήσεων, οι οποίες μέσω της αναπαραγωγικής ισχύος που αποκτούν τα νέα μέσα επικοινωνίας, δρουν καθοριστικά στη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Ειδικότερα εξετάζεται το πρώτο τετράμηνο του 2018, ο τρόπος που χρησιμοποιείται ένα από τα πιο δημοφιλή μέσα κοινωνικής δικτύωσης, το Twitter, από τους επίσημους λογαριασμούς των παγκόσμιων «παικτών» στο γεωπολιτικό πεδίο. Εφόσον το συγκεκριμένο μέσο, το Twitter, επιλέγεται από τους ηγέτες του γεωπολιτικού τοπίου, όλο και περισσότερο για την ανακοίνωση σημαντικών ειδήσεων και γεγονότων, με σημαντική επίπτωση στην διεθνή πολιτική σκακιέρα, όπως η πυραυλική επίθεση στη Συρία, οι οποίες μάλιστα με αστραπιαίο ρυθμό αναπαράγονται και από τα παραδοσιακά-συμβατά μέσα επικοινωνίας, η σημασία της πιθανής διάδοσης των ψευδών ειδήσεων, τόσο από τα μέσα, όσο και από τους δυνητικούς χρήστες του ίδιου του μέσου, αποκτά αυξανόμενη και βαρύνουσα αξία. Ειδικότερα, θα εξεταστεί με την συγκριτική χρήση και ανάλυση διεθνών και εγχώριων ερευνητικών δεδομένων αν η διαρκώς αυξανόμενη χρήση των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας, όπως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ενέχει κινδύνους ή συμβάλει στην καλύτερη και περισσότερο αντιπροσωπευτική λειτουργία της δημοκρατίας, κυρίως στο διεθνές και γεωπολιτικό περιβάλλον.

Θα τεθούν λοιπόν προς διερεύνηση τα εξής βασικά ερωτήματα:

-Γιατί τα fake news είναι τόσο σημαντικά, εφόσον η παραγωγή πληροφορησης στο σύγχρονο επικοινωνιακό τοπίο δεν είναι μονοσήμαντα εκπορευόμενη;

-Πόσο μπορούν τα fake news να επηρεάσουν τελικά την ίδια την πολιτική, η οποία επικοινωνείται όλο και αυξανόμενα μέσω των σύγχρονων μορφών επικοινωνίας, όπως είναι τα social media;

-Μήπως τελικά τα fake news αποτελούν «άλλοθι» για την έμμεση επιβολή ενός είδος λογοκρισίας με το μανδύα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και ενδεχομένως τον μεγαλύτερο έλεγχο της πληροφορίας και του διαδικτύου;

Με βάση λοιπόν τους περιορισμούς που ετέθησαν θα γίνει η ανάλυση των ευρημάτων της μελέτης. Θα εξεταστεί ο τρόπος που σημαντικές πολιτικές οντότητες χρησιμοποιούν το δημοφιλές νέο μέσο, για να καταδειχθεί ότι στη νέα ψηφιακή δημόσια σφαίρα παρά την πολυπολικότητα της παγκόσμιας πολιτικής εξουσίας η αναγκαιότητα της αντιμετώπισης του φαινομένου των ψευδών ειδήσεων (fake news), προβάλλει ως αδήριτη ανάγκη για τη δημοκρατική λειτουργία των θεσμών. Επίσης με μία σειρά ερευνητικών δεδομένων θα αναδειχθεί η αναγκαιότητα αλλαγής παραδείγματος στη χρήση των νέων μέσων και θα προταθούν συγκεκριμένες καλές πρακτικές για τον ψηφιακό γραμματισμό των χρηστών, προκειμένου να αποφεύγεται η παγίδα της αναπαραγωγής των ψευδών ειδήσεων.

4. Η σύγχρονη «ψηφιακή Μέκκα»

Η ολοένα αυξανόμενη χρήση των νέων μέσων, όπως τα social media, από τους παγκόσμιους πολιτικούς πρωταγωνιστές, καθώς και από τα δρώντα υποκείμενα της επικοινωνιακής διαδικασίας²⁶, όχι μόνο σε παγκόσμιο, αλλά και σε τοπικό και υπερ-τοπικό πλαίσιο, η οποία ευνοεί την παραγωγή και αναπαραγωγή των ψευδών ειδήσεων, έχουν προβληματίσει τόσο τις μεγάλες εταιρίες παροχής ψηφιακής πλατφόρμας, πάνω στις οποίες έχουν αναπτύξει τη χρήση και λειτουργία των νέων μέσων επικοινωνίας, όσο και τις επίσημες κυβερνήσεις. Κοινή συνισταμένη και των δύο τομέων, τόσο του δημόσιου, όσο και του ιδιωτικού, είναι η αναγκαιότητα της άμεσης αντιμετώπισης του διαρκώς αυξανόμενου φαινομένου των ψευδών ειδήσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ιδρυτής του Facebook, Mark Elliot Zuckerberg, κληθείς να απαντήσει σε ερωτήσεις των επικεφαλής των πολιτικών ομάδων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, προσδιόρισε τις πηγές των ψευδών ειδήσεων σε τρεις γενικές κατηγορίες: τους spammers, δηλαδή όσους το κάνουν με οικονομικά κίνητρα, τους ψευδείς λογαριασμούς και τους απλούς καλοπροαίρετους χρήστες που διαδίδουν ψευδείς ειδήσεις εν αγνοία τους. Επιπλέον εξήγησε ότι ο έλεγχος επί των ψευδών ειδήσεων γίνεται από ανεξάρτητα συνεργαζόμενα τρίτα μέρη²⁷.

26 Σταυρόπουλος, Α. (2016). Πολιτική Επικοινωνία και Image Making στην Ελλάδα της Κρίσης. *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ2/2016, σ.σ.81-103. Στο: : <http://politika.inpatra.gr/> (προσπελάστηκε στις 14/05/2018)

27 Ο ιδρυτής του Facebook μάλιστα τόνισε ότι, δέχεται την ανάγκη για ρυθμιστικούς κανόνες, εξήγησε ότι

Η Κομισιόν από την πλευρά της, μεταξύ άλλων, προτείνει να συντάξει από κοινού με τις μεγάλες πλατφόρμες social media, έναν κατάλογο κριτηρίων για την ανίχνευση της παραπληροφόρησης. Το ζήτημα είναι βέβαια ότι ακόμη και ο ορισμός των fake news είναι διαμφισβητούμενος, αφού fake news για τον Αμερικανό Πρόεδρο Ντόναλντ Τραμπ είναι το CNN, ενώ για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι οι οργανωμένες ομάδες τρολ στη Ρωσία...²⁸.

Αποκαλυπτική είναι η έρευνα του Reuters Institute για το 2017, η οποία διεξήχθη σε 36 χώρες μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο²⁹. Όπως χαρακτηριστικά τονίζεται, η έρευνα, που βασίστηκε στη μελέτη 70.000 καταναλωτών διαδικτυακών ειδήσεων (on line news consumers), εστιάζει σε ζητήματα εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας την εποχή όπου τα fake news τείνουν να είναι κυρίαρχα. Ειδικότερα για τα fake news τονίζεται ότι μόνο το ένα τέταρτο (24%) των ερωτηθέντων της έρευνας αναφέρει ότι τα κοινωνικά μέσα ενημέρωσης (social media) διαχωρίζουν το γεγονός από τη φαντασία, σε σύγκριση με το 40% για τα ειδησεογραφικά ΜΜΕ. Επιπρόσθετα σε χώρες όπως οι ΗΠΑ, σε ποσοστό 20%-38% και η Μ. Βρετανία σε ποσοστό 18% - 41%, ανάλογα και με την πολιτική τοποθέτηση των χρηστών, οι ίδιοι τείνουν δύο φορές περισσότερο να έχουν εμπιστοσύνη στα μέσα επικοινωνίας. Ειδικότερα στις χώρες αυτές, δηλαδή στις ΗΠΑ και τη Βρετανία, ο κόσμος είχε διπλάσια εμπιστοσύνη στα ΜΜΕ να ξεχωρίσουν την αλήθεια από το ψέμα.

Στο ίδιο πλαίσιο και το ευρωβαρόμετρο, που με τα ενδιαφέροντα ερευνητικά του δεδομένα, αναδεικνύει την κρίση εμπιστοσύνης των ευρωπαϊκών πολιτών απέναντι σε όλα τα media: Παραδοσιακά και social media. Ειδικότερα για την Ελλάδα σύμφωνα με τα στοιχεία περισσότεροι από τους μισούς Έλληνες (55%) πιστεύουν ότι κάθε μέρα ή σχεδόν κάθε μέρα έρχονται αντιμέτωποι με μια είδηση ή πληροφορία που είτε τους παραπλανά σχετικά με την πραγματικότητα είτε είναι τελείως ψευδής (fake news). Το ποσοστό αυτό είναι το υψηλότερο μεταξύ όλων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δείχνει το **έλλειμμα εμπιστοσύνης των Ελλήνων για τις ειδήσεις**. Το αντίστοιχο μέσο ποσοστό στην ΕΕ είναι 37%, ενώ η χώρα με τους λιγότερους καχύποπτους σε καθημερινή βάση είναι η Φινλανδία (18%).

Στην Κύπρο η καθημερινή αμφιβολία για την αξιοπιστία των ειδήσεων φθάνει το 45%. Το 19% επίσης των Ελλήνων πιστεύει ότι «πέφτει» πάνω σε

πληρώνει όλους τους φόρους της επιχείρησης παντού, ότι κάνει επενδύσεις στην ΕΕ έχοντας προσλάβει άνω των 10.000 υπαλλήλων και πως η εταιρεία του είναι έτοιμη για τη νέα οδηγία για τα προσωπικά δεδομένα γνωστή ως GDPR. Δες περισσότερα στο: «Ζούμπεργκεργκ στο ΕΚ: Η ακεραιότητα των εκλογών, ύψιστη προτεραιότητα για το Facebook το επόμενο διάστημα». Στο: <http://www.enikos.gr/international/575536/zoukermpergk-sto-ek-h-akeraiotita-ton-eklogon-ypsisti-proteraioti> (προσπελάστηκε στις 23/05/2018).

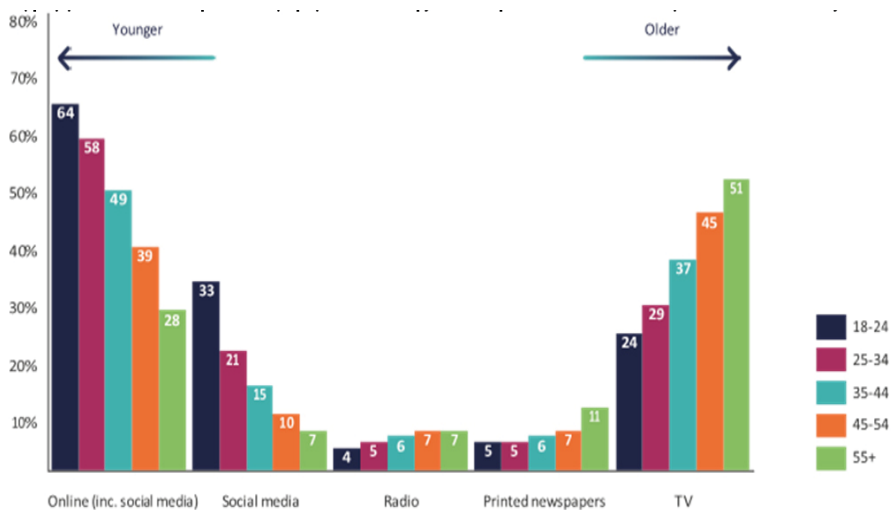
28 «ΕΕ εναντίον fake news». *DW/ 28/04/2018*. Στο: <http://www.dw.com/el/ee-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-fake-news/a-43566944>. (προσπελάστηκε στις 23/05/2018).

29 Newman, N. with Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D. and Nielsen, R.S. (2017). *Reuters Institute Digital News Report 2017*. Reuters Institute & University of Oxford. Στο: www.digitalnewsreport.org (προσπελάστηκε στις 14/05/2018).

κάποια ψευδή είδηση τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα, ενώ το 18% αρκετές φορές μέσα στο μήνα. Σπάνια ή ποτέ δηλώνουν ότι έρχονται σε επαφή με ψευδείς ειδήσεις μόνο το 6% των Ελλήνων, ποσοστό που είναι το μικρότερο στην ΕΕ (το μεγαλύτερο είναι στη Φινλανδία με 29%).

Συνολικά τρεις στους τέσσερις Έλληνες (74%) λένε ότι συναντούν μια ψευδή είδηση τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως έχει η απάντησή τους στο ερώτημα ποιος πρέπει να σταματήσει την εξάπλωση των ψευδών ειδήσεων: οι περισσότεροι Έλληνες, σε ποσοστό 40% απαντούν³⁰: «Οι δημοσιογράφοι» και ακολουθούν «οι ίδιοι οι πολίτες» σε ποσοστό 36%, «Οι εθνικές αρχές» σε ποσοστό 34%, «Η διεύθυνση των μέσων ενημέρωσης» σε ποσοστό 30%, «Οι θεσμοί της ΕΕ» απαντά το 25%, και τα «online κοινωνικά δίκτυα» το 13% έναντι 26% στην ΕΕ.

Διάγραμμα 1: Ηλικιακή κατανομή εμπιστοσύνης στα παραδοσιακά και νέα μέσα επικοινωνίας

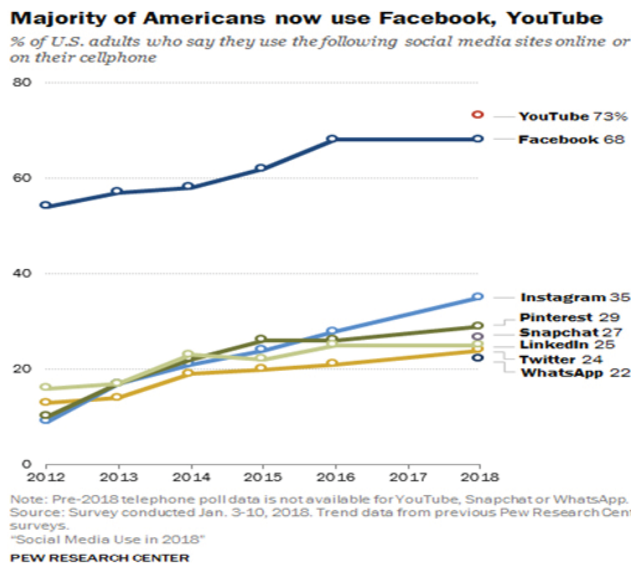
Πηγή: www.digitalnewsreport.org

Όπως μάλιστα διαφαίνεται από το διάγραμμα 1, στο σύνολο του δείγματος της έρευνας του Reuters Institute, η εμπιστοσύνη στην διαδικτυακή ενημέρωση, καθώς και στα social media αυξάνει κυρίως στις νεότερες ηλικίες, ενώ στις ηλικίες 35-55 και άνω ο δείκτης εμπιστοσύνης μετατοπίζεται κυρίως προς το παραδοσιακό μέσο επικοινωνίας, την τηλεόραση.

30 Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 2018 και τα αποτελέσματά της δημοσιεύθηκαν στις 12 Μαρτίου 2018. Περισσότερα στο: EUROPEAN COMMISSION. Public Opinion. Στο: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm> (προσπελάστηκε στις 25/05/2018). Επίσης: «Τι πιστεύουν οι Έλληνες για τις ψευδείς ειδήσεις;» MARKETPOST, 14/03/2018. Στο: <https://marketpost.gr/media/ellines-pseydeis-eidiseis/24955/> (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).

Η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα, στα πλαίσια της ίδιας έρευνας, όπου ο κόσμος είπε ότι τα κοινωνικά μέσα ήταν περισσότερο ικανά να ξεχωρίζουν την αλήθεια από το ψέμα, γεγονός που ενδέχεται να ερμηνεύεται ως έκφραση απαρésκειας για τα παραδοσιακά μέσα, η οποία έχει καταγραφεί τόσο από την κάθετη πτώση των πωλήσεων των παραδοσιακών μέσων, όπως είναι τα έντυπα και ηλεκτρονικά, η οποία οδήγησε και στην κρίση των ΜΜΕ στην Ελλάδα³¹. Σύμφωνα μάλιστα με τα στοιχεία του Pew Research Center, μόνο στις ΗΠΑ, την περίοδο 2012-2018, αποτυπώνεται μια αλματώδης αύξηση της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και της χρήσης των ψηφιακών παρόχων μέσω κινητού τηλεφώνου, για την ενημέρωση και την χρήση πληροφορικού υλικού.

Διάγραμμα 2: Η χρήση των Social Media στις ΗΠΑ: 2012-2018

Πηγή: PEW RESEARCH CENTER

Ειδικότερα, όπως διαφαίνεται, η χρήση αυτή ξεπερνά πολλές φορές το 70%, αναφορικά με τους λογαριασμούς που ακολουθούν οι ενήλικες Αμερικανοί, στις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης μέσω των κινητών τους τηλεφώνων³²!

31 Χαρακτηριστική του εύρους της κρίσης στο χώρο των παραδοσιακών media, είναι η περίπτωση των 470 εργαζομένων στο MEGA, για τους οποίους η υπουργός Εργασίας, Έφη Αχτσιόγλου υπέγραψε απόφαση για τη χορήγηση από τον ΟΑΕΔ εφάπαξ οικονομικής ενίσχυσης, ύψους 1.000 ευρώ, ανά άνεργο-πρώην εργαζόμενο ή εργαζόμενο σε επίσκεψη εργασίας της εταιρείας «Τηλέπυρος Ανώνυμη Εταιρεία Τηλεοπτικών Προγραμμάτων» (Mega Channel). Δες σχετικά: «Οικονομική ενίσχυση στους εργαζόμενους του Mega από τον ΟΑΕΔ». *Εφημερίδα των Συντακτών*, 17/04/2018. Στο: <https://www.efsyn.gr/arthro/oikonomiki-enishysi-stoys-ergazomenoys-toy-mega-apo-ton-oaed> (προσπελάστηκε στις 15/05/2018).

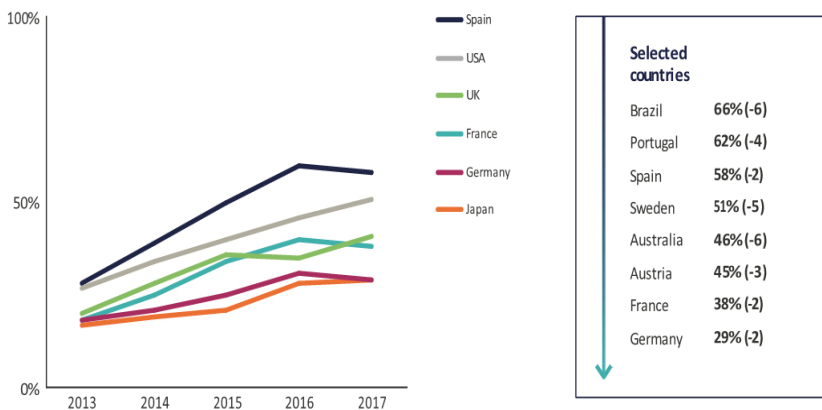
32 Smith, A. & Anderson, M. (2018). *Social Media Use in 2018*. Pew Research Center. Στο: <http://www.pewresearch.org>

Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή της χρήσης των κινητών τηλεφώνων ως πηγών ενημέρωσης από τα social media, σημαντική είναι η διάσταση που αναδεικνύει η έρευνα του Ινστιτούτου Reuters, η οποία αφορά στην αλματώδη χρήση των κινητών τηλεφώνων ως πηγής ενημέρωσης³³.

Όπως αποτυπώνεται στα στοιχεία του τρίτου διαγράμματος την περίοδο 2013-2017 διαπιστώνεται μια ραγδαία αύξηση της χρήσης του ως πηγής ενημέρωσης. Σε χώρες, όπως η Βραζιλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Σουηδία χρήση ξεπερνά το 60%!

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι στην νέα εποχή της ταχύτατης ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών, ο μετασχηματισμός της δημόσιας σφαίρας αποκτά νέα χαρακτηριστικά. Η επικοινωνιακή διαδικασία προσλαμβάνει περισσότερο τον χαρακτήρα ενός διαδραστικού ατομοκεντρισμού, με κύριο γνώρισμα την ατομική διαδραστική, πολλές φορές ασύγχρονη, χρήση των νέων μέσων επικοινωνίας, όπως τα social media, αλλά και τις σύγχρονες συσκευές τηλεφώνου (smartphones), αναδομώντας εκ βάθρων τα έως τώρα δεδομένα³⁴.

Διάγραμμα 3: Η χρήση των smartphone ως πηγή ενημέρωσης

Πηγή: www.digitalnewsreport.org

pewinternet.org/2018/03/01/social-media-use-in-2018/ (προσπελάστηκε στις 18/05/2017).

33 Newman, N. with Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D. and Nielsen, R.S. (2017). *Reuters Institute Digital News Report 2017*. Reuters Institute & University of Oxford. p.p. 17-18.

34 Μια πολύ ενδιαφέρουσα διάσταση της χρήσης των κινητών τηλεφώνων θέτει η έρευνα των Emmer Martin και Kunst Marlene, στην οποία τονίζεται η αναγκαιότητα για την επαναριοθέτηση της χρήσης των κινητών τηλεφώνων στην πολιτική επικοινωνία, πέρα από τα δεδομένα των δυτικών δημοκρατιών, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα των εκλογών στην υποσαχάρια Αφρική. Η έρευνα επικεντρώνεται στα βίαια επεισόδια που ξέσπασαν στις βουλευτικές εκλογές του 2007 στην Κένυα και στον τρόπο, που ομάδες πολιτών χρησιμοποιώντας τα γραπτά μηνύματα (text messages) και με τη χρήση κωδικοποιημένης λέξης της τοπικής διαλέκτου, παρακινούσαν όσους πολίτες υπήρξαν μάρτυρες των επεισοδίων που έγιναν να το κοινοποιήσουν. Δες περισσότερα στο: Martin, E.-Kunst, M. (2018). «Digital Citizenship Revisited: The Impact of ICTs on Citizens. Political Communication Beyond the Western State». Germany: Weizenbaum Institute for the Networked Society. *International Journal of Communication* 12(2018), pp. 2191-2211. Στο: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/7721/2354>. (προσπελάστηκε στις 23/05/2018).

Παραπομπή: Σταυρόπουλος, Α. Αθ. (2018), Fake News και Δημοκρατία: Η Επικοινωνία στην Ψηφιακή Εποχή, *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ. 7/2018, σ.σ. 57-92. Στο: <http://politika.inpatra.gr>

Ο χρήστης-καταναλωτής, *consumer*, όπως, αναφέρεται στην έρευνα του Reuters, πλέον έχει τη δυνατότητα να αντιδράσει, να αλληλοεπιδράσει και κυρίως με τα σχόλια του ή χωρίς σχόλια να παράγει ειδήσεις. Ακόμη και ψευδείς. Τα fake news. Η παραγωγή ενημερωτικού περιεχομένου ή και ειδήσεων παύει να αποτελεί προνόμιο των ειδικών και επαγγελματιών, κατά το παραδοσιακό μοντέλο λειτουργίας των μέσων επικοινωνίας και περνά κυριολεκτικά στα χέρια-πληκτρολόγιο του πολίτη-χρήστη-καταναλωτή. Παραφράζοντας λοιπόν τον Regis Debray³⁵ μπορεί πλέον ο χρήστης-καταναλωτής, να είναι συγχρόνως παντού και να μεταδίδει παντού τις πληροφορίες, βιώνοντας μια φανταστική εικόνα³⁶ ενός απεριόριστου χώρου, που δεν είναι πραγματικός, αλλά ψηφιακός, στον οποίο όμως η καταλυτική του παρέμβαση με την παραγωγή και αναπαραγωγή ψευδών ειδήσεων μπορεί να διαμορφώσει συνθήκες που βλάπτουν τη λειτουργία των θεσμικών λειτουργιών του πολιτικού συστήματος.

4. 1. Fake News και Πολιτική

Στην πολιτική επικοινωνία καθοριστικό ρόλο στη μεσοποίηση του πολιτικού μηνύματος διαδραματίζουν τα μέσα επικοινωνίας. Μια από τις συνήθειες πρακτικές για την επίτευξη του επικοινωνιακού στόχου είναι η παραγωγή των λεγόμενων ψευδογεγονότων. Γεγονότων τα οποία στα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας, παράγονταν και αναπαράγονταν από τα μέσα, έντυπα και κυρίως ηλεκτρονικά, με επιτηδευμένο και μεθοδευμένο τρόπο, ώστε να πειστεί ο πολίτης με όσο το δυνατόν επιτυχή τρόπο από το εκπαιδευμένο μήνυμα του μέσου. Στην παραδοσιακή μορφή λειτουργίας των επικοινωνιακών συστημάτων, όπου τον κυρίαρχο ρόλο είχαν οι δημοσιογράφοι, δηλαδή οι ειδικοί επαγγελματίες του χώρου, με τους μηχανισμούς της θυροφύλαξης (gatekeeping) και του ορισμού της ατζέντας (agenda-setting)³⁷, τα Μέσα Επικοινωνίας, διατηρούσαν, έως ένα βαθμό, άλλα περισσότερα και άλλα λιγότερο, ορισμένους κανόνες δεοντολογίας.

Στη σύγχρονη «ενημερο-ψηφιακή» (info-digital) εποχή της κυριαρχίας των προσωπικών λογαριασμών και προσωπικών προφίλ, στα νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ο διαμεσολαβητικός αυτός ρόλος εκλείπει από την ίδια τη φύση του νέου μέσου. Υποκαθίσταται μάλιστα και αντικαθίσταται από μία ατομική³⁸,

35 Debray, R. (1997). *Η επιστήμη της Επικοινωνίας. Ιδέες γενικής μεσολογίας*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.σ.σ.511-512. Επίσης: Baudrillard, J.(1989). *Η έκσταση της επικοινωνίας*. Αθήνα: Καρδαμίτσα. σ.55.

36 Cheser, C. (1997). «The Ontology of Digital Domains». Στο: David Holmes (επιμ.). *Virtual Politics. Identity and Community in Cyberspace*. London: Sage Publications. p.p. 80-85. Επίσης: Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Αθήνα: Παπαζήσης. σ.σ.411-412.

37 Αφορά τους τρόπους, που συνήθως είναι πιο πολύπλοκοι και κάποιες φορές και...δαιδαλώδεις, με τους οποίους επιλέγεται το τι θα γίνει είδηση και τι όχι. Και φυσικά με ποια σειρά θα προβληθεί, ώστε ο πολίτης-καταναλωτής με τους μηχανισμούς της δραματοποίησης, του «σφιχτού» περιεκτικού λόγου και με πλήθος τεχνικών, να «καταναλώσει»-παρακολουθήσει το τηλεοπτικό ή έντυπο ενημερωτικό ή άλλο προϊόν. Δες περισσότερα στο: Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Αθήνα: Παπαζήσης. σ.σ.224-227.

38 Αν πρόκειται για φυσικά πρόσωπα-υποκείμενα και όχι για robot, τα γνωστά bots, που έχουν κατακλύσει

στην καλύτερη των περιπτώσεων, πολιτική κουλτούρα της αμεσότητας ενός εργαλειακού ορθολογισμού, και καταναλωτικού ατομισμού³⁹, αφού ο κάθε χρήστης μπορεί να παράγει και αναπαράγει στον ωκεανό του διαδικτύου, όποιας μορφής πληροφορικό ή ενημερωτικό υλικό επιθυμεί. Ακόμη και fake news τα οποία μπορούν πλέον να διαδοθούν με αστραπιαία ταχύτητα επηρεάζοντας σημαντικά καθοριστικές πτυχές του δημόσιου βίου.

Η περίπτωση του Αγγλικού δημοψηφίσματος της 23ης Ιουνίου 2016 και οι Αμερικανικές Εκλογές της 8^{ης} Νοεμβρίου 2016 αποτελούν το πιο πρόσφατο παράδειγμα της σύγχρονης εκδοχής, των fake news, τουλάχιστον αναφορικά με τα όσα έχουν δει ως τώρα το φως της δημοσιότητας.

Αναφορικά με το Brexit⁴⁰, ο Andrew Grice σημειώνει ότι «οι ψευδείς ειδήσεις έδωσαν στους οπαδούς του Brexit το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος»⁴¹. Ο Peter Praet, μέλος του Εκτελεστικού Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προσπαθώντας να ερμηνεύσει το Brexit, το απέδωσε στην «επί δεκαετίες ανάπτυξη και διάδοση των δημοφιλών αρνητικών αφηγήσεων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» λαμβάνοντας υπόψη «πόσο εύκολα μπορούν να ευδοκιμήσουν οι ψευδείς ειδήσεις στις μέρες μας»⁴². Αποκαλυπτικά επίσης για το Brexit είναι τα στοιχεία των Philip Howard και Bence Kollanyi οι οποίοι έχουν ανακαλύψει λογαριασμούς bot⁴³ που μοίραζαν και προωθούσαν μηνύματα που υποστήριζαν τόσο την παράταξη Remain⁴⁴, όσο και την παράταξη Leave⁴⁵. Συγκεκριμένα, από το δείγμα 1.5 εκατομμυρίων tweets με hashtags⁴⁶ που σχετίζονταν με το δημοψήφισμα, και το οποίο συγκεντρώθηκε μεταξύ 5 Ιουνίου και 12 Ιουνίου, ανακάλυψαν ότι το 54% ήταν υπέρ του Leave και το 20% υπέρ του Remain, αλλά το ένα τρίτο – περίπου μισό εκατομμύριο tweets – παράχθηκαν μόνο από το 1% του δείγματος των 300.000 λογαριασμών. Με αυτά τα στοιχεία, βρήκαν ότι τα πολιτικά bot έχουν μικρό, αλλά στρατηγικό ρόλο στις συζητήσεις για το δημοψήφισμα⁴⁷.

τα social media.

39 Harriman, R. (1995). *Political Style. The Artistry of Power*. Chicago: The University of Chicago Press. p.p. 93-95

40 Τζογόπουλος, Ν. (2017). «Αντιμετωπίζοντας τις Ψευδείς Ειδήσεις: Προκλήσεις και Ευκαιρίες». Στο: <https://jaj.gr/fakenews/antimetopizontas-tis-psevdis-idisis-proklisis-ke-efkeries/> (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

41 Grice, A. (2017). «Fake news handed Brexiteers the referendum – and now they have no idea what they're doing». *Independent*, 18/01/2017. Στο: <https://www.independent.co.uk/voices/michael-gove-boris-johnson-brexit-euroscptic-press-theresa-may-a7533806.html>. (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

42 Praet, P. (2017). «Creating stability in an uncertain world». Στο: *Brexit and the implications for financial services*. London: SUERF and Ernst & Young. Στο: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/sp170223.en.html> (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

43 Λογαριασμούς που δεν ανήκαν σε φυσικά πρόσωπα, αλλά αποτελούσαν αυτόνομα προγράμματα λογισμικού.

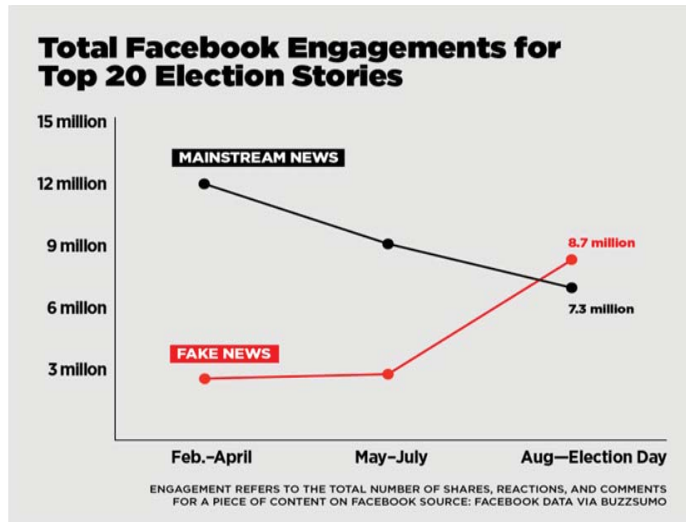
44 Την παράταξη δηλαδή, η οποία υποστήριζε την παραμονή της Βρετανίας στην Ε.Ε.

45 Η αντίστοιχη παράταξη που υποστήριζε την έξοδο της χώρας από την Ε.Ε.

46 Πρόκειται για το σύμβολο της δίσωσης (#), το οποίο δημιουργεί μεταδεδομένα αναζήτησης στην χρονομηχανή αναρτήσεων του twitter.

47 Τζογόπουλος, Ν. (2017). «Αντιμετωπίζοντας τις Ψευδείς Ειδήσεις: Προκλήσεις και Ευκαιρίες». Στο: <https://>

Διάγραμμα 4. Η αλληλεπίδραση της κανονικής ροής ειδήσεων και των fake news στις Αμερικανικές Εκλογές στο Facebook

Πηγή: BUZZFEEDNEWS. Στο: https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.otnqnk2jAX#.vr80jXbvGe (προσπελάστηκε στις 24/05/2018)

Ο Robert Colvile για το Columbia Journalism Review⁴⁸ δίνει μια διαφορετική διάσταση στην ανάλυσή του. Συνδέει το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος με τη μεγάλη ηλικία των ψηφοφόρων και ισχυρίζεται ότι αν και «ο έντυπος τύπος μπορεί να πεθαίνει [...] στη στήριξή τους για το Brexit κέρδισαν μια τελευταία νίκη επί των νεαρών χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης που τον έχουν εγκαταλείψει»⁴⁹. Αναφορικά με τις εκλογές στις ΗΠΑ το 2016 αναπτύχθηκε ένας έντονος διάλογος για το ποιον από τους δύο υποψηφίους ευνόησαν περισσότερο τα fake news. Σύμφωνα με τον Craig Silverman, οι ψευδείς ειδήσεις περί των εκλογών με την καλύτερη απόδοση στο Facebook παρήγαγαν περισσότερη ενασχόληση από ότι οι κορυφαίες ειδήσεις των μεγαλύτερων μέσων ενημέρωσης τους τελευταίους τρεις μήνες της προεκλογικής εκστρατείας των ΗΠΑ⁵⁰. Δημοσκοπήση, μάλιστα της Ipsos διαπίστωσε ότι το

jaj.gr/fakenews/antimetopizontas-tis-psevdis-idisis-proklisis-ke-efkeries/ (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

Δες επίσης: Baraniuk, C. (2016). «Beware the Brexit bots: The Twitter spam out to swing your vote». *New Scientist*, 21/06/2016. Στο: <https://www.newscientist.com/article/2094629-beware-the-brexit-bots-the-twitter-spam-out-to-swing-your-vote/>. (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

48 Τζογόπουλος, Ν. (2017). «Αντιμετωπίζοντας τις Ψευδείς Ειδήσεις: Προκλήσεις και Ευκαιρίες». Στο: <http://jaj.gr/fakenews/antimetopizontas-tis-psevdis-idisis-proklisis-ke-efkeries/> (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

49 Colvile, R. (2016). «Winners in Brexit: Old people, old media». *Columbia Journalism Review*. Στο: https://www.cjr.org/analysis/brexit_old_media.php (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

50 Silverman, C. (2016). «This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News on Facebook». *BUZZFEEDNEWS*, 17/11/2016. Στο: <https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake->

75% των ενήλικων Αμερικανών, που γνώριζαν ότι ένα πρωτοσέλιδο αποτελούσε ψευδή είδηση, θεωρούσαν το δημοσίευμα ως αληθές! Εκτός όμως από το Brexit και τις Αμερικανικές Εκλογές οι ψευδείς ειδήσεις επηρέασαν και την προεκλογική εκστρατεία στις Γαλλικές Εκλογές⁵¹. Παραμονές του πρώτου γύρου των προεδρικών εκλογών, μελέτη αποκαλύπτει ότι η παραπληροφόρηση κάποιες φορές αντιστοιχεί στο ένα τέταρτο των συνδέσμων με πολιτικές ειδήσεις που μοιράζονται οι χρήστες του Twitter στη Γαλλία.

«Οι Γάλλοι ψηφοφόροι μοιράζονται καλύτερης ποιότητας πληροφορίες σε σχέση με εκείνες που μοιράστηκαν πολλοί Αμερικανοί και σχεδόν όσες ποιοτικές ειδήσεις και πληροφορίες μοιράζονται οι Γερμανοί χρήστες», αναφέρεται στη μελέτη του Ινστιτούτου Ίντερνετ της Οξφόρδης, την οποία επικαλείται το πρακτορείο Reuters. Η έρευνα χρησιμοποιεί πρόσφατα στοιχεία από το Twitter, αλλά δίνει μεγαλύτερη έμφαση στο Facebook. Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Κέβιν Λιμονιέ του πανεπιστημίου Paris VIII, το οποίο με επιχορήγηση της γαλλικής κυβέρνησης μελετά τη χειραγώγηση των εκλογών, από τα social media, το Facebook πρόσφατα έκλεισε 30.000 ύποπτους αυτοματοποιημένους λογαριασμούς στη Γαλλία. Αν και χαρακτήρισε την κίνηση αυτή «στρατηγική κατά του spamming» (δηλαδή της ανεπιθύμητης αλληλογραφίας), πολλά από τα προφίλ που έκλεισε περιείχαν παραπλανητικές και προπαγανδιστικές πολιτικές ειδήσεις⁵².

Αποκαλυπτική επίσης είναι η έρευνα του Media Lab του MIT⁵³ στην οποία οι ψευδείς ειδήσεις (fake news) εξαπλώνονται ευκολότερα και ταχύτερα σε σχέση με τις πραγματικές όσον αφορά το Twitter και μάλιστα με αρκετά μεγάλο χρονικό περιθώριο ανάμεσά τους. «Διαπιστώσαμε ότι το ψέμα διαχέεται μαζικότερα, ταχύτερα και ευρύτερα από την αλήθεια σε όλες τις κατηγορίες πληροφοριών και σε πολλές περιπτώσεις» αναφέρει ο καθηγητής του MIT, Sinan Aral⁵⁴. Οι ψευδείς ειδήσεις βρίσκουν εύκολα μεγαλύτερο ακροατήριο. Ενώ η αλήθεια σπάνια διαχέεται σε περισσότερους από 1.000 χρήστες, το κορυφαίο 1% των ψευδών ειδήσεων συνήθως εξαπλώνεται σε 1.000 έως 100.000 ανθρώπους. Μία αληθινή είδηση χρειάζεται περίπου εξαπλάσιο χρόνο για να φθάσει σε 1.500 ανθρώπους, σε σχέση με τον χρόνο που μία ψευδής είδηση φθάνει στον ίδιο αριθμό

[election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.otnqnk2jAX#.vr80jXbvGe](https://www.foxnews.com/politics/election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.otnqnk2jAX#.vr80jXbvGe) (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

51 «Οι ψευδείς ειδήσεις στη γαλλική προεκλογική εκστρατεία». *ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ*/21/04/2017. Στο: <http://www.efsyn.gr/arthro/oi-pseydeis-eidiseis-sti-galliki-proeklogiki-ekstrateia>. (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

52 «Οι ψευδείς ειδήσεις στη γαλλική προεκλογική εκστρατεία». *ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ*/21/04/2017. Στο: <http://www.efsyn.gr/arthro/oi-pseydeis-eidiseis-sti-galliki-proeklogiki-ekstrateia>. (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

53 «Έρευνα MIT: Οι ψευδείς ειδήσεις ταξιδεύουν 6 φορές γρηγορότερα». *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 08/03/2018. Στο: <http://www.kathimerini.gr/952740/article/tehnologia/diakiktyo/ereyna-mit-oi-yeydeis-eidhseis-ta3ideyoyn-6-fores-grhgorotera>. (προσπελάστηκε στις 25/05/2018).

54 «Twitter: Οι ψευδείς ειδήσεις «ταξιδεύουν» γρηγορότερα από τις πραγματικές». *CNN Greece*, 12/03/2018. Στο: <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/121172/twitter-oi-pseydeis-eidiseis-taxideyoyn-grigorotera-apo-tis-pragmatikes-infographic> (προσπελάστηκε στις 25/05/2018).

ανθρώπων. Οι ερευνητές, μάλιστα με επικεφαλής τον δρ. Σορούς Βοσούγκι του Εργαστηρίου Κοινωνικών Μηχανών του Media Lab του Πανεπιστημίου MIT, που έκαναν τη σχετική δημοσίευση στο περιοδικό «Science», συνέκριναν τη διάχυση της αληθούς και της ψευδούς πληροφόρησης μέσω διασποράς (retweeting) των μηνυμάτων στο Twitter μεταξύ 2006-2017. Συνολικά, αναλύθηκε η πορεία περίπου 126.000 ιστοριών, τις οποίες προώθησαν με «τιτίβισμα» (tweet) τρία εκατομμύρια άνθρωποι πάνω από 4,5 εκατομμύρια φορές.

Πίνακας 1: Το ταξίδι των ψευδών ειδήσεων

Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ/Δημοσιογραφική επιμέλεια: Δημ. Φραγκουλιώτης. Στο: <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/121172/twitter-oi-pseydeis-eidiseis-taxidevoun-grigorotera-apo-tis-pragmatikes-infographic> (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

Αυτές οι ιστορίες χωρίστηκαν σε αληθινές και ψευδείς και μετά έγινε σύγκριση για την πιθανότητα μία ιστορία να αναπαραχθεί μέσω του Twitter. Διαπιστώθηκε ότι οι ψευδείς ειδήσεις και γενικότερα οι ψευδείς πληροφορίες όχι μόνο εμφανίζουν συνεχή αύξηση στο Twitter, αλλά, επίσης, διασπείρονται πολύ πιο μακριά, πιο γρήγορα, πιο βαθιά και πιο πλατιά από ό,τι η αλήθεια και αυτό αφορά όλες τις κατηγορίες πληροφόρησης. Επιπλέον οι μελετητές ανακάλυψαν πως η εξάπλωση των fake news δεν οφείλεται τόσο στα ρομπότ που είναι προγραμματισμένα να τα διαδίδουν. Αντιθέτως, η διάδοση γίνεται από τους χρήστες του Twitter οι οποίοι έχουν την τάση να κοινοποιούν ανακριβείς ειδήσεις.

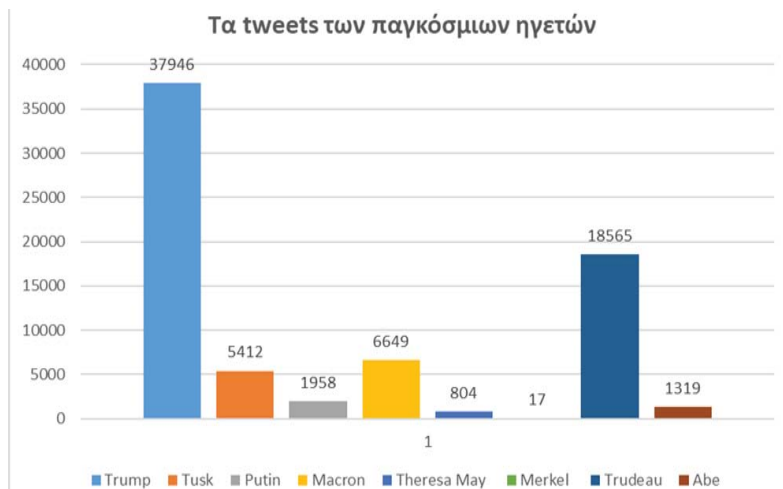
Στη νέα λοιπόν πραγματικότητα, με βάση τα διεθνή ερευνητικά δεδομένα, διαπιστώνεται ότι οι ψευδείς ειδήσεις έχουν μια διαρκώς αύξουσα τάση, σε σημείο που τείνουν να αποτελούν σημαντικό τμήμα της ρέουσας ειδησεογραφίας, μέσω

των social media, και των επικοινωνιακών διαδικασιών που αυτά ακολουθούν. Με βάση μάλιστα τα διεθνή ερευνητικά δεδομένα είναι δυνατόν να επηρεάσουν ακόμη και το αποτέλεσμα των εκλογικών διαδικασιών, καθιστώντας ευάλωτη τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Παρόλα αυτά, οι παγκόσμιοι ηγέτες, όπως θα δούμε στις επόμενες ενότητες τα χρησιμοποιούν κατά κόρον, προκειμένου να επικοινωνήσουν την πολιτική τους.

5. Το twitter των παγκόσμιων ηγετών.

Με βάση το παραπάνω πλαίσιο και παρά την έντονη διείσδυση των ψευδών ειδήσεων, μέσω των social media, ειδικότερα μάλιστα στο twitter, από την εξέταση του δείγματος των λογαριασμών των ηγετών του G7, διαπιστώνεται ότι η χρήση του συγκεκριμένου νέου μέσου, δηλαδή του twitter, αποτελεί βασικό εργαλείο επικοινωνίας των μηνυμάτων που οι ηγέτες επιθυμούν να μεταδώσουν προς το παγκόσμιο κοινό. Από τα στοιχεία μάλιστα του Διαγράμματος 5, διαφαίνεται ότι η δραστηριότητα των ηγετών στο νέο μέσο είναι αρκετά σημαντική:

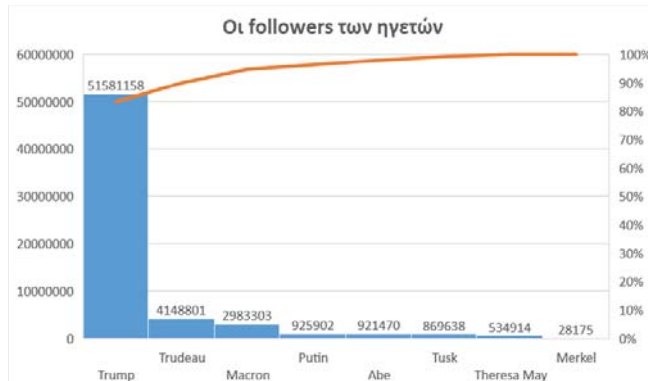
Διάγραμμα 5: Τα tweets των παγκόσμιων ηγετών

μόνο ο Πρόεδρος των ΗΠΑ έχει 37.946 μηνύματα (tweets) αναρτημένα στη χρονομηχανή του λογαριασμού του, ενώ ακολουθούν ο ηγέτης του Καναδά με 18.565 και ο Γάλλος Πρόεδρος E. Macron με 6.649 tweets! Η δυναμική μάλιστα του νέου μέσου, το οποίο διακρίνεται από την έντονη διαδραστικότητα, είναι τέτοια, που όπως διαφαίνεται από τα στοιχεία του διαγράμματος 6, οι παγκόσμιοι ηγέτες έχουν δεκάδες χιλιάδες ακολούθους, οι οποίοι με τη σειρά του ανακοινποούν τις αναρτήσεις που βρίσκονται στη χρονομηχανή των αντίστοιχων λογαριασμών.

Μόνο ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, έχει 51.581.158 ακολούθους (!) (followers) στο λογαριασμό του στο twitter, ενώ ακολουθούν ο Καναδός Πρωθυπουργός Justin Trudeau με 4.148.801, ο Γάλλος Πρόεδρος Emmanuel Macron με 2.983.303, ο Ρώσος Πρόεδρος V. Putin με 925.902, ο D. Tusk με 869.638, η Theresa May με 534.914 και η A. Merkel με 28.175 ακολούθους.

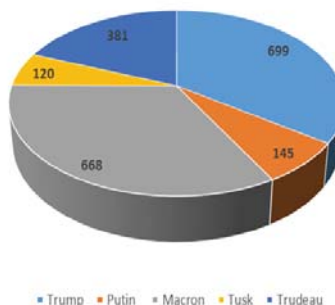
Διάγραμμα 6: Οι ακόλουθοι των παγκόσμιων ηγετών

Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από την εξέταση του δείγματος είναι ότι μόνο στο πρώτο τετράμηνο του 2018 οι ηγέτες παρουσιάζουν μια έντονη επικοινωνιακή δραστηριότητα αφού στους λογαριασμούς τους αναρτούν εκατοντάδες tweets, με τα σκήπτρα να κρατά και πάλι ο Αμερικανός Πρόεδρος Donald Trump, ο οποίος αναρτά 699 tweets! Ακολουθεί ο Γάλλος Πρόεδρος Macron με 668 tweets, ο Καναδός Πρωθυπουργός Justin Trudeau, με 381 tweets, ο Ρώσος Πρόεδρος V. Putin με 145 και ο Donald Tusk με 120.

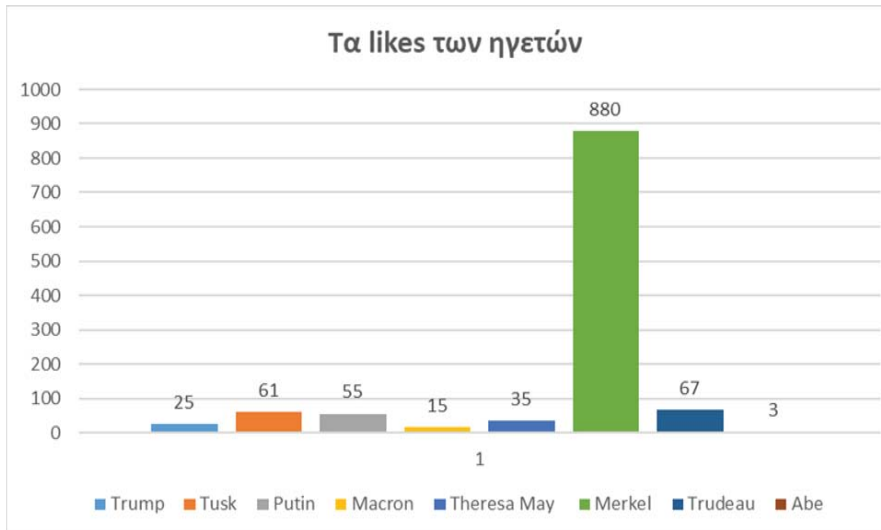
Διάγραμμα 7: Τα περισσότερα tweets των παγκόσμιων ηγετών

Τα περισσότερα tweets: Περίοδος: 01.01.18-30.04.18

Ένα επίσημο από τα πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία αφορά στη διαδραστικότητα που εμφανίζουν οι ηγέτες στους λογαριασμούς τους⁵⁵, τον τρόπο δηλαδή που οι ίδιοι αλληλοεπιδρούν με το κοινό τους. Από τα στοιχεία του διαγράμματος 5 και 8, διαπιστώνεται ότι ο λογαριασμός της Γερμανίδας Καγκελαρίου, αν και γενικά δεν παρουσιάζει έντονη δραστηριότητα, καταγράφει σε απόλυτες τιμές 880 likes, δηλαδή θετικές επισημάνσεις, καθιστώντας τον ως έναν από τους πιο διαδραστικούς (interactive) σε σχέση με τους ομολόγους της.

Διάγραμμα 8: Τα likes των ηγετών

Η έντονη όμως διαδραστικότητα του νέου μέσου αναφορικά με τα tweets που αναρτούν στη χρονομηχανή τους (timeline) οι παγκόσμιοι ηγέτες διαφαίνεται και από τα δεδομένα του διαγράμματος 9.

Διάγραμμα 9: Τα retweets των Παγκόσμιων Ηγετών

Global Leaders	Εύρος Retweets
Trump	10000>
Tusk	1500<

55 Τους λογαριασμούς των μέσων κοινωνικής δικτύωσης των πολιτικών προσώπων πολλές φορές, αν όχι τις περισσότερες, τους διαχειρίζεται μια εξειδικευμένη ομάδα, που αποτελεί το επιτελείο των ηγετών και που πολλές φορές μπορεί να απαρτίζεται από δημοσιογράφους, επικοινωνιολόγους, νομικούς ακόμη και διπλωμάτες.

Putin	1000<
Macron	26000 <
Theresa May	7400 <
Merkel	1000<
Trudeau	1800<
Abe	1000-20000

Ειδικότερα στο συγκεκριμένο πίνακα αποτυπώνεται το εύρος των ανακοινωποιήσεων ανά ανάρτηση (tweet) που λαμβάνουν τα tweets που αναρτούν οι παγκόσμιοι ηγέτες στους λογαριασμούς τους στο twitter. Οι τιμές αφορούν τον αριθμό των ανακοινωποιήσεων (retweets) που μπορεί να έχει η κάθε μία, μοναδική ανάρτηση. Από την καταγραφή του δείγματος διαπιστώνεται ότι ο Donald Trump, όταν ανακοινώνει κάτι στο twitter, τα retweets, καταγράφουν τιμές μεγαλύτερες από 10.000! Αναλόγως μάλιστα του γεγονότος, αν δηλαδή αφορά ένα πολιτικό γεγονός με άμεσο αντίκτυπο στη διεθνή παγκόσμια σκακιέρα οι τιμές κυριολεκτικά εκτινάσσονται.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το tweet που ανάρτησε και στο οποίο αναφέρεται στη συντονισμένη πυραυλική επίθεση στη Συρία, ευχαριστώντας τη Γαλλία και την Αγγλία για τη συνδρομή τους στην επιχείρηση. Η ανάρτηση αυτή έλαβε 30.800 ανακοινωποιήσεις, ενώ 18.000 περίπου άνθρωποι συζητούσαν στην πλατφόρμα του twitter για αυτό το γεγονός. Αλλά και οι υπόλοιποι ηγέτες, όπως φαίνεται από τα στοιχεία του πίνακα 9, παρουσιάζουν σημαντικό αριθμό διαδραστικότητας αναφορικά με τις ανακοινωποιήσεις των μηνυμάτων τους-αναρτήσεων, με ιδιαίτερα αξιοσημείωτη τη δραστηριότητα Macron και του Ιάπωνα Πρωθυπουργού Abe, οι οποίοι εμφανίζουν τιμές έως 26.000 και 1000-20.000 αντίστοιχα!

Αναφορικά με το περιεχόμενο των tweets, από την ανάλυση του δείγματος διαπιστώνεται η κυριαρχία των πολιτικών γεγονότων με έμφαση στη διεθνή πολιτική σκηνή, καθώς και γεγονότων που σχετίζονται με την πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα των χωρών που είναι επικεφαλής.

Από τον Donald Tusk⁵⁶ που ανακοινώνει τις διεργασίες στα Δυτικά Βαλκάνια, έως τον Ιάπωνα Πρωθυπουργό Abe, οποίος γίνεται δεκτός με ιδιαίτερη θέρμη στο Λευκό Οίκο⁵⁷ και από την Theresa May, που συναντάται με επιζήσασα

56 Ενδεικτικά είναι τα tweet με τις συναντήσεις του με τον Σέρβο Πρόεδρο Βούτιτς <https://twitter.com/eucopresident/status/989198341618782208> (προσπελάστηκε στις 05/06/2018) και με τον Πρωθυπουργό του Μαυροβουνίου Ντούσκο Μάρκοβιτς. <https://twitter.com/eucopresident/status/988844810210562048> (προσπελάστηκε στις 05/06/2018).

57 Το tweet μάλιστα του Ιάπωνα Πρωθυπουργού για τη φιλοξενία του γίνεται στα αγγλικά και σε ένα κλίμα θετικής προσέγγισης των δύο πλευρών. Βλ. σχετικά: <https://twitter.com/AbeShinzo/status/986747487573561344> (προσπελάστηκε στις (05/06/2018).

του Ολοκαυτώματος⁵⁸ έως τον Vladimir Putin που συναντάται με τον Ισραηλινό Πρωθυπουργό Νετανιάχου⁵⁹, όλοι οι ηγέτες με τις αναρτήσεις επιδιώκουν να επικοινωνήσουν προς το παγκόσμιο ψηφιακό κοινό την εικόνα του στιβαρού και αποφασιστικού ηγέτη, ο οποίος βρίσκεται στο πλευρό των πολιτών. Στην καθημερινότητά του, που πλέον γίνεται καθημερινότητα όλων των πολιτών σε όλες τις χώρες του κόσμου, καταρρίπτοντας τα δια-χρονικά και δια-συνοριακά όρια. Έτσι με την αμεσότητα και διαδραστικότητα του νέου μέσου «ο χρόνος μετουσιώνεται φαντασιακά σε χώρο. Η απόσταση μεταλλάσσεται σε αμεσότητα, αυτοακυρώνεται και δίνει την εντύπωση της εξαφάνισης ή της εξουδετέρωσης μιας φαντασιώδους απουσίας, που μετατρέπεται σε παρουσία»⁶⁰, και η οποία επικοινωνείται στον παγκόσμιο πια ψηφιακό πολίτη.

Tweet 2: Το tweet του Τραμπ για την επίθεση στη Συρία: Αποστολή εξετελέσθη

Με τη συνδυαστική και ταυτόχρονη χρήση της εικόνας, του δηλωτικού και συνδηλωτικού λόγου και πολλές φορές του video, δομείται και αναπαράγεται η εικόνα του ισχυρού ηγέτη, της ισχυρής χώρας⁶¹ που ανήκει στη ισχυρή ομάδα των επτά. Έτσι κατασκευάζεται μέσω των νέων μέσων η εικόνα μιας ισχυρής παγκόσμιας πολιτικής ηγεσίας, που αποτελεί το σύνολο των γνώσεων, των συναισθημάτων και συμπεριφορών,⁶² που έχουν οι ίδιοι οι πολίτες για αυτή.

Επομένως, η κατά Lippman⁶³ εικόνα των νοητικών αναπαραστάσεων,

58 <https://twitter.com/10DowningStreet/status/989534898955472896>

59 https://twitter.com/PutinRF_Eng/status/958008966323240962

60 Δεμερτζής, Ν. (2002). *Η Πολιτική Επικοινωνία*. Αθήνα: Παπαζήσης. σ.σ.410-411.

61 Σταυρόπουλος, Α. (2017). *Εικόνα και Κράτος*. Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες, τχ 5/2017, σ.σ. 7-34. Στο: <http://politika.inpatra.gr> (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).

62 Wang, J. (2008). The power and limits of branding in national image communication in global society. *International Political Communication*, 14(2), pp. 9-24.

63 Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. New York: Free Press

που έχουν οι άνθρωποι μετουσιώνεται και μετασχηματίζεται σε ψηφιακή (digital) παγκόσμια εικόνα που προσλαμβάνουν οι ψηφιακοί πολίτες-καταναλωτές της ενημέρωσης των νέων μέσων, αλληλοεπιδρώντας μάλιστα μαζί της. Η απόσταση και ο χρόνος άλλωστε έχουν εκμηδενιστεί στη νέα διαδραστική ασύγχρονη και υπερτοπική παγκόσμια επικοινωνιακή πραγματικότητα.

5.1. Η διπλωματία του twitter.

Για τον Walter Ong η μετάβαση από την προφορική στη γραπτή επικοινωνία σηματοδότησε μια άλλης μορφής οργάνωση της σκέψης και μια άλλη σχέση των υποκειμένων με το χρόνο, το χώρο και την όραση⁶⁴. Όπως ο ίδιος σημειώνει «η γραφή έχει μετασχηματίσει την ανθρώπινη συνείδηση περισσότερο απ' οποιαδήποτε άλλη επινόηση»⁶⁵, ενώ αποδυνάμωσε ή και κατήργησε τις περισσότερες από τις προαιώνιες πρακτικές απομνημόνευσης που δημιουργούσαν και συντηρούσαν τη συλλογική μνήμη των προφορικών πολιτισμών, καθιστώντας δυνατή τη διαθεσιμότητα ενός μηνύματος, ανεξάρτητα από τον παραγωγό του ή αναμεταδότη του⁶⁶.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, οι δημιουργοί-παραγωγοί των μηνυμάτων, στην προκειμένη περίπτωση οι παγκόσμιοι ηγέτες, χρησιμοποιώντας την δευτερογενή προφορικότητα του νέου μέσου, κάνουν χρήση και λειτουργία ενός νέου συστήματος επικοινωνίας με τους πολίτες, που χαρακτηρίζεται από τη συγχώνευση γραπτών, προφορικών και οπτικοακουστικών μέσων και τρόπων έκφρασης⁶⁷.

Έτσι η υποδοχή της Γερμανίδας Καγκελαρίου στο Λευκό Οίκο από τον Αμερικανό Πρόεδρο⁶⁸ στο twitter, με λόγο ευθύ, μέσα σε εισαγωγικά, με τον οποίο ο Πρόεδρος την καλωσορίζει θερμά, ενώ ταυτόχρονα η συνάντηση συνοδεύεται από την ανάρτηση ενός βίντεο διάρκειας σαράντα έξι δευτερολέπτων, η συνάντηση του Γάλλου Προέδρου με τον ιδρυτή του Facebook⁶⁹, η οποία επίσης συνοδεύεται από μια κοινή φωτογραφία τους, ενώ το μήνυμα που κοινοποιείται είναι στην αγγλική γλώσσα, καθώς και η ανάρτηση της Αγγλίδας Πρωθυπουργού Theresa May στο λογαριασμό της⁷⁰, στην οποία αναφέρει ρητά τη δέσμευσή της μαζί με το Γάλλο Πρόεδρο στον αγώνα κατά των χημικών όπλων, αποτελούν μόνο μερικά παραδείγματα, τα οποία συνολικά, δημιουργούν μια νέου τύπου διπλωματία: τη διπλωματία του twitter, όπου μείζονα και παγκόσμιας εμβέλειας

64 Δεμερτζής, Ν. (2002). *Η Πολιτική Επικοινωνία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ.414

65 Ong, W. (1997). *Προφορικότητα και Εγγραματοσύνη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ.115.

66 Ong, W. (1997). *Προφορικότητα και Εγγραματοσύνη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ.111.

67 Castells, M.(1997). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell, p.328.

68 «President Trump Welcomes Chancellor Merkel». Στο: <https://twitter.com/WhiteHouse/status/989938206652207106>. (προσπελάστηκε στις 29/05/2018).

69 <https://twitter.com/EmmanuelMacron/status/999569287470813189>. (προσπελάστηκε στις 29/05/2018).

70 <https://twitter.com/10DowningStreet/status/990518700729163776>. (προσπελάστηκε στις 29/05/2018).

γεγονότα ανακοινώνονται και γνωστοποιούνται στη δημοφιλή πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης. Στο πλαίσιο της παγκόσμιας πια δικτυακής κοινότητας, «η επικοινωνία σε πραγματικό χρόνο επιτρέπει στη γραφή να παρουσιάζεται ως ομιλία»⁷¹. Με τη συγχώνευση, αλλά και συνδυαστική, ασύγχρονη, α-τοπική, διαδραστική χρήση των εργαλείων του νέου μέσου, ο επικοινωνιακός λόγος, επομένως και το μήνυμα που παράγει, επικοινωνείται άμεσα, γρήγορα, σε πραγματικό χρόνο και κυρίως διαδραστικά.

Έτσι τα γεγονότα των μέσων (media events) με την έντονη προσωποποίηση και τον σημαίνοντα τελετουργικό τρόπο μετάδοσης τους, προσλαμβάνουν πλέον έναν προσομοιωτικό αλλά ταυτόχρονα βιωματικό και διαδραστικό χαρακτήρα,⁷² με τη γεωγραφική κατάργηση των φυσικών ορίων, του χώρου και του χρόνου, κυρίως όμως με την ψηφιακή διαδραστική πολιτική συμμετοχή των πολιτών, οι οποίοι σε κάθε ανάρτηση αλληλοεπιδρούν με τις δυνατότητες που παρέχει το νέο μέσο. Ταυτόχρονα δίνουν πλέον μια αίσθηση εικονικής-δυνητικής γεωγραφίας, ενώ η διεθνής πολιτική, ως πράξη και λόγος, με τη δύναμη του νέου μέσου μετασχηματίζεται πλέον στη...διπλωματία του twitter.

6. Συμπεράσματα

Στην νέα εποχή της ταχύτατης ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών, ο μετασχηματισμός της δημόσιας σφαίρας αποκτά νέα χαρακτηριστικά. Η επικοινωνιακή διαδικασία προσλαμβάνει περισσότερο τον χαρακτήρα ενός διαδραστικού ατομοκεντρισμού, με κύριο γνώρισμα την ατομική διαδραστική, πολλές φορές ασύγχρονη, χρήση των νέων μέσων επικοινωνίας, όπως τα social media.

Ο χρήστης-καταναλωτής, *consumer*, έχει τη δυνατότητα να αντιδράσει, να αλληλοεπιδράσει και κυρίως με τα σχόλια του ή χωρίς σχόλια να παράγει ειδήσεις. Ακόμη και ψευδείς (fake news). Η παραγωγή ενημερωτικού περιεχομένου ή και ειδήσεων παύει να αποτελεί προνόμιο των ειδικών και επαγγελματιών, κατά το παραδοσιακό μοντέλο λειτουργίας των μέσων επικοινωνίας και περνά κυριολεκτικά στα χέρια-πληκτρολόγιο του πολίτη-χρήστη-καταναλωτή. Μπορεί πλέον ο χρήστης-καταναλωτής, να είναι συγχρόνως παντού και να μεταδίδει παντού τις πληροφορίες (Debray), βιώνοντας μια φανταστική εικόνα ενός απεριόριστου χώρου, που δεν είναι πραγματικός, αλλά ψηφιακός, στον οποίο όμως η καταλυτική του παρέμβαση με την παραγωγή και αναπαραγωγή ψευδών ειδήσεων μπορεί να διαμορφώσει συνθήκες που βλάπτουν τη λειτουργία των θεσμικών λειτουργιών του πολιτικού συστήματος.

Στη σύγχρονη «ενημερο-ψηφιακή» (info-digital) εποχή της κυριαρχίας των προσωπικών λογαριασμών στα νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ο

71 Nunes, M. (1997). «What Space is Cyberspace? The Internet and Virtuality». Στο: Holmes, D. (επιμ). *Virtual Politics. Identity and Community in Cyberspace*. London: Sage Publications. p.168.

72 McKenzie, W. (1994). *Virtual Geography. Living with Global Media Events*. Bloomington: Indiana University Press.

διαμεσολαβητικός παραδοσιακός ρόλος των συμβατών μέσων επικοινωνίας σταδιακά υποκαθίσταται από την ίδια τη φύση και λειτουργία του νέου μέσου. Υποκαθίσταται μάλιστα και αντικαθίσταται από μία ατομική, στην καλύτερη των περιπτώσεων, πολιτική κουλτούρα της αμεσότητας ενός εργαλειακού ορθολογισμού (Harriman), και καταναλωτικού ατομισμού, αφού ο κάθε χρήστης μπορεί να παράγει και αναπαράγει στον ωκεανό του διαδικτύου, όποιας μορφής πληροφορικό ή ενημερωτικό υλικό επιθυμεί. Ακόμη και fake news τα οποία μπορούν πλέον να διαδοθούν με αστραπιαία ταχύτητα επηρεάζοντας σημαντικά καθοριστικές πτυχές του δημόσιου βίου. Τα παραδείγματα του Brexit, των Αμερικανικών Εκλογών και των Γαλλικών Εκλογών αποδεικνύουν τη σημαντική διείσδυση και διάδοση των ψευδών ειδήσεων μέσα από τις ψηφιακές πλατφόρμες των νέων μέσων επικοινωνίας.

Παρά την έντονη, όμως, διείσδυση των ψευδών ειδήσεων, μέσω των social media, ειδικότερα μάλιστα μέσω του Twitter, από την εξέταση του δείγματος των λογαριασμών των ηγετών του G7, διαπιστώνεται ότι η χρήση του Twitter, φαίνεται να αποτελεί ένα από τα βασικά εργαλεία επικοινωνίας των μηνυμάτων που οι ηγέτες επιθυμούν να μεταδώσουν προς το παγκόσμιο κοινό. Οι παγκόσμιοι ηγέτες επικοινωνούν με το παγκόσμιο κοινό τους, αναρτώντας τα επικοινωνιακά γεγονότα (media events), μέσω των προσωπικών τους λογαριασμών, με έμφαση κυρίως στη διεθνή πολιτική. Αυτή άλλωστε προσλαμβάνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού και η ίδια προσλαμβάνει υπερτοπικά χαρακτηριστικά. Με τη συνδυαστική και ταυτόχρονη χρήση της εικόνας, του δηλωτικού και συνδηλωτικού λόγου, δομείται και αναπαράγεται η εικόνα του ισχυρού ηγέτη, με την οποία οι ψηφιακοί πολίτες-καταναλωτές της ενημέρωσης των νέων μέσων, αλληλοεπιδρούν μαζί της. Έτσι η διεθνή πολιτική, ως πράξη και λόγος, με τη δύναμη του νέου μέσου μετασχηματίζεται στη...διπλωματία του twitter. Στη νέα αυτή διπλωματία, τη «διπλωματία του twitter», μείζονα και παγκόσμιας εμβέλειας γεγονότα ανακοινώνονται και γνωστοποιούνται στη δημοφιλή πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης. Έτσι τα γεγονότα των μέσων (media events) με την έντονη προσωποποίηση και τον σημαίνοντα τελετουργικό τρόπο μετάδοσης τους, προσλαμβάνουν πλέον έναν προσομοιωτικό αλλά ταυτόχρονα βιωματικό και διαδραστικό παγκόσμιο χαρακτήρα (McKenzie).

Με βάση λοιπόν τόσο τα ερευνητικά δεδομένα, που αποδεικνύουν το μεγάλο βαθμό διείσδυσης και αναπαραγωγής των ψευδών ειδήσεων μέσω των νέων μέσων επικοινωνίας, αλλά και του σημαντικού βαθμού που αυτή η αναπαραγωγή μπορεί να έχει στη λειτουργία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος), έντονος είναι ο προβληματισμός παγκόσμια για τους τρόπους που θα ήταν δυνατή η αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου, που μέχρι στιγμής δείχνει να επεκτείνεται ραγδαία.

Σε θεσμικό επίπεδο, πέραν των εκπεφρασμένων προθέσεων από τους μεγάλους παρόχους για αυτορρύθμιση σε ένα διεθνές κανονιστικό πλαίσιο

λειτουργίας των νέων τεχνολογιών, το οποίο θα σέβεται τα προσωπικά δεδομένα⁷³ ένα σημαντικό βήμα έχει συντελεστεί από τις πολιτικές οντότητες, όπως την Ε.Ε. Η Κομισιόν ειδικότερα προτείνει μια σειρά δράσεων όπως⁷⁴:

- αυτοδέσμευση των social media όπως το Twitter, το Snapchat ή το Instagram, ότι θα καταπολεμήσουν τα fake news⁷⁵
- η Κομισιόν προτείνει επίσης να συντάξει μέχρι το τρέχον καλοκαίρι, από κοινού με τις μεγάλες πλατφόρμες social media, έναν κατάλογο κριτηρίων για την ανίχνευση της παραπληροφόρησης.
- η Κομισιόν επιπρόσθετα παροτρύνει τις μεγάλες πλατφόρμες του Ίντερνετ να επινοήσουν, σε εθελοντική βάση, ένα σύστημα σήμανσης για τις ειδήσεις και αναρτήσεις που φιλοξενούν, ώστε να είναι ορατό ποιός έχει γράψει τί και αν, για το συγκεκριμένο περιεχόμενο, έχει εισπράξει κάποια αμοιβή
- για τον εντοπισμό των fake news προτείνεται να χρησιμοποιηθούν εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης και εκπαιδευμένοι αλγόριθμοι, που θα χτενίζουν το διαδίκτυο αναζητώντας τρολ και fake accounts. Αλλά και οι ίδιοι οι χρήστες του Ίντερνετ, επισημαίνει η Κομισιόν, θα πρέπει να λαμβάνουν πληρέστερη ενημέρωση για το ποιός γράφει τις αναρτήσεις που διαβάζουν και πώς λειτουργούν οι αλγόριθμοι της κάθε πλατφόρμας⁷⁶.

73 Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (GDPR) της Ευρωπαϊκής Ένωσης προστατεύει θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες των φυσικών προσώπων, είναι ο νέος νόμος περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ο νέος Κανονισμός 2016/679 έχει τεθεί υποχρεωτικά σε ισχύ από τις 25 Μαΐου 2018 σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, χωρίς να απαιτείται η ψήφιση αντίστοιχου εθνικού νόμου. Έχει σχεδιαστεί για να επιτρέπει σε μεμονωμένα άτομα να έχουν μεγαλύτερο έλεγχο των προσωπικών τους δεδομένων και επιβάλλει νέες υποχρεώσεις σε οργανισμούς που συλλέγουν, διαχειρίζονται ή αναλύουν τέτοιου είδους δεδομένα. Συνεπώς απαιτείται για όλους τους φορείς στην Ευρώπη μια ολοκληρωμένη διαδικασία εσωτερικής προετοιμασίας η οποία θα καταλήξει σε θετική δήλωση συμμόρφωσης. Για την Ελλάδα η αρμόδια εποπτεύουσα αρχή είναι η ΑΡΧΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ. Δες περισσότερα στο: https://www.eugdpr.gr/health/?gclid=CjwKCAjwur7YBRA_EiwASXqIHJ1ddwsDPP28VAuD_8ZN9CCyY0d7asVAOS8v9eFVlosM3OvJtgXFhoCzO4QAuD_BwE (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).

74 «ΕΕ εναντίον fake news». *Deutsche Welle*, 28/04/2018. Στο: <http://www.dw.com/el/ee-%CE%B5%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-fake-news/a-43566944>. (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).

75 Ο Επίτροπος King μάλιστα τονίζει ότι «απαιτείται “ιδιαιτέρη εγρήγορση” σε αυτό το ζήτημα, ιδιαίτερα ενόψει των Ευρω-εκλογών του 2019 και των πιθανών κινδύνων να επηρεάσουν οι “ψευδείς ειδήσεις” την εκλογική διαδικασία». «ΕΕ εναντίον fake news». *Deutsche Welle*, 28/04/2018. Στο: <http://www.dw.com/el/ee-%CE%B5%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-fake-news/a-43566944>. (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).

76 Για τις δεσμευμένες αυτορρύθμισης και την αντιμετώπιση του φαινομένου των fake news, ήδη πολλοί media-κοί οργανισμοί λαμβάνουν μέτρα. Το BBC, για παράδειγμα, εγκαινιάζει μια νέα πρωτοβουλία, τα Slow News, η οποία προσφέρει στο κοινό, μεταξύ άλλων, αυξημένη εμπειρογνωμοσύνη, δημοσιογραφία στοιχείων και έλεγχο των στοιχείων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Δες περισσότερα στο: Τζογόπουλος, Γ. (2017). Αντιμετωπίζοντας τις Ψευδείς Ειδήσεις: Προκλήσεις και Ευκαιρίες. Στο: <https://jaj.gr/fakenews/antimetopizontas-tis-psevdīs-idīsīs-proklīsīs-ke-efkeriēs/> (προσπελάστηκε στις 31/05/2018). Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα αξίζει να αναφερθούν ιστοσελίδες όπως τα «ELLINIKA HOAXES» που όπως αναφέρουν οι διαχειριστές της έχουν ως στόχο «κατάρριψη αναληθών δημοσιευμάτων στο ιντερνέτ, αλλά και κάθε πηγή ενημέρωσης». Περισσότερα στο: <http://ellinikahoaxes.gr/%CF%83%CF%87%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B1-%CE%BC%CE%B5-%CE%B5%CE%BC%CE%B1%CF%83/> (προσπελάστηκε στις 31/05/2018). Να σημειωθεί επίσης ότι και το Υπουργείο Έρευνας Παιδείας και Θρησκευμάτων στην κορυφή της ιστοσελίδας του διαθέτει banner με τον τίτλο FAKE NEWS, στο οποίο αναρτώνται όλες οι ψευδείς ειδήσεις (fake news) που

Εκτός όμως από τις τεχνικού τύπου παρεμβάσεις αναγκαία κρίνεται μια σύγχρονη και ταυτόχρονα αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου των ψευδών ειδήσεων. Στο παγκοσμιοποιημένο επικοινωνιακό περιβάλλον όπου οι πολίτες αλληλοεπιδρούν και όπως διαπιστώθηκε από την εξέταση του δείγματος επικοινωνούν με τους θεσμούς της δημοκρατικής λειτουργίας, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να είναι και οι ίδιοι παραγωγοί ενημερωτικού και πληροφορικού υλικού, τεχνικά δεν διαφαίνεται η δυνατότητα να ανασταλεί η ελεύθερη παραγωγή και αναπαραγωγή της πληροφορίας μέσω του δικτύου. Κρίνεται όμως ως αναγκαία η καθιέρωση και επέκταση του μηντιακού γραμματισμού. Οι πολίτες μέσα από όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης είναι δυνατόν να αποκτήσουν μια ικανή αντιληπτική και διαχειριστική ικανότητα προσέγγισης, ανάλυσης και ορθής χρήσης των νέων μέσων επικοινωνίας, καθώς και των παραδοσιακών, ώστε να αναπτυχθεί μια συνειδητή και ενδεχομένως παιδευτική χρήση των μέσων. Πιθανόν μια Νέα Παιδαγωγική, η Παιδαγωγική του Μέσου, θα μπορούσε σε ένα δεύτερο επίπεδο να προσφέρει επαρκή εφόδια, ώστε με τη χρήση της αλματώδους ανάπτυξης των νέων μέσων και των τεχνολογικών δυνατοτήτων τους, οι νέοι άνθρωποι να προσπερνούν τον ύφαλο των fake news.

Τα ερευνητικά δεδομένα, αναφορικά με το μηντιακό γραμματισμό είναι ενθαρρυντικά και προτείνουν μια ποικιλία δράσεων και καλών πρακτικών⁷⁷. Ως τέτοιες στην περίπτωση της Ελλάδας καταγράφεται η χρήση της εκπαιδευτικής τηλεόρασης, καθώς και όλες οι προσπάθειες που καταγράφονται για την ασφάλεια των παιδιών στο διαδίκτυο. Το παράδειγμα της Γαλλίας με το κέντρο κινηματογράφου και πληροφοριών (CLEMI), το οποίο είναι υπεύθυνο για τη μηντιακή αγωγή και έχει ως στόχο να εφοδιάσει τους μαθητές με δεξιότητες που θα τους καταστήσουν ικανούς να διαβάζουν και να αποκωδικοποιούν πληροφορίες και εικόνες, ώστε να οξύνει την κριτική τους σκέψη και τα τους διδάξει πώς να διαμορφώνουν και να διατυπώνουν τις απόψεις τους με τρόπο υπεύθυνο, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα καλό οδηγό για τη συγκρότηση μιας οργανωμένης προσπάθειας σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης για το μηντιακό γραμματισμό⁷⁸. Σίγουρα υπάρχει ακόμη πολύς δρόμος.

Μπορεί, λοιπόν, ο Newman⁷⁹ να είχε ότι τα κοινωνικά δίκτυα δεν θα

σχετίζονται με την εκπαιδευτική πολιτική και την εκπαίδευση γενικότερα. Περισσότερα στο: ΥΠΠΕΘ. (2017). FAKE News. Στο: <http://www.minedu.gov.gr/grafeio-tytoy-kai-dimosion-sxeseon/fake-news> (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).

⁷⁷ Η πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα των Costa, Car & Papadimitriou, στις 28 χώρες της Ε.Ε, όχι μόνο ανέδειξε την αναγκαιότητα αυτή, αλλά τόνισε ότι μπορεί κάθε χώρα να προσαρμόσει τις δικές της τεχνικές και δεξιότητες με βάση τις διαφοροποιημένες ανάγκες που έχει. Βλ. σχετικά: Costa, C., Car, V. & Papadimitriou, S. (2017). «Good practices and emerging trends in media and information literacy». Στο: DIVINA FRAU-MEIGS, IRMA VELEZ AND JULIETA FLORES MICHEL (Ed). *PUBLIC POLICIES IN MEDIA AND INFORMATION LITERACY IN EUROPE*. London: Routledge. p.p.227-268.

⁷⁸ Δες περισσότερα στο : «Μηντιακός γραμματισμός-το τραγούδι της ψηφιακής αλφαβήτου». Στο: <https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/latest/practices/media-literacy--the-digital-a.htm>. (προσπελάστηκε στις 01/06/2018).

⁷⁹ <http://www.kathimerini.gr/914994/article/epikairothta/kosmos/ereyna-institoytoy-reuters-yyhlh-h-dyspistia-gia-tis-eidhseis> (προσπελάστηκε στις 15/05/2018). «Έρευνα Ινστιτούτου Reuters: Ψηλή η δυσπιστία

εξαλειφθούν, αν και οι χρήστες τους μεταπηδούν περισσότερο σε εφαρμογές messaging⁸⁰ για ειδήσεις, νιώθοντας απογοητευμένοι με το επίπεδο συζητήσεων σε δίκτυα όπως το Facebook και το Twitter, ή ο συνιδρυτής της Google να προειδοποιεί για την σκοτεινή πλευρά της Τεχνητής Νοημοσύνης⁸¹, το βέβαιο, όμως είναι ότι το μέλλον ξεκίνησε και είναι ήδη εδώ. Και σίγουρα δεν αντιμετωπίζεται με φόβο και δέος και κάθε μορφής λογοκρισία, αλλά με καλές πρακτικές και κυρίως με την μετάδοση και εκπαίδευση στις διαχρονικές και πανανθρώπινες αξίες της ελευθερίας, της δημοκρατίας και του σεβασμού στους δημοκρατικούς θεσμούς μιας ευνομούμενης και συνταγματικά οχυρωμένης Πολιτείας._

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ξενάριος, Χ. (2014). *Προπαγάνδα: Τόσο παλιά όσο ο πόλεμος*. Στο: <http://www.thetoc.gr/diethni/article/propaganda-toso-palia-oso-o-polemos> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).
- Παπούλιας, Γ. (2017). *ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ «ΜΕΤΑ-ΑΛΗΘΕΙΑΣ» (POST-TRUTH) ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΨΕΥΔΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ (FAKE NEWS) ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ, ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΟΥ ΛΑΙΚΙΣΜΟΥ*. ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ.
- Ρόρη, Λ. (2018). «Το πολιτικό twitter στα χρόνια του Μνημονίου». Στο: https://www.academia.edu/36423254/%CE%A4%CE%BF_%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C_Twitter_%CF%83%CF%84%CE%B1_%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%85 (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).
- Σταυρόπουλος, Α. (2017). *Εικόνα και Κράτος*. Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες, τχ 5/2017, σ.σ. 7-34. Στο: <http://politika.inpatra.gr> (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).

για τις ειδήσεις». *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*. 22/06/2017. Στο: <http://www.kathimerini.gr/914994/article/epikairothta/kosmos/ereyna-institoytoy-reuters-yyh-h-dyspistia-gia-tis-eidhseis>

80 Υπηρεσίες λήψης, δηλαδή, γραπτών μηνυμάτων που μπορεί να ενσωματώνουν συνδέσμους (links), φωτογραφίες, video, ή συνδυασμό κάποιων από αυτά, μέσω ψηφιακής πλατφόρμας είτε δωρεάν είτε συνδρομητικά. Για παράδειγμα η εφαρμογή Viber αρχίζει και φιλοξενεί τελευταία δημόσιους λογαριασμούς πολλών ειδησεογραφικών οργανισμών, ελληνικών και διεθνών.

81 «Ο συνιδρυτής της Google προειδοποιεί για την σκοτεινή πλευρά της Τεχνητής Νοημοσύνης». *LIFO*, 28/04/2018. Στο: http://m.lifo.gr/now/tech_science/190697/o-synidrytis-tis-google-proeidopoiiei-gia-tin-skoteini-pleyra-tis-texnitis-noimosynis. (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).

- Σταυρόπουλος, Α. (2016). Πολιτική Επικοινωνία και Image Making στην Ελλάδα της Κρίσης. *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*. τχ2/2016, σ.σ.81-103. Στο: : <http://politika.inpatra.gr/> (προσπελάστηκε στις 14/05/2018).
- Σταυρόπουλος, Α. (2016). Πολιτική Συμμετοχή και Πολιτική Εκπροσώπηση. Η Δημοκρατία την εποχή της κυριαρχίας της Επικοινωνίας. *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*. τχ3/2016. σ.σ. 7-34. Στο: <http://politika.inpatra.gr> (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).
- Σταυρόπουλος, Α. (2015). *Πολιτική Επικοινωνία και Image Making στην Ελλάδα*. Αθήνα: Μυρμιδόνες.
- Σταυρόπουλος, Κ. (1992). Στοιχεία της κοινής εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας στην Κοινοτική Ευρώπη μετά τη Μάαστριχτ εποχή. Στο: «*Τετράδια: πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής*», τχ. 29/30. Αθήνα: Στοχαστής, σ.σ. 89-106.
- Σταυρόπουλος, Κ. (1992). «Το μετέωρο βήμα του Μάαστριχτ». *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, Δεκέμβριος 1992.
- Τζογόπουλος, Ν.(2017). «Αντιμετωπίζοντας τις Ψευδείς Ειδήσεις: Προκλήσεις και Ευκαιρίες». Στο: <https://jaj.gr/fakenews/antimetopizontas-tis-psevd-is-idisis-proklisis-ke-efkeries/> (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).
- Τσαουσάκης, Η., Κωνσταντοπούλου, Ζ. (2018). *2018... Καλώς ορίσατε στον θαυμαστό κόσμο των Fake News*. Στο: <http://www.insider.gr/apopseis/vlogs/71992/2018-kalos-orisate-ston-thaymasto-kosmo-ton-fake-news> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).
- Χαϊκάλης, Σ. (2017). «Ψευδείς ειδήσεις»: από τον Ηρόδοτο μέχρι τον Τραμπ. Στο: <http://www.lifo.gr/articles/opinions/152202> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).

Ξενόγλωσση

- Baraniuk, C. (2016). «Beware the Brexit bots: The Twitter spam out to swing your vote». *New Scientist*, 21/06/2016. Στο: <https://www.newscientist.com/article/2094629-beware-the-brexit-bots-the-twitter-spam-out-to-swing-your-vote/> (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).
- Baudrillard, J.(1989). *Η έκσταση της επικοινωνίας*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Brzezinski, Z. (2012). *Strategic Vision*. New York: BASIC BOOKS.
- Castells, M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Cheser, C. (1997). «The Ontology of Digital Domains». Στο: David Holmes (επιμ.). *Virtual Politics. Identity and Community in Cyberspace*. London: Sage Publications. p.p. 80-85.
- Colville, R. (2016). «Winners in Brexit: Old people, old media». *Columbia Journalism Review*. Στο: https://www.cjr.org/analysis/brexit_old_media.php (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).

- Costa, C., Car, V. & Papadimitriou, S. (2017). «Good practices and emerging trends in media and information literacy». Στο: DIVINA FRAU-MEIGS, IRMA VELEZ AND JULIETA FLORES MICHEL (Ed). *PUBLIC POLICIES IN MEDIA AND INFORMATION LITERACY IN EUROPE*. London: Routledge. p.p.227-268.
- Debray, R. (1997). *Η επιστήμη της Επικοινωνίας. Ιδέες γενικής μεσολογίας*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Grice, A. (2017). «Fake news handed Brexiteers the referendum – and now they have no idea what they’re doing». *Independent*, 18/01/2017. Στο: <https://www.independent.co.uk/voices/michael-gove-boris-johnson-brexit-euro-sceptic-press-theresa-may-a7533806.html>. (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).
- Iyengar, S. (1991). *Is Anyone Responsible? How TV frames political issues*. Chicago. The Chicago University Press.
- Harriman, R. (1995). *Political Style. The Artistry of Power*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Holland, T. (2017). *A 2,500th Birthday for the Father of History—and Fake News*. Στο: <https://www.wsj.com/articles/a-2-500th-birthday-for-the-father-of-history-and-fake-news-1490884822> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).
- Kunst, M. (2018). «Digital Citizenship Revisited: The Impact of ICTs on Citizens. Political Communication Beyond the Western State». Germany: Weizenbaum Institute for the Networked Society. *International Journal of Communication* 12(2018), pp. 2191–2211.
- Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. New York: Free Press.
- McKenzie, W. (1994). *Virtual Geography. Living with Global Media Events*. Bloomington: Indiana University Press
- Newman, N. with Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D. and Nielsen, R.S. (2017). *Reuters Institute Digital News Report 2017*. Reuters Institute & University of Oxford. Στο: www.digitalnewsreport.org (προσπελάστηκε στις 14/05/2018).
- Nunes, M. (1997). «What Space is Cyberspace? The Internet and Virtuality». Στο: Holmes, D. (επιμ). *Virtual Politics. Identity and Community in Cyberspace*. London: Sage Publications. p.168.
- Smith, A. & Anderson, M. (2018). *Social Media Use in 2018*. Pew Research Center. Στο: <http://www.pewinternet.org/2018/03/01/social-media-use-in-2018/> (προσπελάστηκε στις 18/05/2017).
- Ong, W. (1997). *Προφορικότητα και Εγγραματοσύνη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Praet, P. (2017). «Creating stability in an uncertain world». Στο: *Brexit*

- and the implications for financial services. London: SUERF and Ernst & Young. Στο: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/sp170223.en.html> (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).
- Smith, A. & Anderson, M. (2018). *Social Media Use in 2018*. Pew Research Center. Στο: <http://www.pewinternet.org/2018/03/01/social-media-use-in-2018/> (προσπελάστηκε στις 18/05/2017).
- Silverman, C. (2016). «This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News on Facebook». *BUZZFEED-NEWS*, 17/11/2016. Στο: https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.otnqnk2jAX#.vr80jXbvGe (προσπελάστηκε στις 24/05/2018).
- Tzogopoulos, N. (2017). «*Dealing with Fake News: Challenges and Opportunities*». Potsdam: M100.
- Sanssouci Colloquium 2017. Στο: <http://www.m100potsdam.org/en/dr-george-n-tzogopoulos-dealing-with-fake-news-challenges-and-opportunities/> (προσπελάστηκε στις 14/05/2018).
- Wang, J. (2008). The power and limits of branding in national image communication in global society. *International Political Communication*, 14(2), pp. 9-24.

Διαδικτυακές Πηγές

- «Ο Μάικ Πομπέο νέος υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ». Στο: <http://gr.euronews.com/2018/04/26/mike-pompeo-neos-ipourgos-eksoterikwn-twn-usa> (προσπελάστηκε στις 27/04/2018)
- «Συρία: Έσπειρε τον πανικό ο Τραμπ με το tweet του». Στο: <http://www.pagenews.gr/134906/syria-espeire-ton-paniko-o-tramp-me-to-tweet-toy> (προσπελάστηκε στις 27/04/2018)
- «Ομάδα των Οκτώ». Στο: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%BC%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%9F%CE%BA%CF%84%CF%8E#%CE%9F%CE%BC%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_6 (προσπελάστηκε στις 10/05/2018).
- «Word of the Year 2016 is...». Στο: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018)
- «Ψευδείς ειδήσεις»: από τον Ηρόδοτο μέχρι τον Τραμπ. Στο: <http://www.lifo.gr/articles/opinions/152202> (προσπελάστηκε στις 07/05/2018).
- «Ζούμπεργκεργκ στο ΕΚ: Η ακεραιότητα των εκλογών, ύψιστη προτεραιότητα για το Facebook το επόμενο διάστημα». Στο: <http://www.enikos.gr/international/575536/zoukermpergk-sto-ek-h-akeraiotita-ton-eklogon-ypsisti-proteraioti> (προσπελάστηκε στις 23/05/2018).

- «ΕΕ εναντίον fake news». *DW/ 28/04/2018*. Στο: <http://www.dw.com/el/ee-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-fake-news/a-43566944>. (προσπελάστηκε στις 23/05/2018).
- EUROPEAN COMMISSION. Public Opinion. Στο: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm> (προσπελάστηκε στις 25/05/2018). Επίσης: «Τί πιστεύουν οι Έλληνες για τις ψευδείς ειδήσεις;» *MARKETPOST, 14/03/2018*. Στο: <https://marketpost.gr/media/ellines-pseydeis-eidiseis/24955/> (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).
- «Τί πιστεύουν οι Έλληνες για τις ψευδείς ειδήσεις;» *MARKETPOST, 14/03/2018*. Στο: <https://marketpost.gr/media/ellines-pseydeis-eidiseis/24955/> (προσπελάστηκε στις 26/05/2018).
- «Οικονομική ενίσχυση στους εργαζόμενους του Mega από τον ΟΑΕΔ». *Εφημερίδα των Συντακτών, 17/04/2018*. Στο: <https://www.efsyn.gr/arthro/oikonomiki-enishysi-stoys-ergazomenoys-toy-mega-apo-ton-oead> (προσπελάστηκε στις 15/05/2018).
- «ΕΕ εναντίον fake news». *Deutsche Welle, 28/04/2018*. Στο: <http://www.dw.com/el/ee-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-fake-news/a-43566944>. (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).
- <http://ellinikahoaxes.gr%CF%83%CF%87%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B1-%CE%BC%CE%B5-%CE%B5%CE%BC%CE%B1%CF%83/> (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).
- ΥΠΠΕΘ. (2017). FAKE News. Στο: <http://www.minedu.gov.gr/grafeio-typoy-kai-dimosion-sxeseon/fake-news> (προσπελάστηκε στις 31/05/2018).
- «Μιντιακός γραμματισμός-το τραγούδι της ψηφιακής αλφαβήτου». Στο: <https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/latest/practices/media-literacy--the-digital-a.htm>. (προσπελάστηκε στις 01/06/2018).
- «President Trump Welcomes Chancellor Merkel». Στο: <https://twitter.com/WhiteHouse/status/989938206652207106>. (προσπελάστηκε στις 29/05/2018).
- Οι λογαριασμοί των ηγετών στο twitter:
- <https://twitter.com/realDonaldTrump>
 - <https://twitter.com/eucopresident>
 - https://twitter.com/PutinRF_Eng
 - <https://twitter.com/EmmanuelMacron>
 - https://twitter.com/theresa_may
 - <https://twitter.com/angelamerkeicdu?lang=el>
 - <https://twitter.com/JustinTrudeau>
 - <https://twitter.com/AbeShinzo>

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο κ. **Σταυρόπουλος Αναστάσιος Αθ.** είναι Διδάκτωρ Πολιτικής Επικοινωνίας, του Τμήματος Επικοινωνίας Μέσων και Πολιτισμού της Σχολής Διεθνών Σπουδών, Επικοινωνίας και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Έχει εργαστεί στον τομέα των Media και της Πολιτικής Επικοινωνίας, ενώ τα τελευταία χρόνια εργάζεται στη Δημόσια Εκπαίδευση.

Ντάφλου Ι. Αικατερίνη

Συνεργατικά-ασύρματα κοινοτικά δίκτυα και τοπική κοινωνία

Περίληψη

Εκτός από τις γνωστές υποδομές επικοινωνίας μεγάλων εταιριών, ιδιωτικών και κρατικών, συχνά οι πολίτες μεμονωμένα ή με τη συνέργεια οργανισμών δημιουργούν υποδομές τοπικών δικτύων που καλύπτουν τα κενά - ανάγκες της τοπικής δικτύωσης και ευρυζωνικής υποστήριξης. Αυτές οι υποδομές χαρακτηρίζονται από ανοικτές και ελεύθερες διαδικασίες που βασίζονται στην αυτοδιαχείριση των μελών τους για την ανάπτυξη του τοπικού Access Point και όχι μόνο δικτύου. Φαίνεται ότι ανεξάρτητα από το επίπεδο πρακτικής, τοπικό ή ευρύτερο οι Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.) δίνουν λύσεις στην αντιμετώπιση των πολλών και σύνθετων ζητημάτων που αντιμετωπίζει η κοινωνία. Στο παρόν άρθρο επιδιώκεται να αναδειχθεί, μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα στο ελληνικό και ευρωπαϊκό περιβάλλον, τον τρόπο με τον οποίο οι Τ.Π.Ε. ως δομές και εργαλεία μέσα από τη λειτουργία των κοινοτικών δικτύων έχουν θετικό αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη αλλά και στην κοινωνική συνοχή των κοινοτήτων.

Λέξεις-Κλειδιά: Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών, Κοινοτικά δίκτυα, Τοπική Κοινωνία.

Collaborative-wireless community networks and local community

Abstract

In addition to the well-known communication infrastructures of large, private and state-owned corporations, citizens often either individually or with the synergy of organizations create local network infrastructures that fill gaps - local networking and broadband support needs. These infrastructures are characterized by open and free processes based on the self-management of their members for the development of the local access point and not just the network. It seems that irrespective of the level of practice, local or broader, Information and Communication Technologies (ICTs) provide solutions to tackling the many and complex issues facing society. This article seeks to highlight, through concrete examples in the Greek and European contexts, how ICTs as structures and tools through the operation of Community networks have a positive impact on economic development but also on the social cohesion of communities.

Key words: Information and Communication Technologies, Bottom-up networks, Local Society.

1. Εισαγωγή

Μια από τις σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο ευρωπαϊκός και όχι μόνο χώρος είναι η ενίσχυση των τοπικών πρωτοβουλιών πολιτών και άλλων τοπικών παραγόντων – ενίσχυση που εξειδικεύεται στην τόνωση της ικανότητάς τους να προγραμματίζουν ευρυζωνικά έργα στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Τα όρια της ενδυνάμωσης αυτής ποικίλλουν και αναπτύσσονται μέσω προσπαθειών που εξετάζουν: την κατάλληλη πολιτική για την ανάπτυξη της Ε.Ε.¹ αλλά και την καινοτομία και τη μάθηση² μεταξύ του ντόπιου πληθυσμού (κυρίως του αγροτικού) και των τοπικών κοινοτήτων με στόχο τη διατήρηση του πληθυσμού αυτού στην κοινότητα³. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η τεχνολογία και ειδικότερα αυτή των κοινοτικών δικτύων, συνδέεται ολοένα και περισσότερο με «αυτοδιαχειριζόμενες» κοινότητες πολιτών που οικοδομούν και λειτουργούν ανοιχτής πρόσβασης τεχνολογικά δίκτυα με σκοπό την αποκεντρωμένη παροχή συνδέσμων, περιεχομένου/πληροφοριών και υπηρεσιών⁴. Τα κοινοτικά δίκτυα μπορούν να περιγραφούν ως “ευρυζωνικές συνδέσεις”, ή “δίκτυα από τους

1 Schouten, M. H. et.al. (2012), A resilience-based policy evaluation framework: application to European rural development policies. *Ecological Economics*, 81, pp. 165-175

2 Glover J. (2012), Rural resilience through continued learning and innovation. *Local Economy*, 27 (4), pp. 355-372

3 McManus, P. et.al. (2012), Rural Community and Rural Resilience: what is important to farmers in keeping their country towns alive? *J. Rural Studies*, 28 (1), pp. 20-29

4 Guifi.net. <http://guifi.net/>, RavalNet www.ravalnet.org. (accessed on 10/04/2018)

ανθρώπους για τους ανθρώπους⁵ που εμφανίστηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο ως μια οργανική προσέγγιση ισχυρής αυτοδιαχείρισης σε ένα εξαιρετικά ετερογενές περιβάλλον δικτύου λόγω της έλλειψης άλλων εναλλακτικών λύσεων.

Ο όρος «Community Network» συγκεντρώνει έναν αριθμό λειτουργιών, δεσμών και εργαλείων που υποστηρίζει και υποστηρίζεται από διαφορετικών μεγεθών αρθρικές κοινότητες χρηστών. Πρακτικά η εννοιολογική και θεωρητική τους ιδέα συνδέεται με την ιδέα της περιφερειακής συλλογικής μάθησης⁶ στη βάση ότι η περιφερειακή συλλογική μάθηση περιλαμβάνει τη δημιουργία και την περαιτέρω ανάπτυξη μιας κοινής γνώσης μεταξύ των ατόμων που συνθέτουν ένα συνεταιριστικό σύστημα, παραγωγικό ή ερευνητικό⁷ ή/και καλλιτεχνικό και / ή ακτιβιστικό⁸ (όπως το PirateBox) που τους επιτρέπει να συντονίζουν τις ενέργειές τους στην επίλυση των τεχνολογικών και οργανωτικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν⁹.

Είναι σημαντικό ότι τα δίκτυα αυτά (Community Wireless Networks, CWNs) δεν είναι πάροχοι υπηρεσιών διαδικτύου (ISPs). Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα CWNs διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο, συμπληρώνοντας την κάλυψη των εμπορικών παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου (Internet) σε αγροτικές «γκρίζες ζώνες» όπου η εμπορική ευρυζωνική πρόσβαση είναι μόνο μερική¹⁰ άρα η απάντηση στο κλείσιμο του ψηφιακού χάσματος είναι αναγκαία. Σύμφωνα με τον χάρτη των κοινοτικών δικτύων¹¹ (Institute for Local Self-Reliance, ILSR), υπάρχει ένα εκτεταμένο δίκτυο σε ολόκληρο τον κόσμο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των 750 κοινοτήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες που έχουν το δικό τους ευρυζωνικό δίκτυο, με το οποίο εξυπηρετούνται από τοπικούς αγροτικούς συνεταιρισμούς αγροτικής προέλευσης.

Από τεχνική άποψη τα δίκτυα αυτά είναι ασύρματα κι αναπτύσσουν συνδέσεις με ίνες ευρείας ζώνης, (όπως συμβαίνει π.χ. Guifi στην Ισπανία ή Funkfeuer στην Αυστρία). Τα δίκτυα συνδυάζουν πολλούς τύπους συνδέσμων και πολλαπλές αναλογικές συνδέσεις στο διαδίκτυο για να επιτύχουν

5 Braem B., Blondia C., Barz C., Rogge H., Freitag F., Navarro L., Bonicioli J., Papathanasiou S., Escrigh P., Baig R. Vinas, A. L. Kaplan, A. Neumann, I. Vilata i Balaguer, B. Tatum, & Matson M., (2013). "A case for research with and on Community networks," SIGCOMM *Computing Community*. Rev., vol. 43, no. 3, pp. 68–73, Jul.

6 Lawson C. & Lorenz E. (1999). Collective learning, tacit knowledge and regional innovative capacity. *Regional Studies* 33, 305-17

7 Basagni St., Conti M., Giordano S., & Stojmenovic I., (2013). Mobile ad hoc networking: Cutting edge directions. Second edition. Hoboken, N.J.: Wiley-IEEE Press

8 Dragona D. & Charitos D., (2016). "Going off-the-cloud: The role of art in the development of a user-owned & controlled connected world," Journal of Peer Production, number 9, at <http://peerproduction.net/issues/issue-9-alternative-internets/peer-reviewed-papers/going-off-the-cloud/> (accessed on 13/05/2018)

9 Lorenz E. (1996). Collective learning processes and the regional labour market, unpublished research note, European Network on Networks, Collective Learning and RTD in Regionally-clustered. High Technology SMEs

10 Infante J., Macian C., & Oliver M., (2007). "Which way to a (judicious) municipal wireless network? An assessment of the different alternatives for municipal participation in wireless local networks", 35th Research Conference on Communication Information and Internet Policy (TPRC), September.

11 <https://muninetworks.org/communitymap>. (accessed on 10/04/2018)

γεωγραφική διείσδυση. Διακρίνονται από τα υπόλοιπα δίκτυα γιατί είναι *bottom-up networks*, ξεκινούν δηλαδή και στηρίζονται σε πρωτοβουλίες πολιτών που διαμένουν συνήθως σε μικρές κοινότητες, κυρίως αγροτικές, αλλά χωρίς να αποκλείεται ο σχηματισμός τους σε μεγάλα αστικά κέντρα (χαρακτηριστικό το παράδειγμα της πόλης της Ρώμης με το δίκτυο ninux.org). Τα δίκτυα αυτά μοιράζονται συχνά μια ιδιότυπη «ηθική των χάκερ» και την ιδεολογία του «ελεύθερου λογισμικού»¹², χρήση με άλλα λόγια ανοικτών τεχνολογιών. Η «ανοιχτότητα» των τεχνολογιών (δηλαδή ανοικτού σχεδιασμού και ελεύθερου λογισμικού) εννοείται μέσα από την δυνατότητα που δίνουν στον τελικό χρήστη τους να τις χρησιμοποιεί και να τις προσαρμόζει στις ανάγκες του, χωρίς να βρίσκεται σε σχέση εξάρτησης με τον εκάστοτε προμηθευτή αυτής της τεχνολογίας. Οι ανοιχτές πολιτικές για τα δεδομένα συνδέονται με τη νομοθεσία περί ελευθερίας της πληροφόρησης, η οποία θεσπίστηκε σε όλο και μεγαλύτερο αριθμό χωρών και είναι σύμφωνη με διεθνείς αρχές, όπως η αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο για το περιβάλλον και την ανάπτυξη¹³.

Θεωρούνται επιπρόσθετα οι τεχνολογίες αυτές, χάριν της ‘ανοιχτότητας’ τους, δημοκρατικές και συνεργατικές τεχνολογίες¹⁴ (Pico peering agreement) που εμβαθύνουν εν τέλει στην έννοια της ‘έξυπνης πόλης’ ή των ‘smart village’ που για τη διεθνή βιβλιογραφία «συνδέει τη φυσική υποδομή, την υποδομή πληροφορικής, την κοινωνική και την επιχειρηματική υποδομή για να αξιοποιήσει τη συλλογική νοημοσύνη της κοινότητας»¹⁵. Για το λόγο αυτό, στο παρόν άρθρο η έννοια της έξυπνης υποδομής των κοινοτικών δικτύων αντιμετωπίζεται ως συλλογή παραγόντων που εστιάζουν σε αυτή την λογική και που ως τέτοια αποτελούν μηχανισμό ενίσχυσης του τόπου.

Στη λειτουργία των κοινοτικών δικτύων εμπλέκεται συχνά η κοινωνική επιχειρηματικότητα στη βάση της δημιουργίας του αντίστοιχου κοινωνικού κεφαλαίου του τοπικού χώρου. Συγκεκριμένα αφορά σε προγράμματα δια βίου μάθησης, οικονομικής επώασης, τοπικής απασχόλησης, υπηρεσιών υγείας, συντονισμένου εθελοντισμού, στήριξης πολιτικών αποφάσεων και βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης βασισμένης στη γνώση,¹⁶ τα οποία αποτελούν και ευρωπαϊκό στόχο. Ειδικότερα στις 6 Προτεραιότητες-στόχους της στρατηγικής EU2020 γίνεται λόγος για: «την προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, στη δασοκομία και στις αγροτικές περιοχές, με έμφαση στους τομείς: α) της καινοτομίας και της βάσης γνώσεων και β) στην προώθηση της διά βίου μάθησης και της επαγγελματικής κατάρτισης»¹⁷.

12 Himanen P., (2009). *The hacker ethic*, Random House

13 Finn J. An exploration of helping processes in an online self-help group focusing on issues of disability. (1999), *Health and Social Work*. 24 (3):220–231. [PubMed]

14 <http://picopeer.net/> (accessed on 09/05/2018)

15 Harrison C., et al. (2010). “Foundations for Smarter Cities,” *Ibm J Res Dev*, vol. 54, no. 4

16 www.dcn.org, Comm.Unity www.mcin.net. (accessed on 04/03/2018)

17 Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για

Η βασική υπόθεση της θεωρίας των δικτύων αναφέρεται εν τέλει στους πόρους και στα οφέλη της συγκέντρωσής τους. Στην ουσία, τα συστατικά μέρη των δικτύων συμφωνούν να παραιτηθούν από τα δικά τους συμφέροντα προς όφελος των συνολικών συμφερόντων. Έτσι, οι δικτυακοί οργανισμοί αντιπροσωπεύουν μια ιδιαίτερη μορφή συλλογικής δράσης, επιδίωξη των οποίων είναι η αμοιβαιότητα, η εμπιστοσύνη και η συνεργατική υπεραξία. Το διαδίκτυο εξάλλου είναι η τεχνολογική βάση για την οργανωτική μορφή μιας «νέας οικονομίας» που διαμορφώνει την διάσταση του χώρου και του χρόνου στη βάση του ηλεκτρονικού κεφαλαίου.

Ιδιαίτερη έμφαση βέβαια δίνεται στο γεγονός ότι στα κοινοτικά δίκτυα ο χρήστης είναι ταυτόχρονα καταναλωτής και παραγωγός ευρυζωνικών υπηρεσιών. Ως εκ τούτου τα κοινοτικά δίκτυα διακρίνονται αφενός για την δωρεάν πρόσβαση WiFi αλλά αφετέρου δίνουν έμφαση στην κοινότητα, στην οποία η συνολική τεχνική διαφάνεια και η αυτορρύθμιση είναι βασικές πτυχές, επιτρέποντας την ανάπτυξη με εθελοντικές επεκτάσεις στο δίκτυο. Τελικά, οι ασύρματες κοινότητες αντιπροσωπεύουν ένα συλλογικό αγαθό που δημιουργείται από την κοινή προσπάθεια των μελών της τοπικής κοινότητας και στη συνέχεια 'εξωτερικεύεται' και αποκτά χρηστικότητα εκτός κοινότητας και ειδικότερα από τον κάθε ενδιαφερόμενο χρήστη ανεξάρτητα από την συνεισφορά του στην αρχική υποδομή. Από την άποψη αυτή διαθέτει εν τέλει χαρακτηριστικά ενός μη-καθαρού δημόσιου πληροφοριακού αγαθού¹⁸ (impure public Information good).

2. Υποδομές και Καλές Πρακτικές

Η κοινωνική μοντελοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας (Τ.Π.Ε.) αφορά, καταρχήν, τις ίδιες τις τεχνολογίες και το βαθμό που διευκολύνουν τη συμμετοχή και τη συλλογική δράση στην κοινότητα: (α) δημιουργώντας κοινωνικούς δεσμούς και (β) μέσω της χρήσης Τ.Π.Ε. ως οργανωτικού εργαλείου¹⁹. Αφορά εν ολίγοις στην ενίσχυση της οικονομίας της υπαίθρου, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής στην υπαίθρο και στην εξάπλωση και υιοθέτηση των Τ.Π.Ε. για την ενίσχυση του επιχειρησιακού περιβάλλοντος. Έχει βρεθεί εξάλλου ότι το χάσμα της καινοτομίας στις περιοχές της υπαίθρου αφορά κυρίως στο καινοτόμο περιβάλλον δράσης και κατά συνέπεια υποστήριξης των τοπικών επιχειρήσεων²⁰.

τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ), Βρυξέλλες, 12.10.2011, COM(2011) 627 σχέδιο, 2011/0282 (COD)

18 Löschel A. & Rübhelke Dirk T.G. (2005). Impure Public Goods and Technological Interdependencies. Discussion Paper No. 05-19. <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp0519.pdf>. (accessed on 04/03/2018)

19 Hampton Keith N. (2003). Grieving for a Lost Network: Collective Action in a Wired Suburb. *The Information Society*, 19: 417–428, DOI: 10.1080/01972240390241547.

20 Copus, A., Skuras, D. & Tseggenidi, K. (2008). Innovation and Peripherality: An Empirical Comparative Study of SMEs in Six European Union Member Countries. *Economic Geography*, 84 (1), 51-82

Ως εκ τούτου η ενσωμάτωση των Τ.Π.Ε. στην τοπική κοινωνία είναι χρήσιμο να ειδικωθεί στο πλαίσιο συνεργατικών δράσεων μέσα από τις οποίες, σε χωρικά ιδιαίτερες και ξέχωρες περιοχές, κυρίως της υπαίθρου αλλά σε δεύτερο χρόνο και του αστικού χώρου, θα ενισχύεται η επιχειρηματικότητα εντός (Smart Farming / Precision agriculture) και εκτός γεωργίας (επέκταση και σε άλλες δραστηριότητες) αλλά και η ανάπτυξη της υποδομής έξω από τα πλαίσια της επίσημης κυβερνητικής συμμετοχής²¹(μελέτη περίπτωσης των κοινοτικών προσπαθειών στην Ezbet el-Haggana στην Αίγυπτο).

Σε σχέση με την ανάπτυξη της υποδομής είναι χαρακτηριστικό ότι στις κατευθυντήριες γραμμές της για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, η Επιτροπή ζητά από τις αρχές των κρατών μελών να προωθήσουν την πολιτιστική ανάπτυξη των λιγότερο οικονομικά αναπτυγμένων περιφερειών, ώστε να τις βοηθήσουν στην ανάδειξη της ταυτότητάς τους, να προσελκύσουν τουρισμό και να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας σε τομείς όπως οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ταυτόχρονα με την οργανωσιακή τους ενδυνάμωση οι περιοχές αυτές στοιχειοθετούν και ενημερώνουν το αστικό τους profile, αποκτούν με άλλα λόγια μια εικόνα ενός τόπου που θα ήθελε κάποιος να ζήσει. Η ενδυνάμωση περιλαμβάνει την ύπαρξη βασικών υπηρεσιών, ποιότητας ζωής και ενίσχυσης της κοινωνικής και πολιτιστικής συμμετοχής αλλά και συνδεσιμότητας-προσβασιμότητας με σύγχρονες τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνίας.

Σε επόμενο στάδιο αφορά στα οργανωτικά εργαλεία και στον τρόπο που μετουσιώνονται οι Τ.Π.Ε σε υπηρεσίες: 1) «που κυριαρχούν γνωστικά» και χαρακτηρίζονται από τον τρόπο που η εξυπηρέτηση του πελάτη/πολίτη παίζει κεντρικό ρόλο στη δομή της υπηρεσίας και 2) σε υπηρεσίες «κεντρικών Τ.Π.Ε.» οι οποίες καθορίζονται από την εσωτερική δομή των «Τ.Π.Ε.» σε τέτοιο βαθμό που ο πελάτης/πολίτης πρέπει να προσαρμοστεί στη λογική του συστήματος Τ.Π.Ε.²².

Με τον τρόπο αυτό, η ανάπτυξη των κοινοτικών δικτύων εστιάζει στα εργαλεία που αρμόζουν στις ανάγκες και στους σκοπούς των εκάστοτε τοπικών κοινωνιών. Μια σημαντική πολιτική συνέπεια είναι ότι τα συνεργατικά δίκτυα μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στη διαμόρφωση της σύντηξης της τεχνολογίας, μιας από τις σημαντικότερες πηγές των σύγχρονων καινοτομιών²³. Διερευνώντας από αυτή την οπτική τις Τ.Π.Ε. γενικότερα, κατανοεί κανείς ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ένα εργαλείο, που αποβλέπει στην επίτευξη ενός

21 Bremer J. & Bhuiyan Sh. H. (2014), Community-led infrastructure development in informal areas in urban Egypt: A case study. *Elsevier*. Volume 44, October, pp. 258-267.

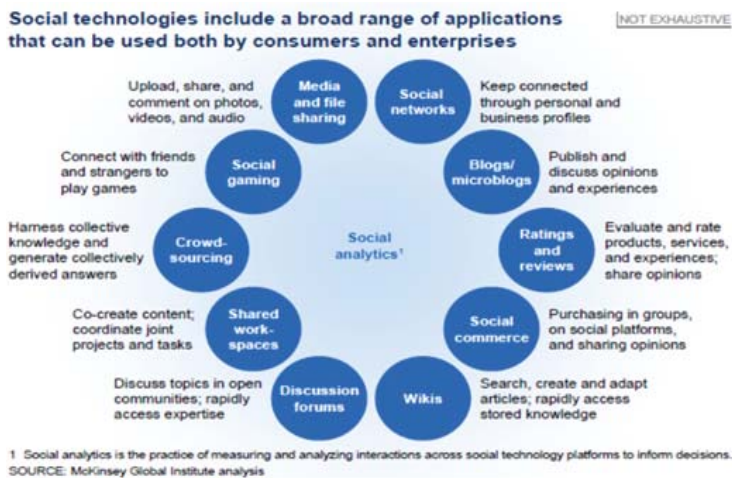
<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2014.07.004>. (accessed on 03/05/2018)

22 Sorensen J. Kirk. (2016). ICT-based or ICT-centric? Embodiment and Cognition in a Service Recovery of a Web Service Encounter. *International Journal of e-Services and Mobile Applications*. Volume 8. 23 Aug.

23 Protogerou A., Caloghirou Y.& Siokas E. (2013). Research networking and technology fusion through EU-funded collaborative projects. *Science and Public Policy*, Volume 40, Issue 5, 1 October 2013, Pages 576–590, <https://doi.org/10.1093/scipol/sct008>

συγκεκριμένου στόχου, όπως η αντιμετώπιση των μειονεκτημάτων μιας περιοχής. Στην εργασία τους οι Fisac-Garcia²⁴ αναφέρονται σε δύο τρόπους κλιμάκωσης του αντίκτυπου των Τ.Π.Ε μέσα από τη λειτουργία Κοινωνικών Επιχειρήσεων που συστήνονται για αυτό το σκοπό. Σύμφωνα με αυτούς, οι Τ.Π.Ε. μπορούν να επιτρέψουν την αύξηση της κοινωνικής αξίας που έχει ήδη παραδοθεί σε ένα δεδομένο αριθμό δικαιούχων, λαμβάνοντας νέα χαρακτηριστικά και οφέλη (αποκαλούμενα ως «βάθος κλιμάκωσης»). Οι Τ.Π.Ε. μπορούν επίσης να επηρεάσουν το πεδίο των δραστηριοτήτων με την αύξηση του αριθμού των δικαιούχων που επιτεύχθηκε από τον οργανισμό²⁵ (το λεγόμενο «εύρος κλίμακα»).

Εικόνα 1. Οι κοινωνικές τεχνολογίες ως ‘κοινωνικά μέσα’ και ‘εργαλεία συνεργασίας’

Τα αντίστοιχα παραδείγματα αφορούν προσιτές, χαμηλού κόστους κοινότητες διαφόρων πεδίων. Πεδία που εκτείνονται από γεωργικές συμβουλές (συνεταιρισμός L'Atelier Paysan στην Γαλλία, συνεταιρισμός της Καταλονίας, οι οποίοι αναπτύσσουν αγροτικά εργαλεία ανοικτού σχεδιασμού με γνώμονα τις ανάγκες των μικρών παραγωγών του τόπου τους), στον οικότουρισμό²⁶ (Telecentros) και φθάνουν σε θέματα ενημέρωσης και κατάρτισης διαδικασιών μέσω intranet σε τοπικούς ακτιβιστές και ερευνητές²⁷ (Foundation M. S. Swaminathan). Είναι σημαντικό ότι με τον τρόπο αυτό οι τεχνολογίες επιτρέπουν

24 Fisac-Garcia R., Acevedo M., Moreno-Romero A., & Kreiner T., (2013). The Role of ICT in Scaling Up the Impact of Social Enterprises, *Journal of Management for Global Sustainability* 2: 83–105

25 Bodmin, Cornwall. Desa G., & Koch J., (2010). Scaling Social Enterprise: A comparative study of Naandi and Drishtee in rural India, Paper presented to the NYU Stern Conference on Social Entrepreneurship, New York.

26 www.tele-centros.org. (accessed on 02/05/2018)

27 www.mssrf.org. (accessed on 02/05/2018)

την κοινωνική αλληλεπίδραση, και ουσιαστικά επιτρέπουν και συμβάλλουν στην εκπλήρωση ενός μακροπρόθεσμου οράματος για το τι είναι η ψηφιακή τεχνολογία και για το πώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εν τέλει ως κοινωνικό μέσο και εργαλείο συνεργασίας (Εικόνα 1).

Με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία²⁸ η επιτυχία των κοινοτικών δικτύων δεν είναι απλά ζήτημα τεχνολογικής ικανότητας αλλά συνδυασμός παραγόντων που αφορούν: στην τεχνολογική ετοιμότητα, στο ανθρώπινο δυναμικό και στην εγγύτητα/τοπικότητα των δομών.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η δημιουργία αλλά κυρίως η εγκατάσταση και η λειτουργία του κοινοτικού δικτύου χρειάζεται αφενός τεχνολογία διαχείρισης των δικτύων. Αυτή περιλαμβάνει τους υπολογιστές, τα δίκτυα, τα περιφερειακά, το λογισμικό συστημάτων, τα πακέτα εφαρμογών (λογισμικό εφαρμογών), τις διαδικασίες, τα τεχνικά πρότυπα πληροφόρησης και επικοινωνίας (μοντέλα πληροφοριών αναφοράς και πρότυπα κωδικοποίησης και μηνυμάτων) και διαχείριση των δεδομένων στο δια-οργανωτικό έλεγχο των διεργασιών²⁹.

Αφετέρου προϋποθέτει ενεργούς χρήστες, ένα 'ενεργό σώμα'³⁰, που δίνουν έμφαση στην 'εγχώρια επικέντρωση'³¹ και είναι πρόθυμοι να συνδυάσουν τεχνολογικές ικανότητες, τις τοπικά διαθέσιμες δεξιότητες, τους πόρους αλλά και τις ευκαιρίες της αγοράς στη διαχείριση των τοπικών προβλημάτων. Οι ενεργοί χρήστες δε λειτουργούν μονοσήμαντα. Μια άλλη επιτυχημένη προσέγγιση αφορά σε κοινότητες που λειτουργούν σε σύνθεση και υποστηρίζουν μικρά τοπικά δίκτυα σε κοινοτικά κτίρια, όπως σχολεία, ως σημείο σύνδεσης. Στη Σκωτία, το έργο Hubs³² (ειδικότερα για το νησί Eigg,) παρέχει υποστήριξη υποδομής και τεχνική εμπειρογνωμοσύνη στην τοπική κοινότητα και στα ντόπια δίκτυα που τελικά ανήκουν, κατασκευάζονται και συντηρούνται από τις κοινότητες. Επιπρόσθετα σε αυτά, προϋποθέτει, όπως επισημαίνεται από τον Torre,³³ την εγγύτητα η οποία μπορεί σε κάθε περίπτωση να είναι προσωρινή αλλά δημιουργεί αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε απομακρυσμένους ανθρώπους, οδηγώντας σε νέες ιδέες, βελτιώσεις και συνεργασίες, συμβάλλοντας στην προώθηση της μάθησης και της καινοτομίας³⁴ αλλά κυρίως δημιουργεί και υπαγορεύει τη δέσμευσή τους

28 Watanabe, T., & Tokushima, Y. (2015). Conference Paper. A FabLab for development in rural Philippines: Reflecting on the recipe for success for a community technology center. Regional Conference of the International Telecommunications Society (ITS), Los Angeles, CA, 25-28 October

29 Van der Vorst, J., Beulens, A., & Beek, P.v., (2005). Innovations in logistics and ICT in food supply chain networks, in: Jongen, W.M.F., Meulenberg, M.T.G. (Eds.), Innovations in Agri-food Systems: Product Quality and Consumer Acceptance. Wageningen Academic Publishers

30 Sasano, T. (2014). Sangyo Cluster to Katsudotai (Industrial Clusters and Actors). Energy Forum

31 Putnam, R. (2000). Bowling alone. New York: Simon and Schuster

32 www.tegola.org.uk (accessed on 02/05/2018)

33 Torre, A. (2008). On the role played by temporary geographical proximity in knowledge transmission. *Regional Studies*, 42(6), 869-889

34 Torre, A., & Gilly, J. P. (2000). On the analytical dimension of proximity dynamics. *Regional Studies*, 34(2), 169-180

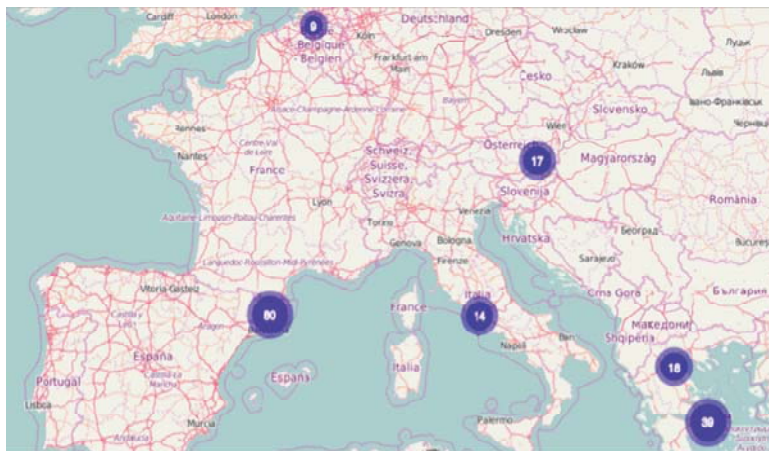
στην κοινότητα. Αναφέρεται δηλαδή και ενισχύει την κοινωνική συνοχή στο τοπικό περιβάλλον.

Σε απάντηση αυτών των διαστάσεων επισημαίνεται σε σχετικά έργα-προγράμματα (CONFINE-FIRE, Community-Lab) που μελετά τη σκοπιμότητα των κοινοτικών δικτύων ως μέλλον του διαδικτύου, με κοινωνικές και οικονομικές ευκαιρίες και προκλήσεις,³⁵ ότι τα χαρακτηριστικά των δικτύων της κοινότητας αφορούν σε ασταθείς συνδέσεις, σε θέματα διαθεσιμότητας και ελάχιστες «εγγυήσεις» εξυπηρέτησης. Η προσπάθεια είναι να τονιστεί μια κρίσιμη ιδιότητα αυτών των δικτύων που αφορά στην ποιότητα των WiFi δικτύων και στον τρόπο που τόσο η τεχνική όσο και η κοινωνική εμπλοκή τους στο τοπικό πεδίο δημιουργεί, αξιοποιεί αλλά και εξαρτάται από το υπάρχον ανθρώπινο και τεχνικό δυναμικό των περιοχών που αφορά.

2.1. Το ευρωπαϊκό περιβάλλον κοινοτικών δικτύων

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η καινοτομία στηρίζεται σε τέσσερις πυλώνες: στα συστήματα καινοτομίας, στις γνώσεις, στους φορείς και στα δίκτυα. Ωστόσο αναγνωρίζεται πλέον ότι πέραν αυτών το τοπικό πλαίσιο και η εγγύτητα των θεσμών αποτελούν βασικούς παράγοντες καινοτομίας, οι οποίοι καθίστανται ολοένα και πιο κρίσιμοι για την καινοτομία σε τοπική κλίμακα³⁶.

Εικόνα 2. Ασύρματα-κοινοτικά δίκτυα στον ευρωπαϊκό χώρο

Source: The Community-Lab Community Network testbed (2015).

Με αυτή την έννοια, η μεταφορά γνώσεων, μαζί με τις στρατηγικές που ακολουθούν οι συμμετέχοντες στο σύστημα καινοτομίας, έχουν ένα σημαντικό

35 Braem B, Avonts J, Blondia Ch. & Latr'e St. (2013). Testing a Community Network. Test control system. MOSAIC. ffirstname.lastname@uantwerpen.be. (accessed on 02/05/2018)

36 Young, N., (2006). Distance as a hybrid actor in rural economies. *J. Rural Studies* 22 (3), 253-266

ρόλο³⁷. Ωστόσο, η καινοτομία δεν είναι μια γραμμική διαδικασία, αλλά μια κοινωνική διαδικασία που περιλαμβάνει ένα πλήθος παραγόντων και τις τυπικές και άτυπες σχέσεις τους³⁸, στις οποίες ο ρόλος που διαδραματίζει καθεμιά από αυτές εξαρτάται από κοινωνικές και θεσμικές μεταβλητές. Επομένως, είναι αναγκαίο να ανιχνευθεί ο βαθμός καινοτομίας στο ευρύτερο περιβάλλον ώστε να κατανοηθεί η αντίστοιχη καινοτομία των κοινοτικών δικτύων στην τοπική κοινωνία.

Στον ευρωπαϊκό χώρο λειτουργούν διάφορα τεχνολογικά έργα ανοικτού σχεδιασμού τοπικής κλίμακας (Εικόνα 2) όπως π.χ.:

- I. *To Guifi Net*. Αφορά σε μια συνεργατική οικονομική δραστηριότητα στην περιοχή της Osona της Καταλονίας, (Ισπανία). Στόχος του έργου είναι η διαχείριση των δυσχερειών πρόσβασης στο ευρυζωνικό Ίντερνετ σε αγροτικές περιοχές. Εκτιμάται ότι η Guifi Net αντιπροσωπεύει πάνω από 32.500 κόμβους λειτουργίας και εξυπηρετεί περισσότερους από 50.000 ανθρώπους³⁹. Η αυτό-οργανωμένη κοινότητα της Guifi διέπετε από ένα χάρτη ασύρματων επικοινωνιών που θεωρεί το μη εξουσιοδοτημένο φάσμα ως δημόσιο περιουσιακό στοιχείο, πράγμα που σημαίνει ότι η Guifi ικανοποιεί τον ορισμό τόσο ενός ανοιχτού κοινού (ανοιχτού δικτύου με ελεύθερη πρόσβαση) όσο και ενός κλειστού κοινοβουλίου (μιας αυτορρυθμιζόμενης κοινότητας με σαφώς καθορισμένο χάρτη)⁴⁰.
- II. *To Wireless Belgium*. Αφορά σε ένα εθνικό δίκτυο-πρόγραμμα που ξεκίνησε από την περιοχή της Αμβέρσας και δίνει τη δυνατότητα δωρεάν ασύρματου διαδικτύου (Internet) σε φιλανθρωπικούς οργανισμούς και σε περιοχές όπου οι μειονεκτούντες κάτοικοι αποτελούν πλειοψηφία, σε υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης και σε εκδηλώσεις με κοινωνικό σκοπό.
- III *To Redbricks Intranet Collective (RIC)*. Αφορά στην προσπάθεια για κοινοτική γρήγορη, προσιτή και αξιόπιστη πρόσβαση στο διαδίκτυο για το συγκρότημα κατοικιών Redbricks (Bentley House) στο Hulme, Manchester (U.K.) το 1998. Το RIC αποτελείται από μια κοινοτική ομάδα εθελοντών. Τα μέλη της ομάδας είναι υπόλογοι στην τοπική κοινότητα και αναφέρουν κάθε χρόνο στην ένωση ενοικιαστών και κατοίκων του Bentley House AGM⁴¹.
- IV. *To CONFINE*. Αφορά σε μια ολοκληρωμένη πλατφόρμα φιλική προς το χρήστη που υποστηρίζει πειραματικές τεχνολογίες για ανοικτές και διαλειτουργικές δικτυακές υποδομές, ενισχύοντας ανοιχτά τοπικά δίκτυα.
- V. *To «Internet Village»* ή αλλιώς εξ αποστάσεως εκπαίδευση στις αγροτικές περιοχές της Πολωνίας⁴². Ο κύριος στόχος του προγράμματος ήταν να

37 Asheim, B., Smith, H.L., & Oughton, C., (2011). Regional innovation systems: theory, empirics and policy. *Regional Studies*, 45 (7), 875-891

38 Camagni, R. (Ed.), (1991). *Innovation Networks: Spatial Perspectives*. Belhaven Press, London

39 https://guifi.net/en/what_is_guifinet. (accessed on 02/05/2018)

40 Oliver M., Zuidweg J., & Batikas M. (2010). Wireless Commons against the digital divide. IEEE International Symposium on Technology and Society 7-9 June

41 <https://communityreporter.net/manchesterstory/internet-and-evolution-manchester-communities>. (accessed on 03/04/2018)

42 Wronka M., & Bajek M., (2013). Exploring management functions in social enterprises [In:] Yunus M.,

δημιουργήσει «Κέντρα εξ αποστάσεως μάθησης» που θα βρίσκονται σε όλη την Πολωνία σε απομονωμένες αγροτικές περιοχές. Τα 'Κέντρα' αυτά που είναι εξοπλισμένα με σύγχρονους υπολογιστές και πρόσβαση στο διαδίκτυο (Internet), αξιολογείται ότι έχουν δώσει στους κατοίκους τη δυνατότητα να αυξήσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους μέσω της χρήσης της OnLine εκπαίδευσης. Ως εκ τούτου τα κέντρα που λειτουργούν εξοπλισμένα με σύγχρονους υπολογιστές και πρόσβαση στο διαδίκτυο (Internet), δημιουργούν τεράστιο αντίκτυπο στον τρόπο ζωής των ανθρώπων και στην κοινότητά τους, καθώς και στην εξασφάλιση των ατομικών τους δικαιωμάτων και φιλοδοξιών.

VI. Η *FarmHack.org*. που αφορά σε μια παγκόσμια κοινότητα αγροτών που κατασκευάζουν και τροποποιούν τα δικά τους εργαλεία πληροφορικής και μοιράζονται δεδομένα στο διαδίκτυο. Στην Ευρώπη οι συνεταιρισμοί *Agri Ambiente Mugello*, (Ιταλία) και *Dcoop*, (Ισπανία) λειτουργούν στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος «Internet of Farm and Food» μέσω του οποίου τηλεμετρικοί σταθμοί δίνουν δεδομένα για τις ανάγκες του χωραφιού σε νερό, λίπασμα και φυτοφάρμακα με στόχο την επίτευξη μεγαλύτερης τεχνικής, περιβαλλοντικής, ενεργειακής και οικονομικής απόδοσης, αυξάνοντας έτσι την προστιθέμενη αξία για τα τελικά προϊόντα και παρέχοντας στον καταναλωτή υψηλότερα επίπεδα ασφάλειας.

VII. Η Ένωση Παραγωγών Γάλακτος της Κάτω Σαξονίας χρησιμοποιεί ένα διαδραστικό εργαλείο που λειτουργεί τόσο για τους αγρότες όσο και για τους καταναλωτές. Οι κτηνοτρόφοι χρησιμοποιούν βίντεο μέσω του διαδικτύου για να μοιραστούν και να γνωστοποιήσουν την πραγματικότητα της καθημερινής τους ζωής στην εκμετάλλευσή, να συμβουλευθούν και να επιλύσουν για τα μέλη της επαγγελματικής τους κοινότητας διάφορα ζητήματα.⁴³

2.2. Η ελληνική περίπτωση

Στην Ελλάδα το ζήτημα των κοινοτικών δικτύων εμφανίστηκε σχεδόν ταυτόχρονα με την Ευρώπη. Τα ελληνικά δίκτυα αποτελούν προσπάθειες που εμφανίζονται τόσο στον αστικό όσο και στον αγροτικό χώρο με σημαντικό αντίκτυπο στην τοπική δικτύωση. Σε κάθε περίπτωση 2 ελληνικά παραδείγματα αποτελούν σημαντικές σε εθνικό αλλά και ευρωπαϊκό επίπεδο προσπάθειες οι οποίες αποδεικνύουν καθημερινά την σημαντικότητά τους, αφενός γιατί είναι δύο δίκτυα τα οποία μεγαλώνουν σε αριθμό ωφελούμενων και συμμετεχόντων και αφετέρου γιατί η λειτουργία τους διαμορφώνεται συνεχώς μέσα από τη διεθνή παρουσία τους και τη συμμετοχή τους σε κυβερνητικούς και μη οργανισμούς από όλο τον κόσμο..

2007, Creating a world without poverty: Social business and the future of capitalism, Public Affairs, New York
43 <https://www.mykuhtube.de/> (accessed on 07/05/2018)

- I. Το Ασύρματο Μητροπολιτικό Δίκτυο των Αθηνών (AWMN) θεωρείται ως παράδειγμα ασύρματου μητροπολιτικού δικτύου μεγάλης κλίμακας⁴⁴. Λειτουργεί από το 2002 και προσφέρει υπηρεσίες επικοινωνίας (VoIP τηλεφωνία, fora, mail servers, instant messaging applications), υπηρεσίες ανταλλαγής δεδομένων (P2P file sharing, FTP servers, video/image/audio galleries), υπηρεσίες ψυχαγωγίας (online multiplayer games, audio and video streaming), υπηρεσίες ενημέρωσης και εκπαίδευσης (online tutorials, wikis, πρόγνωση καιρού) και άλλα. Το σημαντικότερο σύμφωνα με τα μέλη της κοινότητας του Α.Μ.Δ.Α. (Ασύρματο Μητροπολιτικό Δίκτυο Αθηνών, Α.Μ.Δ.Α.) είναι ότι το εσωτερικό δίκτυο επιτρέπει αμφίδρομες γρήγορες ταχύτητες επιτρέποντας συμμετρικό upload / download. Σήμερα οι ταχύτητες κυμαίνονται από 4Mbit/s για το σύνολο client κόμβων ενός Σημείου Πρόσβασης (Access Point) έως το ανώτατο όριο μιας κάρτας Gigabit ενός κόμβου με πολλαπλά backbone links των 54Mbit (true half duplex ~ 30-40Mbit) και πολλαπλές συνδέσεις από τις οποίες μπορεί να διακινήσει παράλληλα δεδομένα⁴⁵.
- II. Η 'Α.Μ.Κ.Ε. Sarantaporo.gr'. Το παράδειγμα της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας Α.Μ.Κ.Ε. www. Sarantaporo.gr αφορά σε μία σύγχρονη τηλεπικοινωνιακή υποδομή ασύρματης δικτύωσης στην περιοχή του Σαρανταπόρου Ελασσόνας. Η υποδομή αυτή λειτουργεί από το 2013 και δίνει πρόσβαση στο Ίντερνετ σε περισσότερα από είκοσι χωριά. Το Σαραντάπορο είναι ένα ορεινό χωριό που βασίζεται στη γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή. Η Α.Μ.Κ.Ε. Sarantaporo.gr, πέρα από την δημιουργία και υποστήριξη της τηλεπικοινωνιακής υποδομής κοινής χρήσης (ασύρματο κοινοτικό δίκτυο), διοργανώνει πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις, αναζητά κι εφαρμόζει τεχνολογικές λύσεις για τον πρωτογενή τομέα της ευρύτερης περιοχής⁴⁶.

Η ομάδα που δημιούργησε το τοπικό κοινοτικό δίκτυο αποτελείται από κατοίκους αυτής της περιοχής με κοινό επαγγελματικό υπόβαθρο αλλά και φιλοσοφία για την ανταλλαγή πληροφοριών, γνώσεων, τεχνογνωσίας και δυνατότητες κοινών δράσεων, πολιτιστικών και εθελοντικών. Σε συνεργασία με την ΕΕΛ/ΛΑΚ (δράση Open WiFi) δημιούργησαν ένα ασύρματο κοινοτικό δίκτυο στο χωριό, το οποίο προσέφερε αρχικά ελεύθερη πρόσβαση στο Internet σε όλους τους κατοίκους και τους επισκέπτες του κι έπειτα ενσωμάτωσε και γειτονικά χωριά. Η λειτουργία του δικτύου βασίζεται σε πόρους που προέρχονται από τα μέλη της ομάδας, δωρεές και προγράμματα οικονομικής ή άλλης

44 Elianos F. A., Plakia G., Frangoudis P. A. & Polyzos G. C. (2009). Structure and Evolution of a Large-Scale Wireless Community Network. <https://mm.aueb.gr/publications/2009-WOWMOM-WCN.pdf>. (accessed on 07/05/2018)

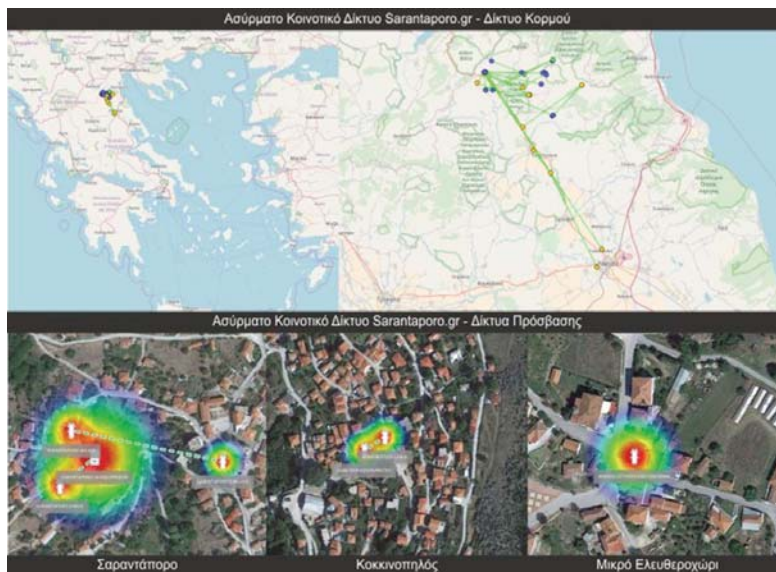
45 <https://el.wikipedia.org>. (accessed on 07/05/2018)

46 www.common-knowledge.eu. (accessed on 07/05/2018)

ενίσχυσης (π.χ. σε εξοπλισμό) από εξωτερικούς φορείς (χορήγηση χρηματικού βραβείου από το The People's Trust).

Το βασικό εγχείρημα της υποδομής αυτής αφορά στην προσέγγιση από τη βάση προς τα πάνω 'bottom-up approach' δομή ενός τεχνικού συστήματος που εστιάζει στην εξωστρέφεια αλλά ταυτόχρονα και στην εσωστρέφεια της κοινότητας, του τόπου. Η τάση αυτή προωθείται μέσα από τη λειτουργία του ασύρματου δικτύου και την ενίσχυση του δικτύου των ανθρώπων, αλλά ακόμη και μέσα από την ενίσχυση της ευρύτερης οικονομίας της περιοχής. Το κοινοτικό δίκτυο του Σαρανταπόρου είναι επί της ουσίας ένας συνεταιρισμός, μία τοπική δομή αξιοποίησης των δυναμικών και λειτουργικών ικανοτήτων της περιοχής. Στηρίζει και επενδύει σε μοντέλα παραγωγής που βασίζονται στην αρχή της ομότιμης παραγωγής και της κοινωνικής οικονομίας ενισχύοντας την αλληλεγγύη και τον κοινοτικό εθελοντισμό⁴⁷.

Εικόνα 3. Το ασύρματο δίκτυο 'Sarantaporo.gr'

Πηγή: www.Sarantaporo.gr.

Στις μελλοντικές δράσεις του δικτύου είναι η περαιτέρω επέκτασή του⁴⁸ αλλά και η διασύνδεσή του με το Ασύρματο Μητροπολιτικό Δίκτυο των Αθηνών (AWMN) και με άλλα κοινοτικά ασύρματα δίκτυα στην Ελλάδα και το εξωτερικό (Guifi.net (Ισπανία), Funkfeuer (Αυστρία), Wireless Belgil (Βέλγιο), ISOC (Internet Society, "Beyond the Net").

47 info@sarantaporo.gr. <http://bit.ly/sar-sinergatis>. (accessed on 07/05/2018)

48 Με δημόσιο κανάλι στο Telegram, <https://t.me/sarantaporogr>, και mobile εφαρμογή Telegram <http://bit.ly/sar-telegram>. (accessed on 07/05/2018)

3. Συζήτηση

Τα κοινοτικά δίκτυα είναι μια τεχνολογική υποδομή που αφορά σε ένα πολύ-συλλεκτικό, κοινό για τα μέλη της τοπικής κοινότητας πόρο. Ως κατασκευή έχει πλεονέκτημα εφαρμογής στο μικροχώρο εξαιτίας των βασικών χαρακτηριστικών της: (1) είναι ανοιχτό (2) ελεύθερο στη χρήση, (3) απλό στην εφαρμογή και (4) φθηνό.

Προσδιορίζει ταυτόχρονα και επηρεάζει τη λειτουργία των τοπικών κοινοτήτων, ακριβώς επειδή καλύπτει τα κενά λειτουργίας και υποδομών των παρόχων DSL και καλωδιακών υπηρεσιών σε περιοχές εκτός ενδιαφέροντος. Είναι στην ουσία της μια άσκηση προσαρμογής στο συνεχώς μεταβαλλόμενο παγκόσμιο περιβάλλον που καθορίζεται από το μέτρο του Open thinking των θεσμών με στόχο τη μείωση του ψηφιακού χάσματος. Αφορά με την ίδια βαρύτητα την κοινότητα, ως νησίδα τοπικής πολιτικής, όσο και τον ευρύτερο χώρο της δικτύωσης για την επίλυση των προβλημάτων ασυμμετρίας.

Αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι σχέσεις που προσδιορίζει πλέον η τεχνολογική ετοιμότητα, αλλά και η διάθεση προσαρμογής των κοινωνιών στις απαιτήσεις των συγχρονισμένων κοινωνιών απαιτεί ευελιξία, η οποία ικανοποιείται από τη λειτουργία των ασύρματων τοπικών δικτύων. Ωστόσο, ο ρόλος των Τ.Π.Ε. στις κοινωνικές πρωτοβουλίες μπορεί εύκολα να υπερεκτιμηθεί. Ο Hearn υποστηρίζει ότι η «εξίσωση που ορίζει την προσφορά των Τ.Π.Ε. ίση με την παραγωγικότητα, είναι παραπλανητική»⁴⁹. Έτσι οι Τ.Π.Ε. δεν είναι λύση και η πανάκεια της οικονομικής/δημοσιονομικής δραστηριότητας (αλλά και) ή της άρσης των εμποδίων σε κάθε ζήτημα, αλλά ένα σύνολο εργαλείων που ανοίγει νέους δυνατότητες για δραστηριότητες⁵⁰, ανεξαρτήτως της γεωγραφικής προσπέλασης κι ως τέτοια οφείλει να συνεκτιμηθεί και να συνδυαστεί με τις παραδοσιακές μεθόδους εργασίας και κοινωνικής εξυπηρέτησης.

Πέρα όμως από τεχνολογική κατασκευή είναι ένα μέτρο πρακτικής και για την ίδια την κοινότητα. Αφορά δηλαδή στη δυνατότητα των μελών της να εμβαθύνουν το επίπεδο συνεργασίας τους, και σε συνέχεια και της ενθάρρυνσης τους, χρηστών αλλά και ‘παραγωγών’ των ασυρμάτων δικτύων να αυξήσουν το επίπεδο της συνεισφοράς τους. Με άλλα λόγια αφορά στην εν γένει υποστηρίξη της κοινωνικής συνοχής της κοινότητας και της δημιουργίας ‘ελκυστικού’ χώρου διαμονής και διαβίωσης.

49 Hearn G., Kimber M., Lennie J., & Simpson L.,(2005), A Way Forward: Sustainable ICTs And Regional Sustainability, “*The Journal of Community Informatics*”, Vol. 1, Issue 2, pp. 18-31

50 Fraczkiewicz-Wronka A. Austen A., & Wronka M., (2008), Knowledge Management in Health Care: Silesian Experiences of ICT Application, [In:] M. Runiewicz-Wardyn, (Eds.), Knowledge-Based Economy as factor of competitiveness and economic growth. Wydawnictwa Akademickie i Naukowe; Leon Kozminski Academy of Entrepreneurship and Management, Warsaw.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ), Βρυξέλλες, 12.10.2011, COM(2011) 627 σχέδιο, 2011/0282 (COD)

Ξενόγλωσση

- Asheim, B., Smith, H.L., & Oughton, C., (2011). Regional innovation systems: theory, empirics and policy. *Regional Studies*, 45 (7), 875-891
- Basagni St., Conti M., Giordano S., & Stojmenovic I., (2013). Mobile ad hoc networking: Cutting edge directions. Second edition. Hoboken, N.J.: Wiley-IEEE Press
- Bodmin, C., Desa G., & Koch J., (2010). Scaling Social Enterprise: A comparative study of Naandi and Drishtee in rural India, Paper presented to the NYU Stern Conference on Social Entrepreneurship, New York.
- Braem B., Blondia C., Barz C., Rogge H., Freitag F., Navarro L., Bonicioli J., Papathanasiou S., Escrich P., Baig R. Vinas, A. L. Kaplan, A. Neumann, I. Vilata i Balaguer, B. Tatum, & Matson M., (2013). “A case for research with and on Community networks,” *SIGCOMM Computing Community Rev.*, vol. 43, no. 3, pp. 68–73, Jul.
- Camagni, R. (Ed.), (1991). Innovation Networks: Spatial Perspectives. Belhaven Press, London
- Copus, A., Skuras, D. & Tseggenidi, K. (2008). Innovation and Peripherality: An Empirical Comparative Study of SMEs in Six European Union Member Countries. *Economic Geography*, 84 (1), 51-82
- Finn J. An exploration of helping processes in an online self-help group focusing on issues of disability. (1999), *Health and Social Work*. 24 (3):220–231. [PubMed]
- Fisac-Garcia R., Acevedo-R.M., Moreno-Romero A. & Kreiner T., (2013). The Role of ICT in Scaling Up the Impact of Social Enterprises, *Journal of Management for Global Sustainability* 2: 83–105
- Fraczkiewicz-Wronka A. Austen A., & Wronka M., (2008), Knowledge Management in Health Care: Silesian Experiences of ICT Application, [In:] M. Runiewicz-Wardyn, (Eds.), Knowledge-Based Economy as factor of competitiveness and economic growth. Wydawnictwa Akademickie i Naukowe; Leon Kozminski Academy of Entrepreneurship and Management, Warsaw.

- Glover J. (2012), Rural resilience through continued learning and innovation. *Local Economy*, 27 (4) pp. 355-372
- Hampton K. N. (2003). Grieving for a Lost Network: Collective Action in a Wired Suburb. *The Information Society*, 19: 417–428, DOI: 10.1080/01972240390241547.
- Harrison C., et al. (2010). “Foundations for Smarter Cities,” *Ibm J Res Dev*, vol. 54, no. 4
- Hearn G., Kimber M., Lennie J., & Simpson L., (2005), A Way Forward: Sustainable ICTs and Regional Sustainability, *The Journal of Community Informatics*, (2005) Vol. 1, Issue 2, pp. 18-31
- Himanen P., (2009). The hacker ethic, Random House
- Infante J., Macian C., & Oliver M., (2007). “Which way to a (judicious) municipal wireless network? An assessment of the different alternatives for municipal participation in wireless local networks”, 35th Research Conference on Communication Information and Internet Policy (TPRC), September.
- Lawson C. & Lorenz E. (1999). Collective learning, tacit knowledge and regional innovative capacity. *Regional Studies* 33, 305-17
- Lorenz E. (1996). Collective learning processes and the regional labour market, unpublished research note, European Network on Networks, Collective Learning and RTD in Regionally-clustered. High Technology SMEs
- McManus, P. et.al. (2012), Rural Community and Rural Resilience: what is important to farmers in keeping their country towns alive? *J. Rural Studies*, 28 (1) pp. 20-29
- Oliver M., Zuidweg J., & Batikas M. (2010). Wireless Commons against the digital divide. IEEE International Symposium on Technology and Society 7-9 June
- Protogerou A., Caloghirou Y. & Siokas E. (2013). Research networking and technology fusion through EU-funded collaborative projects. *Science and Public Policy*, Volume 40, Issue 5, 1 October 2013, Pages 576–590, <https://doi.org/10.1093/scipol/sct008>
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone*. New York: Simon and Schuster
- Sasano, T. (2014). Sangyo Cluster to Katsudotai (Industrial Clusters and Actors). Energy Forum
- Sørensen J. Kirk. (2016). ICT-based or ICT-centric? Embodiment and Cognition in a Service Recovery of a Web Service Encounter. *International Journal of e-Services and Mobile Applications*. Volume 8. 23 Aug.
- Schouten, M. H. et.al. (2012). A resilience-based policy evaluation framework: application to European rural development policies. *Ecological Economics*, 81, pp. 165-175
- Torre, A. (2008). On the role played by temporary geographical proximity in

- knowledge transmission. *Regional Studies*, 42(6), 869-889
- Torre, A., & Gilly, J. P. (2000). On the analytical dimension of proximity dynamics. *Regional Studies*, 34(2), 169-180
- Van der Vorst, J., Beulens, A., & Beek, P.v., (2005). Innovations in logistics and ICT in food supply chain networks, in: Jongen, W.M.F., Meulenberg, M.T.G. (Eds.), *Innovations in Agri-food Systems: Product Quality and Consumer Acceptance*. Wageningen Academic Publishers
- Watanabe, T., & Tokushima, Y. (2015). Conference Paper. A FabLab for development in rural Philippines: Reflecting on the recipe for success for a community technology center. 2015 Regional Conference of the International Telecommunications Society (ITS), Los Angeles, CA, 25-28 October
- Wronka M., & Bajek M., (2013). Exploring management functions in social enterprises [In:] Yunus M., 2007, *Creating a world without poverty: Social business and the future of capitalism*, Public Affairs, New York
- Young, N., (2006). Distance as a hybrid actor in rural economies. *J. Rural Studies*. 22 (3), 253-266

Websites

- Braem B. Avonts J. Blondia Ch. & Latr'e St. Testing a Community Network. Test control system. MOSAIC. ffirstname.lastname@uantwerpen.be. (Accessed on 02/05/2018)
- Bremer J. & Bhuiyan Sh. H. Community-led infrastructure development in informal areas in urban Egypt: A case study. (2014). *Elsevier*. Volume 44, October, pp. 258-267. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2014.07.004>. (Accessed on 03/05/2018)
- Dragona D. & Charitos D., (2016). "Going off-the-cloud: The role of art in the development of a user-owned & controlled connected world," *Journal of Peer Production*, n. 9, at <http://peerproduction.net/issues/issue-9-alternative-internets/peer-reviewed-papers/going-off-the-cloud/>. (Accessed on 13/05/2018)
- Elianos F. A., Plakia G., Frangoudis P. A. & Polyzos G. C. (2009). Structure and Evolution of a Large-Scale Wireless Community Network. <https://mm.aueb.gr/publications/2009-WOWMOM-WCN.pdf>. (Accessed on 07/05/2018)
- Löschel A. & Rübhelke Dirk T.G. (2005). Impure Public Goods and Technological Interdependencies. Discussion Paper No. 05-19. <ftp://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp0519.pdf>. (Accessed on 04/03/2018)
- <http://guiifi.net>. (Accessed on 02/05/2018)
- www.ravalnet.org. (Accessed on 10/04/2018)

<http://picopeer.net>. (Accessed on 09/05/2018)
www.dcn.org. (Accessed on 04/03/2018)
www.mcin.net. (Accessed on 04/03/2018)
www.tele-centros.org. (Accessed on 02/05/2018)
www.mssrf.org. (Accessed on 02/05/2018)
https://guifi.net/en/what_is_guifinet. (Accessed on 02/05/2018)
www.Sarantaporo.gr. (Accessed on 07/05/2018)
<http://common-knowledge.eu>. (Accessed on 07/05/2018)
info@sarantaporo.gr. (Accessed on 07/05/2018)
<http://bit.ly/sar-sinergatis>. (Accessed on 07/05/2018)
<https://t.me/sarantaporogr>. (accessed on 07/05/2018)
<http://bit.ly/sar-telegram>. (Accessed on 07/05/2018)
<https://communityreporter.net/manchestersstory/internet-and-evolution-manchester-communities>. (Accessed on 03/04/2018)
<https://muninetworks.org/communitymap>. (Accessed on 10/04/2018)
<https://www.mykuhtube.de/>. (Accessed on 07/05/2018)
www.tegola.org.uk (Accessed on 02/05/2018)
<https://el.wikipedia.org>. (Accessed on 07/05/2018)

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Η Δρ. **Ντάφλου Ι. Αικατερίνη** είναι διδάκτορας του Παντείου Πανεπιστημίου. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο στη Διοίκηση των Επιχειρήσεων και προπτυχιακές σπουδές στην Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Ανθρωπολογία. Ζει στην Αθήνα κι εργάζεται στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τα ενδιαφέροντα της αφορούν σε θέματα Κοινωνικής Πολιτικής και διαχείρισης του τόπου, πρόσβασης στις δομές υγείας και Κοινωνικής Πολιτικής και ενσωμάτωσης των νέων τεχνολογιών στην δουλειά των δήμων. Στοιχεία Επικοινωνίας: katentaflou@gmail.com.

Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες
Πάτρα, Σεπτέμβριος 2018 / Τεύχος 7, ISSN: 2459-2862
Εκδότης: Παντελής Γεωργγιάννης
<http://politika.inpatra.gr>